

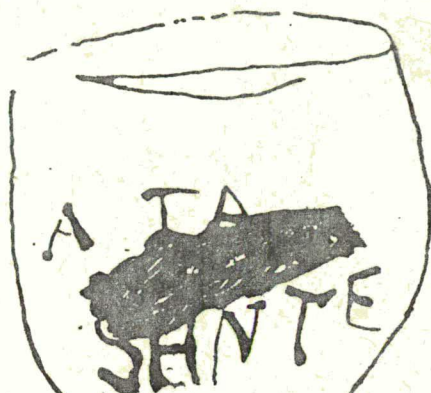
55964

1988

1988 SEP 20

1054

STALINE

Di. 20
M. 1989

1988. / II.

GONDOLAT-
ZEL

Sztálin a galambok világítótornya

/Pablo Neruda/

gondolat-jel

A JATE BTK KIADVÁNYA

TARTALOM

Máté Tóth András: Vállalás	2
Diákparlament '88 intézkedési terv.....	4
Az Operatív Bizottság javaslatlatterve	6
FIDESZ	10
Márok Tamás: FIDELSZ rám?	16
Csak generációs probléma? (ford.)	18
PRÁGA 1968 (interjú, tanulm., dokum.)	21
Czakó Gábor: T. Nyulak! (Lakitelek)	45
-r-n: 4 mondat - 5 korrekció	49
Pató Attila: Volt-e szellemi élet Magyarországon?.....	50
Győrei Péter: Törvénysértés nélkül	52
Balog Iván: Kitántorogni Amerikából is.....	54
Kiss László: A Pirooska, a farkas és a Cobra	56
Jónás Csaba: Jórávaló égi ismeretek gyűjteménye.....	60
Tövisvirág	68
Horváth Iván:Ujabb jegyzetek József Attila párttagságának megszakadásáról /tanulm./.....	

Amondó Zoltán készítette.

Illusztrációk: Czabarka Zsuzsa

Hátsó címlap: Szabadgondolat/11-ben közölt fotó felhasználásával készült.

Vállalás

Ketten ballagunk az utcán. Ő és én. Ő jólöltözött, kedves, mosolyrakész, makulátlan. Szívesen vagyok vele. Megnyugtat, reménnyel kecsegtet. Társaságban magam elé tolom. Őt lássák, én meghúzódok mögötte. Eltakar. Testesebb, mint én. Ismerőseim szeretik. Néha jó pofa, néha kemény. Mindig megbocsájt. Megfelel, alkalmazkodik. Igen - igen. Hasonlítunk egymásra. Csak nálam valami nem stimmel.

Én egy kissé mindig félrecsúszom. Valójában olyan akarok lenni, mint ő. De nem megy. Nem szeretek erről beszélni. Ezért bujok, rejtezem. Nem áll jól rajtam a ruha, elügyetlenkedem a dolgaim. Néha komoly bajok is vannak. Ezért jó, hogy mindig mellettem van. Ránézhetek. Vigasztal. Felejteti velem magam.

S mi ketten - én vagyok.

Anélkül, hogy magasröptű fejtegetésbe kezdenék az "idol-én"-ről, a projekcióról, beképzeltségről, szerepjátszásról, kettős önértékelésről és hasonlókra, inkább mesélni szeretnék. Magamról, kedvenceimről, tapasztalataimról - a lélek sűrűjében.

A festő felállította állványát az ablak mellett. A korai napsugarak belefűrödtek a vászonba. Még egy kis igazítás, színkeverés - kezdődik a mű. Valami igazán szépet, egyértelműt, magával ragadót, jövőt ígérőt - ez legyen, l e g y e n! Egy arc. Mély szemekkel, szívből fakadó mosollyal. A homloknál tart. A művész elgondolkodik. Ráméred a ház előtti kettétörött fatörzsre. Ki emlékszik már a villámra, a viharra, ami kegyetlen munkát végzett. Még él a fa - meghasadtan. Milyen legyen a homloka? Ráncokkal barázdált - márványsimáságú - gondtalan - magas - sugárzó - a homlok, mögötte értelem, gyémánttüzzű - vagy milyen?

Alig veszi észre, ecsetjét a feketébe mártja. Mélyen bekeveri - semmi fehér, semmi sárga, semmi szürkesség - csak fekete: durva ferde vonal, egy hullám a homlok. Nem ránc, nem barázdá - szenvedésabroncs - szakadékmély.

Mi mind azt szeretnénk, ha minden rendben menne. Ha nem kellene a durvaságokat észrevenni. Főleg a magunkét nem. Ezzel a legnehezebb megküzdni. Mona Lisa arcún szeretnénk mutatkozni és helyette Chagall torzpozájú rémei vagyunk. Úgy véljük, a kép, amit magunkról festünk akkor kél el jó áron a vásárban, ha olyan derűt és gondtalanságot sugároz, olyan makulátlan tisztasággal tekint a vevőre, aminek nem lehet majd ellenállni, amiért örömmel lehet borsos árat fizetni, ami megfelel az ízlésnek, a közízlésnek, az ő ízlésének... m e g f e l e l.

Vidáman ballagott az utcán. Élvezte az éjszaka hűvösét. Jól sikerült az estély. Nem öntötte le magát, kedves volt a partnere. A mosolyok, tréfák, flörtök, no meg a bőlé megtették a hatást. Az erkélyen egy csók, randevú megbeszélve, holnap délután - lakáson. Egyenletes, határozott léptekkel igyekezett hazafelé. Élvezte izmainak feszülését, ernyedését, a bizsergető, egészséges fáradságot. Kapu, ajtó, villany, fürdő, zuhany - borotválkozótükör.

Belemeredt. Vizslatta állát, homlokát, fáradt szemét, hiányos fogsorát. Két beállítás, csak finom mimikával: egy kedves mosoly, hízelgő, csábító, s egy haragos, szigorú, szúrósszemű. Itt ezen a ponton, a két grimasz után saját arcát kereste. Csak nézett, gyomra összeszűkülte, öklömnyire zsugorodott, szíve a torkában vert. Csak nézett - egy arcot, majd egy hirtelen csapással szétzúzta a tükröt...

Úgy találom, hogy felszínen történik az élet. Ritkán vagyunk egyedül. A magány kínos. S ha magunkra is maradunk, körülvesznek az elintézendők, a viszonyok, az esetek, vágyak. Nagy kavarodás. A könyvhöz nyúlok, az üveghez, vagy álmaim szárnyán kergetem azt, amire vágyom - hogy legyek: l e g y e k.

Az asszony a konyhában áll. Pelenkát vasal. Ő mellette ül.

- Megvagytok? Minden rendben?

- Igen, minden oké.

Azután megáll a vasaló. Elmered a tekintet. Egy rándulás és mintha mi sem történt volna, folytatja a vasalást. Ő pedig észrevette. Tekintetével az asszonyt kereste. Nagy a csend, nagy a hallgatás. Az asszony rátekintett és elmondta bánatát...

Már megszoktuk, hogy úgy válaszoljunk másoknak, önmagunknak, hogy a tények ködbeveessenek, s vágyott önmagunkról tegyünk vallomást. Annyira megszoktuk, hogy már el is tűntünk. Mások felé, önmagunk felé, nem tudjuk kik vagyunk. Husszú idő óta idegenek vagyunk magunknak. Megszokott látszat-énünk tevékenysége mögül néha kibukkan az igazi, a vágylepellet takart. Ilyenkor megriadunk. Félünk. Félsz. Félek.

Naplórészlet:

Ma nagyon jól sikerült minden. A nagyon szót áthúzzák. Később a jól-t is. A minden helyett zárójelbe írták a reggeli felkelést, meg a munkát. Kétszer, háromszor is elkezdtek egy mondatot, valami Karcsira vonatkozót. Azután az egész egy lendületes tollvonással, alulról jobbra fel keresztülhúzva és csak egy mondat lett az eredmény: rohadt alak vagyok.

Másnap este. Kinyitom a naplót, rápillantok a tegnapi bejegyzésre. Ezt írom: mindenki vállalkozik a lehetetlenre: önmagát megragadni. A lehetetlenre vállalkozni értelmetlen. Mai nappal beszüntetem a naplővezetést.

(E bejegyzés dátumául véletlenül (?) a következő napi dátumot írta.)

Félünk a tényektől. Nem szeretjük a statisztikákat, az analízist, az elszámolást. Nem szeretjük világosan kifejezni: mit érzünk, gondolunk, mikor viccelünk és mikor vagyunk komolyak. S főleg egyet nem szeretünk: bevallani, vállalni. Mert rászoktattak bennünket s rászoktunk magunk arra, hogy jászani kell. Sokszándékú elvárásrendszerek vesznek körül. Ha vallok, megismernek, elítélnék. Ha nem vallok, nem ismernek, s kié leszek, egyáltalán leszek-e? Kutyaszorítóban vagyunk. S azokat főképpen nem szeretjük, akik kimondják, leírják: túl nagy az ár, amit kifizetünk: a szabadságot a felszabadultsáért.

Egy biológus kutatófüzetének egyik lapjára csak egy mondatot írt: Csak a döglött halak úsznak az árral.

Azután megváltoztatta életét.

Befejezésül csak annyit: senki se mondja, hogy ez jó írás, mert a jóról kellemeset gondolunk, s ez nem lehet kellemes. Ha kellemes, akkor őrála szól, akivel az utcán ballagunk. Segítségül a lényegét így fogalmazom: hazug kurvák vagyunk. Kurvák, mert a jól-fekvés mozgát, hazugok, mert ezt nem valljuk be magunknak. Ez vagyunk, de nem kell, hogy ez legyünk. L e g y ü n k!

Egyedül ballagok az utcán. Születek.

A BTK hallgatói ifjúsági parlamentjének
intézkedési terve
1988.

I.

1. Korszerűsítsék a honvédelmi oktatást egyrészt a sorkatonai szolgálat egy részét már teljesített férfihallgatók számára az oktatott anyag differenciálásával, másrészt valamennyi hallgató vonatkozásában a tananyag és óraszám csökkentésével, illetve integrálásával.

2. Az 1984. évi intézkedési tervet nyomatékosítva javasoljuk, hogy minden felsőoktatási intézményben az I. évfolyamtól kezdve legyen kötelezően választható az idegen nyelvek tanulása. Legyen szabadon választható a nyelvtanulási szakasz időpontja is a hatékonyabb nyelvoktatás érdekében.

3. Kezdeményezzük egy "intézményközi" bölcsészforum megteremtését, amely a hallgatók közéleti, politikai, kulturális érdeklődését tükrözi és alakítja, teret biztosít a speciális bölcsészérdeklődés és érdekek érvényesítésének. Az egyes bölcsészkarok közötti kapcsolatok kiépítésével jobban alakítható a kari közélet is.

4. Javasoljuk politikai fórum szerepű országos diákszervezetek évente történő megrendezését.

5. Az 1984 óta közel 40 %-kal megnövekedett kari hallgatói létszám ne növekedjék tovább. Az eddigi mennyiségi növekedés is veszélyezteti a minőségi fejlesztést.

6. A bölcsészképzési irányelveket kidoglózó bizottságok munkájába vonják be teljes jogú tagként a bölcsészkarok hallgatói képviselőit is.

II.

1. Az egyetem dolgozóihoz hasonlóan a hallgatók a tanév folyamán szeptembertől júniusig minden hónap azonos napján kapják meg a szociális támogatásnak legalább az alanyi jogon járó részét.

2. A nyomasztó tanteremhiány enyhítésére javasoljuk, hogy az Irinyi kollégiumban kapott tantermeket cseréljük el a Petőfi Sándor sugárúti épület hasonló méretű helyiségeire. Közelsége folytán ez az épület ésszerűbb órarendek összeállítását, ill. a "lyukas" órák jobb kihasználását teszi lehetővé. Ez a csere azért volna méltányos, mert a BTK az egyetlen kar, amely nem rendelkezik önálló épülettel.

3. A bölcsészkaron a filozófia alapozó tantárgynak tekintendő. Oktatásának korszerűsítésében a társadalmi önismeretet fejlesztő oldalát kell előtérbe helyezni, a tantárgyi programok szakspecifikus (pl. nyelvész, irodalom-, történetész) kialakítására is törekedni kell.

III.

1. Rugalmasabb, "lazább", ugyanakkor oktatói és hallgatói vonatkozásban egyaránt magasabb minőségi követelményeket támasztó képzési rend kialakítására kell törekedni.

2. Az oktatás korszerűsítésének, a minőségelvű oktatás, ellenőrzés és értékelés fejlesztésének párhuzamosan kell haladnia a kötelező óra- és vizsgaszámok csökkentésével, a hallgatói önállóság és a választhatóság elvének előtérbe állításával.

3. Tantárgykörönként ki kell dolgozni a hallgatói tanulmányi munka ellenőrzésének szabatos, a fokozatosság elvét figyelembe vevő, a hallgatói önállóságra és kreativitásra jobban építő rendszerét.

4. Minden modern idegennyelvi tanszéken érvényt kell szerezni annak a tantervi előírásnak, amely szerint valamennyi foglalkozás nyelve az illető idegen nyelv.

5. Támogatjuk a művészettörténeti spec. képzés bevezetését, ill. lépéseket teszünk művészettörténeti tanszék felállítására. A történelem szakon belül általánosan is kívánatos a spec. képzés választékának bővítése, pl. Nyugat-Európa története spec. képzés. Támogatjuk a pszichológia spec. képzés, ill. távolabbi célként a pszichológia C szak megindítását.

6. A kari közélet "katalizálására" 5 főből álló operatív bizottságot hozunk létre, amely nem formális testület, nem veheti át a Kari Hallgatói Tanácsnak a Szervezeti és Működési Szabályzatban rögzített jogosítványait. Javaslattevő szerepe (a kari hallgatói testületek számára) kiterjedhet a kari közélet minden kérdésére, beleértve a kari fórum összehívását, ill. a hallgatói képviselők beszámoltatását is.

AZ OPERATÍV BIZOTTSÁG JAVASLATTERVEZETE AZ OKTATÁS KORSZERŰSÍTÉSÉRŐL

Karunkon az oktatás korszerűsítése egyre sürgetőbb feladattá vált mind a tanárképzés mind a tudósképzés hatékonyságának fokozása érdekében. A bölcsészhallgatóságra nyilvánvalóan a fokozódó specializálódás jellemző. Ezzel szemben a jelenlegi merev struktúra nem engedi a hallgatóság differenciált érdeklődését érvényre jutni, ez megmutatkozik az önnálló produktumok hiányában is. (Pl. a magas kari átlag semmiképpen sem tükrözi a hallgatók felkészültségi szintjét.) Hangsúlyozni kívánjuk, hogy rendkívül fontosnak tartjuk az alapképzést, mivel karunk fő profilja továbbra is a tanárképzés. Éppen ezért az oktatott anyag minőségének és mennyiségének összhangban kell lennie a középiskolai tanárokkal szemben támasztott általános követelményekkel.

Ezen problémák ismeretében az 1988. évi kari Diákpárlament által megbízott operatív bizottság a parlament intézkedési tervének pontjához kapcsolódóan a következő általános irányelveket dolgozta ki.

I. A főkéllégiumok (előadások) meghirdetésében az egyetemi tanárok illetve docensek kapjanak szabad kezet, azaz maguk határozhassák meg az oktatott anyag minőségét és mennyiségét és a vizsgakövetelményeket. Mindössze annyi megkötés legyen, hogy a vizsgaköteles tantárgyakból minden félévben hirdessenek meg előadást. Az előadások látogatása ne legyen kötelező.

II. A szemináriumok esetében az óraszámcsökkentést egymagában nem tartjuk célravezetőnek. A fő hangsúlyt az alternativitásra kell fektetni. A tanszékek (tanszékcsoportok) az előadásokhoz kapcsolódóan hirdessenek meg többféle témájú szemináriumokat amelyekből a hallgató, szabad választás alapján, szakonként kettőt-kettőt kell hogy felvegyen. Ezen kívül a hallgató legyen köteles a karon meghirdetett bármelyik speciális kollégium egyikét felvenni és ebből gyakorlati jegyet szerezni.

III. Ahhoz, hogy a fent vázolt változtatások nyomán működőképes és valóban újfajta oktatási rend bontakozzon ki elengedhetetlenül szükséges a vizsgák formájának megváltoztatása is. A vizsga álljon két részből. A hallgató a megadott tételsorból válasszon ki egyet és ezt a szakirodalom minél behatóbb ismerete mellett részletesen dolgozza fel. A vizsga első részében erről adjon számot. A vizsga második része legyen kötetlen beszélgetés formájú, amely során az oktató meggyőződhet a hallgatónak az oktatott témakörben való tájékozottságáról, elmélyültségéről, lényeglátási képességéről. A két rész külön osztályozandó; a vizsgajegy a két osztályzat átlagából születik meg. Továbbá lehetővé kell tenni, hogy a hallgató maga választhassa meg, melyik oktatónál kíván vizsgázni.

Az operatív bizottság az egyes szakokra lebontott konkrét javaslattervek kidolgozására az adott szakok sajátosságait jól ismerő hallgatókból álló bizottságokat kér fel.

Aradi László I. évf.

Pató Attila II. évf.

Tóth Péter II. évf.

Schmidt Judit III. évf.

Tóth Andrea III. évf.

Az operatív bizottság először a történelem szak óratervét dolgozta ki részletesen. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy az alábbi tervezet a jelenlegi állapotból (meghirdetett kollégiumok címei, óraterhelés) indult ki, így korántsem tekinthető végleges javaslatnak. Minden, a fentebb vázolt általános irányelveket figyelembe vevő, ötletet, észrevételt szívesen fogadnánk és vennénk figyelembe. Ezért kérünk minden olyan oktatót, vagy hallgatót, akinek ilyen javaslata lenne keresse meg azzal az operatív bizottság bármelyik tagját.

A TÖRTÉNELEM SZAK ÓRATERVE

ÉVFOLYAM	FÉLÉV	OKTATOTT TARGY	HETI ÓRASZÁM
		<u>előadások (el.):</u>	
		1. Magyar őstörténet	1
		2. Árpádkori magyar tört.	2
		3. Ókortörténet	2
		4. Bev. a régészetbe	2
	1.	<u>szemináriumok (szem.):</u>	
		1. Magyar őstörténet	
		vagy	
		Árpádkori magyar tört.	2
		vagy	
		Hasonló témájú spec.koll.	
		2. Ókortörténet	2
I.			
		<u>el.:</u>	
		1. Magyar. tört. a	
		vegyesházi királyok korában	2
		2. Ókortörténet	2
		3. Történelmi segédtudományok	1
	2.	<u>szem.:</u>	
		1. Középkori magyar tört.	2
		vagy	
		spec. koll.	
		2. Ókortörténet	2
		<u>el.:</u>	
		1. Magyar. tört.	2
	1.	2. Államfejl. kérdései	
		az V-XV. sz.-ban	2
		<u>szem.:</u>	
		1. Bev. a magyar tört.	
		forrásaiba és irodalmába	
	1.	vagy	2
		spec. koll.	
		2. Egyetemes tört.	
		vagy	
		spec. koll.	2

ÉVFOLYAM	FÉLÉV	OKTATOTT TÁRGY	HETI ÓRASZÁM
----------	-------	----------------	--------------

II.

el.:

	1. Magyaro. tört.	2
	2. A világgazdaság kial. és államfejl. az XV-XVIII. sz.	2
2.	3. Kormányzattörténet	2

szem.:

az első félévhez hasonló

el.:

	1. Magyaro. tört.	2
	2. Fejezetek Ny-Eu. és az USA újkori tört.-ből	1
	3. Fejezetek K-Eu. újkori történetéből	1

1.

szem.:

	1. Bármely az el.-hez kapcs. Magyaro. tört. szem.	2

III.

	2. Bármely az el.-hez. kapcs. egyetemes tört. szem.	2

előadások és szemináriumok

2.	az első félévhez hasonlóan + Kormányzattört. el.	1

el.:

	1. Fejezetek az ellenforrad. rendszer történetéből	2
IV.	2. Fejezetek Ny-Eu. és az USA legújabbkori egyetemes történetéből.	1
	3. Fejezetek K-Eu. legújabbkori történetéből	1

szem.:

	1. Bármely az el.-hez kapcs. Magyaro. tört. szem.	2
	2. Bármely az el.-hez kapcs. egyetem. tört. szem.	2

IV.

előadások és szemináriumok

2.	az első félévhez hasonlóan

A tervezet megvalósulása esetén az alábbi tantárgyak válnának szabadon választhatóvá:

I. évf.

1. Könyvtári levéltári és forrástani ismeretek. Indoklás: Ez a kollégium nem nyújt gyakorlatilag hasznosítható ismereteket. A könyvtárak, levéltárak ismeretét és a források használatát a hallgatók látogatásuk illetve a velük való megismerkedés során sajátítják el.

2. Történeti földrajz.

3. Történelmi segédtudományi szeminárium. Indoklás: Ezen szemináriumok anyaga (alapvető történelmi térképismeret, középkori időszámítás, oklevélolvasás) jól integrálható a középkori magyar történelmi szemináriumok anyagába.

I. és II. évf.

1. Latin nyelv. Indoklás: A latin nyelv oktatása a képzési idő rövidsége miatt nem hatékony. A nyelvet csak a középkorral intenzíven foglalkozó hallgatók tudják megfelelően hasznosítani.

A negyedéven folyó Történettanítás módszertana c. kollégiumot a pedagógiai képzés óraterhére kell megoldani.

Az 1988. február 18-án megtartott bölcsészkar diákparlament határozata értelmében az Operatív Bizottság javaslatot tesz az Országos Bölcsészkarok Képviselői Fórumának létrehozására.

A Fórum a Bölcsészkarok hallgatói érdekeinek hatékony összehangolását, országos szintű képviseletét teszi lehetővé. A Fórumnak fontos szerepet kell játszania a Bölcsészkarok közötti hatékonyabb információközlésben is, ami egyre fontosabb a bölcsészhallgatók országos helyzetének felméréséhez, az eredmények és érdekek kölcsönös megismeréséhez. Az országos Alágazati Diákparlament nem alkalmas ezen feladatok maradéktalan teljesítésére. Szükség van a kifejezetten a Bölcsészkarokra jellemző problémák országos egyeztetésére.

A Fórum küldötteit a Bölcsészkarok fórumain jelölik a hallgatók, karonként tíz-tíz főt. A Fórumra évente egyszer kerül sor, minden alkalommal más helyszínen. A Fórum kulturális közvetítőszerepet is betölt, a karok hallgatói beszámolnak a karokon zajló kulturális-közéleti eseményekről, illetve témát tűzhet ki egy adott téma megvitatására.

A Fórum küldöttei - amennyiben megegyezés jön létre - határozatokat és javaslatokat fogalmazhatnak meg, ami az ország bölcsészhallgatóinak hivatalos véleményének számít. A Fórum a határozatokat az Országos Alágazati Parlament elé, illetve az illetékes országos szervekhez továbbítja.

A Fórum megszervezését a karok hallgatói vállalják magukra.

NYILATKOZAT

a

FIATAL DEMOKRATAK SZÖVETSÉGE
létrehozásáról

Alulírott magyar állampolgárok, alkotmányos jogainkkal élve, megalakítjuk a Fiatal Demokraták Szövetségét.

A kezdeményezés célja: új, önálló és független ifjúsági szövetség létrehozása, amely tömöríti a politikailag aktív, radikális reformer ifjúsági csoportokat és egyéneket. Úgy gondoljuk, hogy jelenleg az ifjúság tényleges politikai tagoltsága és ennek szervezeti megjelenítése között szakadék tátong. A FIATAL DEMOKRATAK SZÖVETSÉGE (továbbiakban FIDESZ ill. Szövetség) létrejötte az első lépés lenne e szakadék felszámolása érdekében.

1. A FIDESZ helye az ifjúsági közéletben

A FIDESZ a közéletben mint önálló, független ifjúsági szervezet kíván működni, a tagság által meghatározott politikai irányvonalat követve. Az ifjúság érdekképviselését érintő kérdésekben együtt kíván működni az ifjúságot képviselő más szervezetekkel, társaságokkal.

2. A FIDESZ működését meghatározó politikai alapelvek

A FIDESZ az Alkotmány előírásainak megfelelően kíván működni. Tevékenységében egy olyan új Magyarország felépítésének igényéből indul ki,

- amelyben egy olyan gazdasági modell működik, ahol a magán-, az önkormányzati és az állami tulajdon arányait a gazdasági racionalitás szabályozza;

- amelyben a demokrácia szabályainak megfelelően az egyéni és csoportérdekek szabad szerveződésén alapuló képviseletet nyernek;

- amelyben megfelelő intézményrendszer segíti elő a gazdasági hatékonyságot és a szélesen értelmezett társadalmi esélyegyenlőség - állandó konfliktusokon keresztül megvalósuló - hosszútávú egyensúlyát, lehetővé téve a gazdasági versenyben lemaradt csoportok támogatását és felzárkóztatását, a társadalmi szolidaritás elve alapján;

- amelyben az egészséges öntudatát visszanyert nemzet képes hatékonyan fellépni az államának határain kívül rekedt magyarság érdekében, s a nemzeti függetlenség valamint a Kelet-Közép-Európa népeivel való szolidaritás elvei alapján képes közreműködni egy demilitarizált és egységes Európa eszméjének megvalósításában.

3. A FIDESZ funkciói

- Minden olyan társadalmi, gazdasági, politikai kérdésben yéleményt nyilvánít, amely érinti tagjainak érdekeit. E célból - saját nyilvánosságának kiépítéséig - fel kívánja használni a nyilvánosság már meglévő csatornáit.

- Szervezetének kiépülése után, tagsága érdekképviselésének ellátása céljából, bele kíván szólni a politikai döntésekbe.

- Igyekszik intellektuális, politikai befolyást elérni az ifjúság körében, a szervezet által képviselt politikai értékek mind szélesebb körében való elfogadtatása érdekében.

- Lehetőséget kíván adni tagjainak politikai szerepek elsajátítására.

4. A FIDESZ felépítése

A szervezet felépítését az első Kongresszus/küldöttgyűlés által szentesített Szervezeti és Működési Szabályzat (a továbbiakban SZMSZ)

állapítja meg részletesen. Az alapszervezetek szerveződesi elveit célszerűnek látszik teljes rugalmassággal kezelni. Javasoljuk a tagság alsó és felső korhatárát 16 ill. 35 évben megvonni. A FIDESZ tagjai nem lehetnek más politikai ifjúsági szövetségek tagjai.

5. A FIDESZ működésének anyagi forrásai

A FIDESZ tagjai az SZMSZ-ben megállapítandó tagdíjat fizetnek. A Szövetség számít a különböző társadalmi és gazdálkodó szervezetek támogatására. Ezen túl első konkrét politikai céljai közé tartozik az állami költségvetés ifjúságpolitikai célokra elkülönített pénzüsszegei elosztásának nyilvános vitája és szabályozása.

Úgy gondoljuk, hogy Magyarország társadalmának és a magyar nemzetnek súlyos és valószínűleg elhúzódó válságidőszakában vagyunk. A ma fiatal generációinak semmiféle felelőssége nem lehet azokért a tegnapi hibás döntésekért, amelyeknek következményeit nagyrészt már ma is ők viselik. Van viszont felelősségük a jövőt befolyásoló mában, és van joquk is, hogy saját jövőjük alakításában az általuk választott módon beleszóljanak! Egyre többen hívják fel a figyelmet arra a veszélyre, amelyet a válság mélyülése mellett a társadalom integrálatlan volta jelent. Úgy véljük, ahhoz, hogy a társadalom cselekvéseit ne artikulálatlan indulatok vezéreljék, szükség van az állampolgári felelősséget erősítő, az érzelmeknek kollektív bölcsességgel gátat szabó és formát adó autentikus társadalmi szerveződésekre is. A FIATAL DEMOKRATAK SZÖVETSÉGE egy akar lenni e szerveződések közül.

Ezért FELHÍVUNK minden olyan fiatalt, aki egyetért nyilatkozatunk tartalmával, csatlakozzék a Szövetséghez, s működjön közre programjának és szabályzatának kidolgozásában, szervezete kiépítésében! Népszerűsítse a Szövetség céljait, személyes informálással pótolja a Szövetség még nem létező intézményes nyilvánosságát!

Felhívjuk a KISZ tagjait és szerveit, hogy anyagi és politikai eszközökkel támogasson minden olyan kezdeményezést, amely az ifjúság politikai képviselőtét teljesebbé teheti. Tisztában vagyunk azzal, hogy a jelenlegi helyzetben a kezdeményezés újszerűségéből fakadóan a potenciális tagság számára a fő vonzerőt az adja majd, hogy a FIDESZ létéből fakadóan alternatívát fog jelenteni a KISZ-szel szemben.

A FIDESZ azonban elsősorban nem valami ellen, hanem valami érdekében óhajt politizálni, s reméli, hogy ehhez partnerekre talál a várhatóan tovább differenciálódó ifjúsági politikai intézményrendszerben.

Felhívjuk továbbá az összes társadalmi szervezetet, felelős politikai tényezőt, saját eszközeikkel segítsék azt a folyamatot, amelyet a FIDESZ megalakulásával elindítani óhajt!

Budapest, 1988. március 30.

Csatlakozni lehet személyesen, levélben illetve telefonon az alábbi címeken ill. telefonszámokon:

Bartók István	1085 Bp. Makarankó u. 20	142-284
Deutsch Tamás	1118 Bp. Ménesi u. 12.	669-902
	1116 Bp. Latinka u. 44.	823-033
Kövér László	1215 Bp. Árpád u. 12/c.	486-039

A FIDESZ első kongresszusáig/közgyűléséig terjedő időszakban a Szövetség működésének beindításával kapcsolatos munkáért az alapító személyek felelősek.

KRONOLÓGIA

1988. március 30. - 37 egyetemi, főiskolai hallgató és fiatal értelmiségi független ifjúsági szövetséget hozott létre, Fiatal Demokraták Szövetsége néven.

1988. április 1. - A FIDESZ nemzetközi sajtótájékoztatót tartott megalakulásáról. A sajtótájékoztatóra minden jelentősebb magyar sajtóorgánumot meghívtak. A HVG, a Magyar Ifjúság, a Célok, az Új Ember valamint több egyetemi lap munkatársa megjelent és kérdéseket tett fel.

1988. április 8. - A FIDESZ öt tagját beidézte a budapesti rendőrség, és rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítette őket "törvényellenes szervezet létrehozására irányuló tevékenység" miatt. Az érintettek az eljárás miatt panaszt emeltek a BRFK vezetőinél.

1988. április 8-9. - A rádió, a televízió, az országos és megyei napilapok közölték az MTI rövid hírért a rendőrségi eljárásról. A Magyar Hírlap hosszabb kommentárt szentelt az eseménynek.

1988. április 10. - A FIDESZ kb. 80 tagja tanácskozást tartott a szervezet további tevékenységéről. Az összegyűlt tájékoztató jellegű levél elküldését határozták el az MSZMP KB főtitkára, a miniszterelnök, a HNF főtitkára, a KISZ KB első titkára, az Országgyűlés valamint a sajtó részére. A tagok közös álláspontja szerint a szervezet részére csak három dolog jelenthet védelmet: tagság, nyilvánosság, legalitás.

1988. április 12. - A MKKE (közgáz) KISZ bizottsága elítélte a rendőrségi eljárást. A közgáz HT, a Rajk és a Széchenyi Szakkollégium állásfoglalást bocsátott ki, amelyben támogatják független ifjúsági szervezetek létezését.

1988. április 15. - A FIDESZ és a sajtóban név szerint említett öt tag helyreigazítási felszólítást juttatott el az MTI és a Magyar Hírlap címére.

1988. április 17. - A FIDESZ 200 jelenlévő tagja újabb összejövetelt tartott, amelyen önvédelmi Bizottságot állított fel és Szóvivőket jelölt ki. Döntés született, amelynek értelmében a FIDESZ az első kongresszus megtartásáig nem bocsát ki politikai nyilatkozatot.

1988. április 20. - A Magyar Demokrata Fórum szervezői (Csurka István, Csóri Sándor, Lezsák Ferenc, Bíró Zoltán, Csengey Dénes, Für Lajos, Fekete Gyula, Kiss Gy. Csaba) nyilatkozatban üdvözölték és támogatásukról biztosították a Fiatal Demokraták Szövetségét.

A Szociológiai Intézet pártszervezete nyilvánosan elítélte az utóbbi hetek retorzióit, és név szerint említette a FIDESZ-t.

A FIDESZ-t támogató aláírást többek között a közgáz 50 tanára, a jogi kar 20 tanára, neves írók, történészek, szociológusok írták alá.

1988. április 21. - A FIDESZ 6 tagja levelet kapott a Fővárosi Főügyészség államellenes ügyek osztályának vezetőjétől. Levelében arra kéri őket, hogy

1988. április 22-én jelenjenek meg az ügyészség épületében új ifjúsági szövetség ügyében folytatandó elbeszélgetésen.

1988. április 22. - A beszélgetésre meghívott FIDESZ tagok előtt az ügyészség három képviselője kifejtette rosszallását. Az országos felsőoktatási diákszövetség FIDESZ-es képviselőinél a veszprémi rendőrség házkutatást tartott és elkobozták a náluk talált FIDESZ nyilatkozatokat.

1988. április 24. - Az országos felsőoktatási diákszövetség határozatban foglalt állást amellett, hogy a KISZ mellett más ifjúsági, politikai szervezetek is működjenek.

A HELYZET

A FIDESZ megalakulása óta egy hónap telt el. Színrelépésünk számos viharos reakciót váltott ki, ezért szükségesnek látszik röviden összefoglalni, milyen helyzetben van jelenleg szervezetünk.

1. Monstanra bizonyossá vált, hogy az ország politikai vezetése nem támogatja az új politikai ifjúsági szervezet létezését.

Ezt két különböző módon juttatták kifejezésre:

a. Rendőrségi retorziókat alkalmaztak és az ügyészségen valamint az egyetemek és főiskolák állami vezetőin keresztül többünket megfenyegettek.

b. Vezető politikusok tettek említést nyilatkozataikban az új ifjúsági szervezetek "esetleges" alakulásáról, természetesen a FIDESZ nevének kimondása nélkül. Elegendő, ha Berecz János vagy Grósz Károly véleményét idézzük emlékezetünkbe. ("káros lenne")

Ne áltassuk magunkat, a különböző megnyilvánulások összefüggnek egymással, a nyilatkozatok, a fenyegetések és a retorziók ugyanazon központi döntést akaratot fejezik ki. Az ellenünk folytatott politika különböző oldalai ezek.

2. Időközben a FIDESZ jelentős sikereket ért el.

a. A tagok száma 1000 körülire emelkedett, és népszerűségünk fokozatosan nő.

b. A magyar értelmiség jelentős alakjai támogatják a szervezetet. (írók, oktatók, szociológusok, történészek, a Magyar Demokrata Fórum szervezői)

c. A nyilvánosságtól ugyan elzárnak bennünket (pl.: nem közlik a helyreigazítási felszólításunkat) de a rendőrségi retorziók nyilvánosságra hozatala több millió ember számára tette világossá: az ifjúság újra megszerveződik!!

d. A legnagyobb siker: Veszprém. Az egyetemisták és főiskolások alágazati parlamentje, amely a KISZ KB titkára szerint is 60 ezer fiatal akaratát fejezte ki, határozatba foglalta: szükség van új politikai ifjúsági szervezetekre. A FIDESZ tehát olyan eszme megvalósításáért küzd, amely a felsőoktatásban tanulók többségének akarata is egyben.

3. Mi következik mindebből?

Újra le kell szögeznünk: a FIDESZ alkotmányos alapokon áll, megalakulása és működése jogszerű, a szervezet tiszteletben tartja a törvényeket.

Az állítás igazságát a hatóság reakciói közvetve megerősítik. Igaz ugyan, hogy az ügyészség és a rendőrség egyaránt jogsértőnek mondotta (magánbeszélgetéseken) a szervezet működését, ám az erre vonatkozó jogi álláspontot, mindaddig nem hozták nyilvánosságra, sőt az írásba foglalást is megtagadták. Számunkra ez azt jelenti, hogy a hatóságok nem rendelkeznek (nem is rendelkezhetnek) olyan jogi okfejtéssel, amelyet nyilvánosan meg tudnának védeni. Feltétlenül különbséget kell tennünk az ország vezető politikusainak, az ügyészség informálisan közölt jogi véleménye és az érvényben lévő jogszabályok által biztosított cselekvési lehetőségek között.

A jogszerűség tekintetében sem politikusok, sem a párt véleménye nem mérvadó, csak a független bíróság jogosult dönteni. Mindaddig, amíg a legfelsőbb bírói fórum nem dönt elutasítóan jóhiszemű működésünket a törvényekkel összhangban állónak tekintjük.

4. Végül összegezzük röviden, milyen jövő állhat a szervezet előtt. Ha az ügyészség fenyegetéseit valóra váltják, akkor az öt "kiszemelt" sötét idők elé néz. Csakhogy!

Amennyiben a pártvezetés olyan döntést hoz, amelyben kötelezi az ügyészséget büntető eljárás megindítására, akkor per lesz. Az eljárás alkotmányellenes volna, de nem gondolhatjuk, hogy ez akadályt jelentene a politikai vezetés számára.

Ebben az esetben Magyarország legújabb koncepciós politikai perével kell szembenézni.

Az eljárás során nyilvánvalóvá válna a per koncepciós jellege, valamint az a tény, hogy a hatóságok eljárása és álláspontja jogilag tarthatatlan.

Nemzetközileg is hátrányos megítélést vonna maga után, ha az eddig mintaoszágnak minősített Magyarország politikai perrel rukkolna ki a "glasznosztj" általános térhódítása közepette.

Elképzelhetőbbnek tűnik, hogy a pártvezetés nyomást gyakorol az egyetemeken, főiskolák vezetőire és a munkaadók rúgják ki a FIDESZ tagjait.

Egy ilyen eljárás valószínűsége is kicsi. Elsősorban azért, mert ma senki nem képes megítélni, vajon milyen reakciókat váltana ez ki az egyetemeken és a FIDESZ-t támogató értelmiségi körökben. Nagyon könnyen előfordulhat, hogy általános sztrájkhullám söpörne végig az egyetemeken, nyílt tiltakozó akciókat az értelmiségiek. Ne feledjük, hosszú évek óta a FIDESZ az első olyan politikai kezdeményezés, amely támogatásra talál minden mérvadó és megbízható értelmiségi körben.

Ugyancsak csökkenteni egy ilyen intézkedés valószínűségét a legfelső vezetés bizonytalansága. Senki sem lehet már bizonyos abban, hogy egy ilyen kényes ügyben ma hozott utasításért holnap nem vonják felelősségre.

A legfontosabb körülmény, amely egy ilyen intézkedés elmaradása mellett szól, azonban az, hogy az egyetemi vezetők jelentős része támogat bennünket és könnyen elképzelhető, hogy nem vállalna szerepet egy ilyen tisztoztatásban. Bízunk kell abban, hogy tanáraink nem lesznek hóhérai ennek az alkotmánytisztlő, legális ifjúsági kezdeményezés aktivistáinak.

Felesleges részletezni, milyen súlya van ebben a helyzetben a tagok és a szimpatizánsok szolidaritásának.

Tekintettel arra, hogy Berecz János a televízióban majdnem pontosan megnevezve a FIDESZ-t, beszélt a "fiatal demokraták szervezkedéséről", továbbá, hogy a FIDESZ működésének akadályozását Bécsben felvették az emberi jogokat Magyarországon ért sérelmek közé, és a jegyzéket átnyújtották a magyar kormány képviselőinek: kizártnak minősíthetjük, hogy a pártvezetés ne mérlegelné gondosan és aprólékosan mielőtt retorziókra adna utasítást.

Egy ilyen mérlegelés eredménye pedig kedvező lehet számunkra. Bár ezt bizonyosra nem vehetjük, de elég valószínű ahhoz, hogy bízassunk benne.

Végezetül meg kell említenünk, hogy itt a FIDESZ-en messze túlmutató kérdés forog kockán. Ez a kérdés pedig ma már csak ország-világ nyilvánossága előtt dőlhet el, hiszen mind a hazai közvélemény, mind a külföldi sajtó izgatottan várakozik a végső döntésre. A magyar politikai rendszer demokratikus jellegéről van szó.

A FIDESZ felszámolását kimondó határozat egyben azt is jelentené, hogy a magyar politikai vezetés maga mondana ítéletet politikája fölött. Szó sem lehet ugyanis demokráciáról egy olyan országban, ahol jóhiszemű, alkotmánytisztlő és a törvények előírásait betartó szervezetet erőszakkal felosztatnak.

Ahol pedig nincs demokrácia, ott a diktatúra az úr.

A FIDESZ

- alapító nyilatkozata egyértelművé teszi, hogy a szervezet az alkotmány, a törvényesség alapján áll,
- a társadalom és nemzet rendkívül nehéz helyzetében a megújulás szellemében, a KISZ és a HNF ifjúságpolitikájával összhangban fogant; tanúi ennek az alakuló ülésen jelenlévő MSZMP KB és KISZ képviselői is,
- kijelenti, hogy szabad akaratukból társult fiatalok független szerveződése,
- mivel társadalmi szervezet kíván lenni, a más ifjúsági szövetségekbeli (pl. KISZ) tagságot nem diszkriminativ szempontból utasítja el, hanem egy politikailag tagolt ifjúsági közélet kialakulása reményében. A szervezeti szintű kapcsolatteremtéstől nem hogy nem zárkozik el, hanem elengedhetetlennek tartja,
- közli, hogy megalakulása alkalmával kiadott Nyilatkozat még nem a Szövetség programja. Mivel a FIDESZ belső működésében minél teljesebb demokratizmusra törekszik, a konkrét programot a FIDESZ legelső fórumán fogja kialakítani. A szervezés ideje alatt a Nyilatkozat elvei és tartalma az irányadók.

A fentiek alapján bízunk abban, hogy további rendőri intézkedésektől mentesen a vezető szervek megértő várakozása és támogatása kíséri a FIDESZ működését.

Budapest, 1988. április 17.

FIDESZ rám?

- Országos Felsőoktatási Parlament Veszprémben -

Azért titkon bíztam benne, hogy ez a módi egy kicsit más lesz, mint a többi, ám a fürge szellemű, meg- és nem mellébeszélős tanácskozás mégis meglepett. Ahogy az a mintegy 250 küldött, aki a 330-ból eljött és meglepte a Veszprémi Vegyipari Egyetemet s a várost három napra. A kieső létszámot pótolta a (kétszázból) százötven meghívott: rektorok, miniszterek, államtitkárok, párttitkárok, KB titkárok, főigazgatók, miniszterelnök-helyettesek, akik a felnőtt társadalmat vagy tudj-isten mit képviseltek.

A hagyományosan unalmas fordulatok (beszámoló, "Vita", elfogadás), a kiszámítható ügymenet már a kezdés előtt összezavarodott. A Fiatal Demokraták Szövetségének (FIDESZ) jelen lévő szervezői (egyébként egyetemeik küldöttei) belépési nyilatkozatokat osztogattak, nyíltan agitáltak. A "hatalom" (vajon ki rendelhetette el?) ezúttal sem politikai ellenlépéseket tett; a dokumentumokat elkobozták, az agitátorokat kihallgatták, "bekisérték". Így az első plenáris ülésnek szinte a harmadik percében szót kért egy küldött, tiltakozott az eljárás ellen, s egyben kérte, hogy a munka feltételeinek biztosítása érdekében a küldöttek a parlament ideje alatt élvezzenek mentelmi jogot. Megszavazták. (A "folyosóbeszélgetések" szerint a KISZ és a FIDESZ vezetői kompromisszumot kötöttek: a FIDESZ nem lép fel, mint FIDESZ, mint szervezet, csak tagjain keresztül mondja el véleményét a hivatalos fórumokon - "cserébe" este tarthat tájékoztatókat, vitázhat hivatalos ifjúsági szervezetünk jelenlévő képviselőivel.) A második váratlan fordulatot az a javaslat jelentette, hogy a hagyományos, intézménytípusok szerinti szekciók mellett tematikus szekciók is dolgozzanak: az intézmények külső autonómiaja, gazdasági-szociális kérdések stb.

Magam a külső autonómia szekcióban ültem. A felszólalások nagy többségétől mi sem állt távolabb, mint a szócseplés, sárpaszírozás. Világosan, tényszerűen fogalmaztak, s nemcsak panaszlistát hallottunk, de konkrét javaslatokat is. Állásfoglalásokból ítélve ez a hangnem jellemezte a többi szekciók vitáját is. "Az MM kizárólag törvényességi felügyeletet gyakoroljon az intézmények fölött. A párt ne automatikusan delegálja képviselőit az intézményi vezető testületbe, csak választás útján! A felsőoktatás részesedését a költségvetésből a jelenlegi 0,9 %-ról 1990-re 2 %-ra kell emelni! A hallgatók is kaphassanak GYED-et!" Aki nem hiszi, akit érdekel, olvassa el a teljes Állásfoglalást! Az is meglepő volt, hogy az MM "lepaktált a parlamenttel", a javaslatok jó részét támogatta, csak az egész irreálisakra mondott nemet, egyáltalán teljesen felnőttként, partnerként kezelte a fiatalokat. (Persze: ez természetes, de hát egyáltalán nem jellemző!) Mintha saját reménytelen költségvetési harcaihoz talált volna váratlanul okos, energikus szövetségeseket! A parlament gazdasági fővonulatának vitáira a zárónapon Medgyessy Péter miniszterelnök-helyettes tett pontot. A levezető elnök sürgető szavára kék pulóverét, lazán kihajtott ingnyakát meghazudtoló keménységgel közölte: a parlament feladata az, hogy állást foglaljon, a kormányé pedig, hogy döntsön. Márpedig (ő) a kormány (képviseelője) semmiféle lehetőséget nem lát béremelésre, GYED-re, 2 %-ra. Szomorító, de legalább világos beszéd.

A politikai fővonal, csatározásai az utolsó napon, a KISZ-FIDESZ pengeváltásban csúcsosodott ki. Deutsch Tamás, az ELTE joghallgatója a FIDESZ egyik alapítója kérte, hogy vegyék be az állásfoglalásba a politikai

jelzött, tudnillik: a KISZ hegemon szerepének elismerése mellett szükséges, hogy más ifjúsági politikai tömegszervezetek alakuljanak. "Eddig nem szóltam a FIDESZ-ről, mert féltem. S félek most is, hogy újra szankciókat fognak alkalmazni ellenem." - mondta, s kifejtette: adott esetben a jelző hiányát az aktuális érdekek szerint lehet értelmezni. A KISZ KB részéről Szilvássy György az Egyetemi Főiskolai Tanács titkára próbált érvelni a javaslat ellen - úgy tűnik, kevés sikerrel, mert a küldöttek nagy szótöbbséggel megszavazták a "politikai" jelző beszúrást.

Nem tudom, sikerült-e, lehet-e érzékeltetni azt a friss szellemet, vitális légkört, ami ezt a parlamentet megkülönböztette a hasonló jellegű rendezvényektől. Mindenesetre bízunk, hogy ez az egymásrafigyelés, az érdemi vita nem pusztán a válság egyik "elkeseredett mellékterméke", hanem politikai életünk demokratizálódásának jele.

Márok Tamás

Csak generációs probléma?

- Részlet A. Minkin cikkéből -

Allandóan arról hallunk, hogy saját korunkat az 50-es évek közepéhez hasonlítják. Vitatják, mikor voltak radikálisabbak a reformok, határozottabb a fordulat.

Hiszen mi magunk is mások lettünk. A költők hiánya azonban - rögvest szemünkbe ötlük. 1985 áprilisa óta két év telt el, mi pedig nem találtuk meg a Költőt. Akkor, 1953 márciusa után, a dolog gyorsabban ment. Egykettőre ott volt a kiváló csapat: Jevtusenko, Voznyeszenszkij, Ahmadulina... Költészeti robbanás volt. A komoly, hangsúlyozom a komoly költészet hallgatóságot tudott maga köré gyűjteni, erre manapság csak Pugacsova és a külföldi rockegyüttesek képesek. Az emberek eljártak verset hallgatni. A Luzsnyiki stadion tömve volt. A költők neveit mindenki fejben tartotta. Az emberek egymásnak olvastak föl, fejből tudták a költeményeket.

Alljunk csak meg! Miért csupán a költészet? No és a zene? A film?

Zene: Snyitke, Gyenyiszov, Gubajdulina, Kancseli

Film: Tarkovszkij, Klimov, German

Színház: Efrosz, Efremov

Mindannyian 20-30 évesek voltak. Azóta harminc telt el. De melyikük alkotásai vannak most az élen?

Jevtusenko akkoriban örvendezett: Más idők jöttek el,
más nevek emelkedtek fel

s a végén így filozófált:

Más idők jönnek majd

Más nevek emelkednek majd.

Sajnos eljöttek a más idők, de maradtak a régi nevek.

Ki uralkodik az elméken, szívekben? Ugyanők. Bár mások, de nem ihletettségük, hanem nevük és nem szenvedélyes indulatuk, hanem erőtlenségük miatt. Éppen olyan hivatalokat töltenek be, kitüntetések birtokolnak, melyek - mint korábban ők maguk is gondolták - kizárják a költészetet.

Hol vannak az újak?!

Szinte katasztrofálisan hiányoznak, annyira, hogy az "alkotó ifjúság" hiánya miatt már szélhámoskodni¹² kell.

Valaha a harmincnál meghúzott korhatár mosolyt fakasztott: miféle fiatalság az, amelyik koránál fogva kilóg a komszomolból?

Aztán már harmincasok sem voltak. Elérték a harmincötöt. A Művelődési Minisztériumban pedig, szégyen és pirulás nélkül elhatározták, hogy mostantól kezdve "fiatalnak" számít a negyven éves rendező is.

Miért? Azért, mert másképpen. képtelenség a fiatal alkotók összorosozországi fesztiváljához összegyűjteni a résztvevőket. Pedig mindössze húsz alkotás szükségeltetik. Az egész Szovjetunióban nem találtak húsz fiatalot (35 éves korig bezárólag), akik néhány valamirevaló művel nevezhettek volna. A holnap? 30, 35, 40 - így tovább egészen az "ötvenesekig", és hamarosan Okudzsava és Abuladze személyében fogjuk megtalálni a kiváló és termékeny fiatal alkotót.

Miről is van szó? Hol vannak a mai fiatalok, azok, akiknek hangját közvetlenül 1985 után kellett volna meghallanunk? Hol vannak az újak?

Nincsenek. Sehol.

Szomorú, bár nem törvényszerű?

Mi történt az 50-es évek közepén? Összeomlottak a bálványképek. Lelepleződtek a tömjénezett hazugságok.

Az ideálok azonban megmaradtak - s ez a fontos. A fiatalok, a még szeplőtlenek önmagukba vetett hite nem tűnt el. A hatalmas ország polgárai maradtak. A fasizmussal szemben a béke védelmezői. Mindössze tíz év választotta el őket a Győzelemtől, melynek résztvevői voltak. Akár közvetlenül, mint Okudzsava, akár közvetve az éhezések, árvaság, vagy a hátországi munka folytán. A Nagy Háború tüze gyermekkoruktól kezdve megtisztította és megedzette lelküket.

Megszabadultak a kísértéstől, így szárnyaltak a magasba. Hogyan engedhették ugyanezek az emberek az országot újra a teljes hazugságba süllyedni - talány.

A 80-as évek közepére már nem volt minek összeomlania. Mi van a fiatalsággal, köztük az "alkotó" fiatalokkal?

Ki ábrázolta a társadalmi pangás e nehéz időszakát? Trifonov, Iszkander... Hol vannak az új könyvek, új versek? Miért nem írtak az "íróasztaluknak" a fiatalok? Gyávaságból? Nem kizárólag.

Ebben nőttek fel. A kis palánta eltorzulva növi körül a hozzágördített követ, s ez a görbület lesz számára norma.

A 70-es évek világát tükröző könyvek hiánya nem más, mint a 70-es évek tükre. Az, hogy a komszomol konzervatívabbnak bizonyult, mint az Állami Tervhivatal, pontosan a fiatalok belső világának kifejeződése.

1956 felemelte az idealistákat.

1986 leleplezte a cinikusokat.

A cinikusokból nem válnak költők. Hacsak nem parodisták.

Miből táplálkozhattak volna az ideálok, miből a jóban való hit, ha még a népbíróságot is a korrupció bomlasztotta?

Nem vezet út a tudatosan végrehajtott peresztrójkához anélkül, hogy mindezeket felismernénk, belátnánk, és kimondanánk fennhangon magunkról az igazságot. Enélkül semmi sem alakul át.

Most nagy szükségünk van a megtisztulásra. Meg kell szabadulni a hazugságoktól, kétszíniségtől, amely, mint a sugárzás, beleveszi magát a csontjainkba és nem távozik onnan, hanem felhalmozódik a szervezetben, és különösen a gyermekek számára jelent veszélyt.

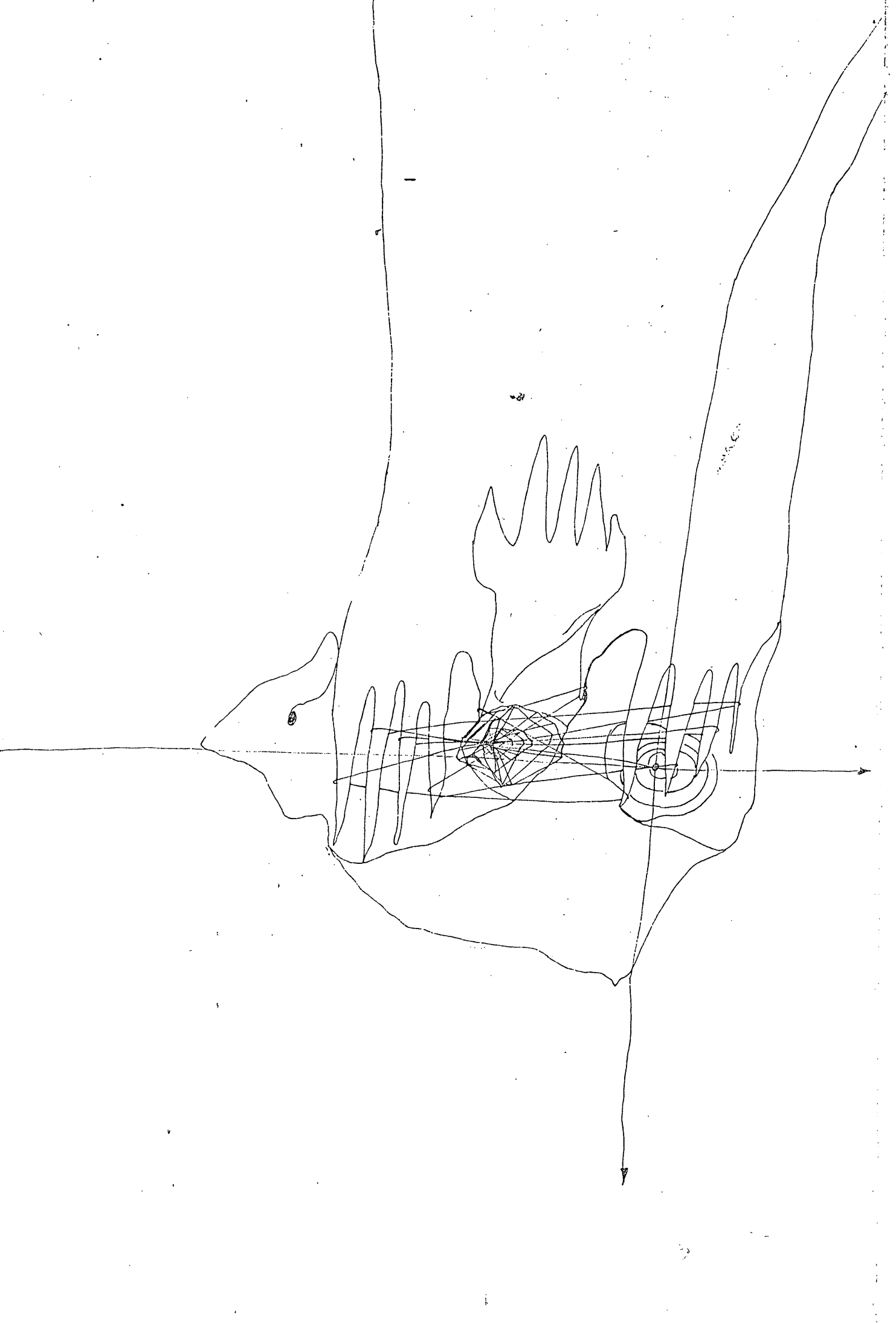
Nincs miért vádolnunk a fiatalokat az elhervadtakat, az infantiliseket. Vérszegény műsájuk túlságosan nagy dózist kapott.

Nekünk sikerült. Voltak olyan költők, Zeneszerzők, Rendezők, akik művészetet csináltak az ötvenes években, melyet folytattak később is. Nem várták a szabadságot, mivel önmagukban már birtokolták azt. Filmeket forgattak és letették a polcra. Verseket, regényeket írtak az íróasztalnak. Házi mikrofonokba énekelték dalaikat...

Mitől díszlenek ma a folyóiratok? - az asztalfiókból előhúzott írásoktól! Mivel büszkélkedik a mozi? - a polcokról leemelt filmekkel! Mitől hangos a TV? - Viszockijtól!

Fellép ma a költő - aligha telik meg a Luzsnyiki stadion. Aligha vonzzák a gyönyörű versek a rock és a break rajongóit, és ragadják meg a punkok meghunyászkodó lelkét.

Fordította: D.J. (Ogonyok, 1988. Április)

A ta sante - írta 1949-ben az akkor még kommunista Pablo Picasso a hetven éves Sztálint köszöntő rajzára.

De '49-en kívül voltak még az elmúlt időszak Európája számára talán fontosabb, máig lüktető évszámai: '53, '56, '61 és sok szempontból talán a legfontosabb, ezerkilencszázhatvannyolc.

Az abban évben Európán végigsöprő - jórészt - vértelen forradalom beláthatatlan változásokat indított meg e földrész nyugatibb részén, de a mi régióink sem maradt teljesen érintetlen az átalakulásoktól. A néhány szocialista országban bátorítanul s felemás módon megindított gazdasági reformok ezen időszakhoz köthetők.

S ami még fontosabb: '68 Prágája, a Prágai Tavasz, amiben e térség lakóinak milliói vélték felcsillanni a sztálini korszak halálos éjszakáját végre áttörő új csillagot. E folyamat néhány mozaikját szeretnénk felidézni újra a most közreadandó anyagunkkal. Úgy véljük, az akkori időszaknak üzenete van számunkra, és főleg a mai világunknak szól ez az üzenet. Hiszen mi mást kellene nekünk ma megvalósítanunk, mint amit '68 forradalmi több kevesebb sikerrel elindítottak? Sok szempontból hasonló helyzetben vagyunk, feladatunk azóta is változatlan. '68 forradalma a fejekben zajlott le, nekünk sincs másra esélyünk, de józan belátással nem is törekedhetünk másra. "Legyetek realisták, kérjétek a lehetetlent!" - ahogy a Sorbonne falán olvashatták az egyen jogú polgárok akkoriban.

Értékelhetik a Prágai Tavaszt a világ sok pontján különbözően, egy azonban biztos: nekünk van mit tanulnunk az akkori eseményekből, a kezdeti sikerekből, még inkább a végső kudarcból. Bár aligha vállalná a közlését bármely hivatalos magyarországi folyóirat ma, a "2000 szó" ma Magyarországon - talán ha 50 szó megváltoztatásával, de - aktuális s vállalható-vállalandó programnyilatkozat.

A feladatunk tehát változatlan, mindent meg kell tennünk a civil társadalom, vagyis egy valós társadalom megteremtése érdekében, hol nem kontrolált a politikai gondolkodás, és szabad a politikai cselekvés is.

S ha majd mindent megtettünk,

de mégsem járunk sikerrel,

mi mást mondhatnánk

újra és újra,

mint azt, hogy

Egészségedre, Sztálin!

A Prágai Tavasz eseménynaptára

1967. szept. 3. A Sunday Times a "Csehszlovák írók manifesztuma a világ közvéleményéhez" címmel közöl egy dokumentumot - amelyet - a lap szerint 183 író, 69 művész, a film és a televízió 21 dolgozója, 56 tudós és publicista és több más értelmiségi írt alá, s amelyet kicsempészték Csehszlovákiából. A közölt szöveg azzal vádolja a pártvezetőket, hogy "kifejezetten fasiszta jellegű boszorkányüldözést" folytatnak és az "állami terror" módszereit alkalmazzák az írókkal szemben.
- szept. 26-27. A CSKP KB-a foglalkozik a népgazdaság fejlesztésének és az életszínvonal emelésének feladataival és a Csehszlovák írószövetség 4. Kongresszusával. A párttagsággal összeférhetetlen álláspontjukért kizárja a CSKP-ból I. Klíma, J. Liehm és L. Vaculík írókat. J. Procházkat politikai hibáiért felmenti a KB-ban viselt pórtagságától. A KB megállapítja, hogy a Literární Noviny című lap vezetése kicsúszott az írószövetség kezéből és ellenzéki álláspont szövivője lett. Ezért javasolja, hogy a lap a kulturális és tájékoztatásügyi minisztérium irányítása alá kerüljön.
- okt. 31. A prágai egyetemi hallgatók a Hradcsin-palota elé vonulnak és tiltakoznak a diákokthozonokban uralkodó tarthatatlan lakásviszonyok és házirend ellen. A rendőrök szétoszlatják a tüntetőket.
- Dec. 19-21. A CSKP KB határozatot hoz a népgazdaság és az életszínvonal fejlesztéséről az 1968-70-es években, valamint a kommunista- és munkáspártok budapesti konzultatív tanácskozásáról. Nyugati hírügynökségek jelentése szerint a példénumon Antonín Novotný, akinek nehézségei támadtak a gazdasági reform, továbbá az írók, diákok és a Szlovák KP egyes hivatalnokai miatt, felajánlja, hogy lemond a pártban viselt tisztségéről. A KB tagjai az egész állami és pártapparátus mélyreható reformját követelik, különösen azt, hogy a köztársasági elnökséget és a pártvezérséget ne lehessen egy személyben egyesíteni.
1968. jan. 3-5. A CSKP KB plénümán viták folynak a csehszlovák társadalom fejlődésének jelenlegi szakaszában a párt helyzetéről és feladatairól, vezetéséről. A KB plénuma Antonín Novotnýt saját kérésére felmenti a KB első titkári tisztségéről. Alexander Dubčeket, a CSKP KB elnökségi tagját, a Szlovák KP KB első titkárát és CSKP KB első titkárává választják.
- jan. 29-30. Alexander Dubček Moszkvában. A Rudé Právo szerint természetes, magától értetődő és fontos, hogy a párt vezető funkciójában bekövetkezett változás után tanácskozásra kerül sor annak az országnak képviselőivel, amely Csehszlovákia legfőbb gazdasági, eszmei és állami partnere.
- febr. 5. Kádár János és Alexander Dubček találkozik a szlovákiai Komáromban. Nyugati tudósítók szerint a megbeszélés középpontjában a kommunista- és munkáspártok budapesti konzultatív találkozásának kérdései állottak. A két fél azt a véleményét képviselte, hogy mindent el kell kerülni, amit a más pártok belső ügyeibe való beavatkozásnak minősíthetnek.
- márc. 7. A Csehszlovák írószövetség és a Csehszlovák Film- és Televízió Művészszövetség küldöttségei megkoszorúzzák Masaryknak, a Csehszlovák Köztársaság első elnökének sírját születésének 118. évfordulóján. A Mlada Fronta cikket ír "Gondolatok Masaryk hagyatéka felett" címmel.

márc. 14. Vladimir Janko honvédelmi miniszterhelyettes öngyilkosságot követ el.

márc. 25. A csehszlovák belügyminisztérium közleménye: a nemzetbiztonsági testületet két önálló, egymástól független szervvé - közbiztonsági és állambiztonsági szervvé - alakítják át.

márc. 30. A nemzetgyűlés 288 érvényes szavazat közül 282-vel megválasztja Ludvik Svobodát köztársasági elnökké.

április 8. Ludvik Svoboda köztársasági elnök kinevezi a kormányt.
Miniszterelnök: Oldrich Černík, honvédelmi miniszter: Martin Dzur,
külgügyminiszter: dr. Jiří Hájek.

április 10. Nyilvánosságra hozzák a CSKP akcióprogramját. Fő fejezetei: 1/ Csehszlovákia útja a szocializmushoz. 2/ A szocialista demokrácia fejlesztéséért, a társadalom politikai irányításának új rendszeréért. 3/ Népgazdaság és életszínvonal. 4/ A tudományok, a műveltség és a kultúra fejlesztése. Ez a fejezet foglalkozik Csehszlovákia nemzetközi helyzetével és külpolitikájával is.

április 18. A csehszlovák nemzetgyűlés Josef Smrkovskýt választja meg elnökévé.

május 8. L.I. Brezsnyev, Todor Zsivkov, Wladyslaw Gomulka, Kádár János és Walther Ulbricht moszkvai találkozója. Nyugati hírügynökségek szerint a megbeszélésen szóbakerültek a csehszlovák fejlemények.

május 9. Ludvik Svoboda köztársasági elnök amnesztiát hirdet az ország nemzeti ünnepe alkalmából. A közkegyelem azokra az állampolgárookra vonatkozik, akiket illegális határátlépésért és a köztársaság elleni bűncselekményekért ítélték el.

május 23. A csehszlovák belügyminisztérium közleménye pártalakítások lehetőségéről. A jelenleg érvényben lévő előírások nem határozzák meg politikai pártok létrehozásának feltételeit és módjait, s ebben a kérdésben a belügyminisztériumnak sincs hatásköre. Tekintettel erre a tényre, az esetleges ilyen kéréseknek nincs reményük sikerre. Tehát bármilyen olyan tevékenység, amely mint politikai párttevékenység jelenkezne, "jogrenden kívülinek" tekintendő.

május 29.-jún. 1. A CSKP KB plénuma. Dubček tájékoztatja a plénumot a KB szerveinek tevékenységéről, értékeli a jelenlegi helyzetet, javaslatokat tesz a CSKP következő kongresszusának előkészítésére. A KB kötelezi a rehabilitációs bizottságot, hogy legkésőbb az év végéig terjesszen elő végleges jelentését az 1948-54 közötti törvénysértések és politikai perek lefolytatásának és következményeinek okairól. A CSKP KB felhívást intéz a párt tagjaihoz és a csehszlovák néphez. A felhívás a kommunistákat és az összes polgárokat együttműködésre hívja fel az akció- és a kormányprogram teljesítése végett.

A CSKP határozatot hoz a 14. rendkívüli kongresszus előkészítéséről és összehívásáról: 1968. szeptember 9-re Prágába hívja össze a pártkongresszust.

jún. 1. A csehszlovák kormány gazdasági bizottságot alakít, amelynek elnöke Ota Sik.

jún. 6. A csehszlovák kormány és bíróság rehabilitációval, a sajtótörvény átdolgozásával és a parasztok szociális helyzetével foglalkozik.

jún. 7. A Szlovák KB elnökségének ülése megalakítja a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó bizottságot, amely a KB mellett működik. Az új bizottság az állam föderatív felépítésének kérdéseivel foglalkozó másik bizottsággal együtt a Szlovákiában élő magyar és ukrán lakosság helyzetével kapcsolatos problémákat vizsgálja.

jún. 12. A nemzetgyűlés külügyi bizottsága megvitatja az "utazási okmányokról" szóló törvényjavaslatot.

jún. 13. A nemzetgyűlés alkotmányjogi bizottsága megvitatja a sajtótörvény-tervezetet és a bírósági úton történő rehabilitálásra vonatkozó törvénytervezet vázlatát.

jún. 13-15. Alexander Dubček vezetésével csehszlovák párt- és kormányküldöttség tartózkodik Magyarországon. Aláírják az új barátsági, együttműködési és kölcsön segítségnyújtási szerződést.

jún. 18. A népi milícia országos aktívája. Dubček beszéde. öt pontban foglalja össze a májusi plénum után a párt részéről megindított offenzíva fő mozzanatait:

- 1/ A párt életbe léptette a Nemzeti Front politikáját.
- 2/ A párt gyakorlati lépéseket tett az ország új államjogi berendezésének előkészítésére.
- 3/ A párt aktivizálja politikáját a társadalom alapvető osztályait és csoportjait, elsősorban a munkásosztályt illetően, amely társadalmunk fő, vezető és legnépesebb ereje.
- 4/ A párt a májusi plénumon elhatározta, hogy szeptemberre összehívja a rendkívüli pártkongresszust. Ezzel a lépéssel a KB válaszolt a párttagoknak arra a követelésére, hogy a párt vezetőségéből távozzanak el azok, akik iránt megszűnt a bizalom, a pártnak legyen új központi bizottsága, amely kezkesedik az új politika következetes megvalósításaért.
- 5/ A KB elhatározza, hogy politikai harcot indít az antikommunista megnyilvánulások és mindazon szélsőségek ellen, amelyek a demokratizálás folyamatát veszélyeztetik.

jún. 25. A nemzetgyűlés elfogadja a bírósági rehabilitációról szóló törvényt.

jún. 26. A nemzetgyűlés elfogadja a sajtótörvény módosítására vonatkozó javaslatot.

jún. 27. A nemzetgyűlés két szociális jellegű törvényjavaslatot fogad el a családi pótlékról és a szülés utáni fizetett szabadságról.

jún. 20-30. A Varsói Szerződés országainak hadgyakorlata.

jún. 28. A Mlada Fronta, a Práce, a Zemedelske Noviny és a Literarni Listy című lapokban megjelenik közéleti személyiségek "Kétezer szó" c. felhívása. A CSKP KB elnöksége nyilatkozik a felhívásról és hangsúlyozza, hogy az nem tartalmaz új, pozitív gondolatot, ugyanakkor tele van bizalmatlansággal a CSKP új vezetése, a Nemzeti Front és az állam felső szervei politikájának becsületessége iránt.

A Kormány a nemzetgyűlés ülésén foglalkozik a felhívással, O. Černík fejti ki nézeteit: a megújulásért folyó harc útjában a legnagyobb akadályt a politikai életben belüli szélsőséges erők jelentik, amelyek a politikailag és gazdaságilag bonyolult helyzetet céljaik elérésére próbálják kihasználni.

júl. 5. A Rudé Právo, és a Práce, a Mlada Fronta és a Zemedelske Noviny közli Josef Šmrkovský "Ezer szó" című cikkét válaszként a "Kétezer szó" című felhívásra, amely mögött becsületes szándékot lát, de a szerzők és az aláírók szemére veti, hogy forrófejűen készítették elő a "Kétezer szó"-t.

júl. 9. A CSKP KB elnöksége foglalkozik azokkal a levelekkel, amelyeket a CSKP a Bolgár KP-től, az MSZMP-től, az NSZEP-től, a LEMP-től és az SZKP-től kapott. Az öt párt vezetői megbeszélésre hívják a CSKP vezetőit a csehszlovákiai események értékelésére.

júl. 11. A Pravdában cikk jelenik meg "Támadás a szocializmus pillérei ellen Csehszlovákiában" címmel, amely főként a "Kétezer szó" című felhívást bírálja.

júl. 14-15. öt szocialista ország - Szovjetunió, Magyarország, Lengyelország, NDK és Bulgária - vezetőinek tanácskozása Varsóban. Csehszlovákia belső helyzetével kapcsolatban ultimátumszerű levelet intézett a csehszlovák vezetőkhez.

augusztus 9. Titó Prágába látogat.

aug. 15-16. Ceausescu Prágában: aláírják az új csehszlovák-román barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt.

aug. 19. A Pravda vezércikke: kudarcra van ítélve az imperialisták minden olyan kísérlete, hogy a Varsói Szerződést aláassák, annak tagjai a szocializmus sorsáért közös felelősséget viselnek.

aug. 20-21. A Bolgár NK, a Lengyel NK, a Magyar NK, az NDK, a Szovjetunió katonai egységei a szocializmus érdekeire hivatkozva bevonulnak Csehszlovákiába.

aug. 22. összehívják a szeptemberre tervezett XIV. pártkongresszust, amely tiltakozik a szovjet agresszió ellen.

aug. 23-26. A szovjet hadsereg által Moszkvába hurcolt csehszlovák vezetők aláírják a szovjet diktátumot, az ún. Moszkvai Megállapodást, amely a reformfolyamat befagyasztását jelenti, előkészíti a szovjet csapatok Csehszlovákiában maradását, érvénytelennek nyilvánítja a rendkívüli pártkongresszust.

okt. 16. Prágában Černík és Koszigin egyezményt írtak alá a szovjet alakulatok ideiglenes csehszlovákiai tartózkodásáról. (...)

1969. jan. 16. Jan Palach a prágai egyetem filozófia szakos hallgatója a Vencel téren elégette magát tiltakozásul a szovjet intervenció ellen. Temetése békés tüntetéssé, sírja zarándokhellyé vált, ezért földi maradványait a rendőrség eltüntette a temetőből.

/A kronológia szó szerinti átvétel a következő kiadványból:
Magyar Távirati Iroda világpolitikai dokumentáció 4. sz.
melléklet, Csehszlovákiai események dokumentációja. Belső
tájékoztatásra./

Beszélgetés Bojtár Endrével a Prágai Tavaszról /1988/

B.: 1968-ban, cseh szakos irodalmárként, két hónapos tanulmányutat kaptam Prágába az Akadémiától. Egy hónapot áprilisban töltöttem ott, a másikat a júliusi szlavista kongresszuson. Dicsőséges bevonulásunkkor hazafelé jövet Pozsonyban tartózkodtam néhány nyugati szlavista: Robert Autyval, Roman Jakobsonnal. Aug. 21-én felkelve nem voltam benne biztos, hogy csakugyan felébredtem, mivel az ablakon kinézve szovjet tankok ágyúcsöveivel találtam magam szemben. Ez teljesen váratlanul történt, egyszerűen logikátlanak tűnt az akkorra kialakult helyzetben. '68-nak ugyanis a lázas felfutó szakasza májusig tartott. Utána csillapodtak a kedélyek, szerveződtek az intézmények, a sajtó visszafogta magát. Júliusra teljes volt a nyugalom, hogy ne legyen ürügy a beavatkozásra. A katonai agresszió az egész társadalmat váratlanul érte. A Szovjetuniónak sürgős volt, mivel egy véglegesen konszolidálódott társadalomba még nehezebb lett volna belekötni.

G.: Siettette a bevonulást, hogy a pártkongresszust szeptemberre hirdették, amely rögzítette volna az elért eredményeket.

B.: Másrészt külpolitikai okok is nagy szerepet játszottak. Az NDK-n és Lengyelországon kívül senki sem állt a bevonulást megelőzően a Szovjetunió oldalán. Ceausescu '68-ban erősen kokettált a szovjetellenességgel, Tito baráti látogatást tett Csehszlovákiában. A magyar értelmiségben is nagy remények éltek, hogy a jövőben sikerül valamilyen közép-európai közösséget kialakítani, ami valamiféle demokráciát is jelentett volna. A bevonulásnak ez a veszély is a fő oka volt. Magában Csehszlovákiában megjelentek a többpártrendszer csírái, független munkástanácsok alakultak.

G.: Naivitást tükröz a csehek bizalma a külön út járhatóságában. A Szovjetunió, a Brezsnyev-doktrína alapján ezt a területet mintegy hűbértartóknak tekintette.

B.: A Brezsnyev-doktrínát ekkor még senki nem ismerte. Másrészt úgy gondolták, hogy sikerrel járhatnak, ha '56-on okulva békés eszközökkel vívják ki a reformokat. '68-nak nagy tanulsága, hogy így sem megy. Ez a rendszer megreformálhatatlan. Akkor úgy tűnt, hogy a bevonulással a reformfolyamat nem ér véget. Sokan még '70-ben is hittek a győzelemben. A bevonulás után sokáig a Prágai Tavasz emberei maradtak vezető posztokon. Az értelmiség a bevonuló országok követségeivel nem állt szóba. '69-ben a külügyminisztérium felajánlotta, hogy legyenek Prágában kultúrattasé. Gondolkodási időt kértem, kinti barátaim nagy lehetőségnek tartották. Ekkor még ők voltak az irányadók, még nem rúgták ki őket az állásaikból. Akkor még úgy tűnt nekik, hogy nem dőlt el semmi. A csehekben az oroszokkal szemben különösen nagy, történelmileg indokolható naivitás élt.

'69 közepére a külügyminisztériummal kölcsönösen elfelejtettük egymást, mivel a csehszlovákiai helyzet megváltozott. A Tudományos Akadémia intézményeit feloszlatták, az igazgatót kirúgták, és mivel igen kevesen voltak hajlandók hűségnyilatkozatot tenni, egy ember egyszerre több funkciót is betöltött. Megkezdődött az átigazolás: átvettek valakit, kizárták, vagy kihagyták az új pártból. Barátaimat elhallgattatták, nem kaptak állást, feleségeik tartották el őket. Ez a mai napig tart, kitűnő írók, művészek, filozófusok dolgoznak gátörként, raktárosként, építőipari

vállalkozásnál. Tipikus abszurd cseh történetek, amelyekből Skvorecky dolgozott is fel néhányat Kanadában.

G.: A környező szocialista országok nagyon keveset tudtak arról, hogy valójában mi történt Csehszlovákiában, sőt '68-at máig homály fedi, azóta sem jelenhettek meg dokumentumok.

B.: Pontosan ezért a rosszulinformáltság miatt kért fel engem a Valóság szerkesztője, hogy tárgyyszerűen, bőséges idézetekkel írjam meg, hogy mi történt ebben a félévben Prágában. Ekkor még - május végén - hivatalosan is jó viszonyban voltunk Csehszlovákiával. Július végén már nem tudták leköszölni.

Tájékozódni egyedül a cseh irodalomból lehetett/lehet. Sok, főleg cseh író emigrált. Sok időbe telt míg újra megszerveződtek, újságaik lettek. Csehszlovákiában egy maroknyi csoport is csak 7-8 év után, a Charta '77 mozgalom idejére tudott talpraállni.

G.: Mennyiben állítható párhuzamba a '68-as Csehszlovákia és a mai Magyarország?

B.: Nem állítanám párhuzamba. Sokkal keserűbbek vagyunk ma, az eltelt húsz év katasztrófába sodorta ezeket az országokat. A gazdaság tönkretétele '48-tól '68-ig húsz éven át tartott, ma már ez 40 év. A háború előtt fejlett cseh ipar leépülését '68-ban még meg lehetett volna állítani. Mára a gazdaság mellé felsorakozott a környezet katasztrófája. Pl. ökológusok kimutatták, hogy ha Gabcsiková-Nagymaros elkészül, ez Pozsony pusztulását is jelentené.

A másik tényező az eszmei oldal. Ilyen próbálkozások sikerében már senki nem hisz. A lengyel események végképp bebizonyították ezeknek a módszereknek a kiüttlanságát. Ma gyökeres változásra, nem reformra van szükség. Bebizonyosodott, hogy önmagában ez a fajta szocializmus - ami sztálinizmus - megreformálhatatlan, hogy ezt egy kis ország sem tudja önmagában véghezvinni. Egyetlen esély, hogy a Szovjetunióban valóban radikális változások mennek végbe. Közben itt ezzel ellentétes uralkodócsoporthoz alakultak ki, a brezsnyevinek megfelelő vezetési módszerek érvényesülnek. Ha Szovjetunióban demokratikus vezetés került hatalomra, saját elvei ellen cselekedne, ha erőszakkal próbálná "exportálni" demokratikus elveit. Máshogyan pedig nem lehet, mert nincs jogi alapja, hogy a változást ellenzőket leváltásák.

G.: Elképzelhető-e nálunk, hogy '68-hoz hasonlóan a párt egy radikális szárnya (ha van ilyen) ragadja magához a hatalmat és hivatkozva szovjetunióbeli kedvező folyamatokra, maga vigye végbe a "forradalmat"?

B.: Talán. Egy esélynek tartom. Ha jól értem, Pozsgay azt mondja, hogy a pártnak önmagát kell korlátoznia, mert hatalommániája a semmibe vezet.

G.: '68 a brezsnyevi rendszer teljes ellenállása miatt bukott el. Most viszont éppen szovjetunióbeli demokratikus változásokra lehet hivatkozni.

B.: Nálunk a hatalom az antidemokratikus erők kezében van. Hogyan sikerül a Szovjetunióra hivatkozva ezeket az erőket demokratikus módszerekkel rávenni, hogy demokratizálódjanak, ez ma a kérdés.

G.: A szovjetunióbeli változásokkal az antidemokratikus erők elvesztették a legfőbb bázisukat.

B.: Igen, de a helyi pozíciók, erők még mindig az ő kezükben vannak, ha ezt önként nem akarják leadni senki nem kényszerítheti rá őket. A közvélemény is csak úgy tud megnyilatkozni, ahogy ők engedik, vagy amennyi bátorsága mondjuk egy-egy főszerveztőnek van. Persze 20-30 év sikeres rombolás után véletlenül akad egy-egy derekasabb közöttük.

Visszatérve az előbbi gondolatra úgy gondolom, hogy Gorbacsov ezt a rendszert nem megreformálni akarja. Sokan azt mondják, hogy ez naivitás részéről, de én azt hiszem, ha valójában azt csinálja, mint amit hirdet, akkor ez sokkal radikálisabb, "forradalmi" változás. 800 éve az Aranyhorda óta ez a legnagyobb fordulat ami Oroszországban bekövetkezett. Gorbacsov nem Nagy Péter vagy Lenin folytatója, akik csak korszerűbbé akarták tenni ezt az ázsiai biradalmat. Gorbacsov logikája oda vezet, hogy ő ezt felszámolni akarja.

G.: Végezetül azt szeretnénk megkérdezni, mi az, ami ön szerint a Prágai Tavasz eredményeiből megmaradt?

B.: A politikai, gazdasági vívmányokból szinte semmi. Ami jelentőset értek és meg is maradt az Szlovákia federalizálása.

•68-ban nyilvánvalóvá vált, hogy a társadalmi igazságtalanságok mellett egy még nagyobb feszültség létezik: a Csehszlovákia és Szlovákia közti egyenlőtlen viszony. Hogy itt két külön országról van szó, két külön hagyománnyal, két külön irodalommal, két különböző életmóddal.

A reformok Szlovákiából indult ki, (pl.: Novotny leváltása, Dubček maga is szlovák volt) de a szlovákok elsősorban a federalizációra törekedtek. Ez a csehek kárára meg is valósult. Ezután a szlovákok kevésbé voltak radikálisak. Így itt a •68 utáni megtorlás is enyhébb volt. Szlovákiában többet meg lehetett írni.

A két országrész közötti távolodás, elkülönülés, kölcsönös nemtudás ma mintha megint erősödne. Pozsonyban újabb félelmet kelt a sztálinista Jakes megválasztása.

Ami a Prágai Tavaszról igazán maradandó, az az erkölcsi hatása.

•68 mindenki számára fordulópontot jelentett, utána nem lehetett úgy élni, mint előtte. Én is ennek vagyok a betege életem végéig, mert megízleltem a szabadságot, azt hogy milyen érzés egészséges társadalomban élni. Mentem az utcán és struktúrált arcú emberek jöttek velem szemben. Körülnéztem és láttam, hogy ez egy gondolkodó ember és az a második, a harmadik is. Lehetett olvasni és ehhez nem volt elég a nap 24 órája. Minden újság más, érdekes volt. Kialakult egy emberi társadalom. Megérintett, hogy ilyen is van, ilyen is lehetne. A boldogsággal egyidőben fájdalmat is éreztem, hogy mi van itt és mi van otthon. Az egész generációmnak ez volt a közvetlen szellemi élménye. •56-ban mi még fiatalok voltunk, utólag kellett feldolgoznunk.

Végül is azt hiszem ez a legfontosabb, ami •68-ból megmaradt, nemcsak cseheknek, szlovákoknak, hanem mindannyiunknak. Keserű közép-európai tanulság.

G.: Köszönjük a beszélgetést.

Részletek Bojtár Endre
 •68 júliusában írt prágai beszámolójából*

Mi a szocializmus?

"Ha a szocializmus újra és alapjaiban nem tisztázza saját értelmét a megváltozott viszonyok között, könnyen megeshet, hogy nem lesz többé forradalmi és felszabadító alternatíva, s a fejlődő országok kiáltó negativitásával s a legfejlettebb kapitalista országok komfortos pozitivitásával szemben csupán látszólagos alternatívává válik: ennek a veszélynek a jelei felfedezhetők voltak mind abban a jelszóban, hogy "utólélni és túlszárnyalni Amerikát", mind annak a társadalomnak a reális létében, mely az általános megvásárolhatóság rendszerét (a pénz és a tőke uralma) csak felváltotta az általános manipulálhatóság rendszerével (a korlátlan bürokratikus hatalom uralma). Minden gyakorlati lépés, mely megszabadít bennünket a bürokratizmus és a bizantinizmus csodálatos konglomerátumától, az állam és a pogány egyház, az álszentség és a fanatizmus, az ideológia és a hit, a bürokratikus szűrkesség és a tömeghisztéria elfajzott szimbiózisától, természetesen nagyobb jelenségű, mint a szabadságról tett lehangzatosabb nyilatkozat." (...)

(K. Kosik, Literarni Listy április 25., május 2., május 16.)

Uralmon lévőkről és uralom alatt lévőkről folyik a vita. Dehát ki uralkodott? A "választási eredményekkel" alátámasztott egyik hangzatos frázis szerint: a nép. Pártonkívüliek és párttagok együtt. Ime, mit ír erről A. Kliment: "Amíg a kommunisták húsz évig építették centralista hatalmukat s szervezeteiket, a nem-kommunistákat céltudatosan és megfontoltan atomizálták, nem egyesülhettek, nem volt és máig sincs nyilvános fórumuk, többnyire nem tölthetnek be jelentős társadalmi funkciót, se egyesülni, se szükségszerűen differenciálódni nem tudtak. A nem-kommunisták tulajdonképpen nem is ismerik egymást. Névtelenek, passzívok, rejtélyesek önmaguk, de rejtélyesek a kommunisták számára is. A politikai élet monopolizációja az elmúlt években nemcsak a pártot és a kommunistákat izolálta, de tökéletesen elhidegítette egymástól a párton kívül álló embereket is. (...) A politikai élet tervezett egysége épp ellentétébe csapott át. A társadalom védtelen és rezignált egyedekre esett szét..." (...) (LL, március 14.)

"A bürokratikus gyakorlat legérzékenyebben és legmélyebben a munkásságot érintette, mely mint osztály megszűnt politikai szerepet játszani és elszigetelődött legtermészetesebb modern szövetségesétől, az értelmiségtől. A rendőr-bürokrata rendszer mindenekelőtt politikátlanította a munkásságot. A munkásság politikai szerepét a bürokrácia vette át, mely misztikusan, azaz ideologikusan azonosította magát az egésszel, s monopoluralkodó helyzetét az osztály vezető szerepének kiáltotta ki. Amíg az osztály (valójában persze a bürokrácia) vezető szerepének ideológiáját államvallássá emelték, a munkások igazi közéleti tevékenysége a minimumra redukálódott." (K. Kosik, L.L. április 25.) Kosik szavainak igazságát

* E tanulmány eredetileg a Valóság felkérésére íródott, de mire elkészült már nem jelenhetett meg. Első publikálására - terjedelmi okokból csak részlegesen - most kerül sor.

támasztja alá, hogy egészen a legutóbbi időkig a megújítási folyamat leggyengébb láncszemét éppen a munkásosztály alkotta, mivel egyszerűen hiányoztak azok a szervezetek, melyeken keresztül véleményét ki tudta volna fejezni. A kommunista párt, az állítólagos munkáspárt ezt a funkciót nem töltötte be. R. Kalivoda, a kiváló filozófus véleménye szerint "a mostani vitákban eléggé elterjedt egy hamis elképzelés. Az, hogy eddig a kommunista párté volt a politikai hatalom monopóliuma és hogy ezt a monopóliumot meg kell szüntetni. Holott az elmúlt időszakban a hatalom monopóliumával a bürokrata elit egy bizonyos csoportja rendelkezett, nem pedig a kommunista párt. Ezen elit hatalmának monopóliumát éppen a kommunista párt törte meg abban a folyamatban, melyben újra politikai erővé vált és válik a szó igazi értelmében." (...) (LL. május 9.)

Az "esetek"

Már 1968 januárja előtt is, amikor a CSKP KB történelmi jelentőségű ülésén győzött az "új vonal", több "eset" rázta meg Csehszlovákia társadalmát, s irányította a figyelmet az egyes osztályok, rétegek válságára. Ezekről számolunk be, távirati stílusban.

1. Három eset, mely az ifjúság törhetetlen helyzetére világított rá: a.) az ún. Müller-Holecek-ügy. 1966-ban Müller és Holecek egyetemi hallgatókat kizárták a Csehszlovák Ifjúsági Szervezetből, majd kicsapták őket az egyetemről és behívták katonának, mivel mint a Főiskolások Egyesületének tagjai élesen bírálták az ifjúsági mozgalom önállótlanágát, pártirányítását, unalmasságát stb; b.) az 1966-os május elsejei felvonulás, ahol a belügyminisztérium emberei provokálták a felvonuló fiatalokat, akik aztán rendszerellenes jelszavakat kiabáltak; c.) az 1967. október 31-i prágai diáktüntetés, melyen az egyetemisták botrányosan kultúrátlan kollégiumi állapotok ellen tüntettek. A gumibotos rendőrség szétverte a tüntetést. Az események nyomán a diákság követelte a parancsot kiadó személyek felelősségrevonását, s a rendőrök számmal való ellátását.

E három kirívó eset - s mellettük még sok más, apróbb ügy - azt bizonyította, hogy az ötvenes évek módszerei az ifjúsággal szemben már különösen alkalmatlanok. Mivel nem térhetünk vissza e kérdésekre, hadd jelezzük a kibontakozás irányát: január óta alkalom nyílik különböző ifjúsági szervezetek, klubok alakítására, melyek többsége az újjászületett, új szellemtől áthatott CSISZ-en belül működik; a párt akcióprogramja külön fejezetet szentel az ifjúság helyzetének; a Student című hetilapban a fiatalság radikális, kiméletlenül őszinte szócsőhöz jutott. Mindezek eredményeképp a fiatalok tömegesen kérik felvételüket a Csehszlovák Kommunista Pártba.

2. A Csehszlovák írószövetség 1967 nyarán tartott kongresszusa, amit a CSKP KB szeptemberi ülése követett, ahol kizárták a pártból I. Klima, A.J. Liehm és L. Vaculík írókat, radikális kongresszusi fellépésük miatt, s elhatározták az írószövetség hetilapjának, a Literárny noviny-nak a betiltását. Ezek az események meglehetősen jól ismertek, ezért csak egy aspektust emelünk ki, mégpedig azt, hogy az írókkal kapcsolatos események nem csupán, s nem is elsősorban az értelmiség válságára világítottak rá. A szólás- és sajtószabadság, amiért az írók harcoltak, mindenekelőtt a munkásosztályt szolgálja, mely anélkül még csak pisszenni sem tud politikailag, s a "bürokrata elittel" szemben éppen a kommunista írók léptek fel a munkásosztály valódi érdekeinek képviselőjeként. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy az elmúlt évek legjobb műveit is két pártfegyelmivel sújtott író adta ki: L. Vaculík a Szekerce, s M. Kundera a Tréfa c. regényt.)

3. A Mnacko-ügy. L. Mnacko szlovák író elhagyta az országot, s Izraelbe ment, két okból: nem adták ki a "Hogyan ízlik a hatalom" c. kultusz-ellenes regényét (a közeljövőben jelenik meg Csehszlovákiában is, miután Nyugaton azonnymban több nyelven kiadták), s nem értett egyet Csehszlovákiának a közel-keleti kérdésben elfoglalt álláspontjával. A Mnacko-ügy két okból frappírozta a közvéleményt. Először is rávilágított arra, hogy alkotmányellenesen korlátozott az állampolgárok mozgási szabadsága. Ahogy a szlovák írók nyilatkozata mondja: "Méltatlan az az állapot, hogy az útlevelekhez rövidlejárátú betétlapokat adnak ki vagy mindenfajta indoklás nélkül elutasítják az útlevélkérelmet, méltatlan, mert sérti az állampolgárok szuverenitását, akikkel úgy bánnak, mint az állam tulajdonával, holott a normális viszony épp fordított: az állam az állampolgárok tulajdona." (Ohlas, KZ. március 22.) Mnacko nem disszidált, mégis megfosztották állampolgárságától. Másodszor precedenst teremtett: a demokráciához az is hozzátartozik, hogy az állampolgár ne értsen egyet kormányával, még olyan, eddig tabuként kezelt kérdésben is, mint a külpolitika. Maga Mnacko is ezt hangsúlyozta egy, már hazatérte után adott interjúban: "Tiltakoztam az Izraellel való diplomáciai kapcsolatok megszakítása ellen, mikor nem szakítottuk meg a kapcsolatokat a görög fasiszta kormánnyal, s utólagos tapasztalataim alapján hozzátehetem: mikor nem tiltakoztunk a kurd nép kiirtása ellen (amiről a "haladás" hallgat), s az ellen, hogy Gibraltárba tartó szocialista hajó a spanyol zászlót tűzte ki. Ezek a tiltakozások csak látszólag tartoznak kizárólag a külpolitikára, elsősorban belpolitikai kérdések. Mi, kommunisták, megfogalmaztunk bizonyos alapelveket, melyekről azt állítottuk, hogy magasztosabbak, mint az addig érvényben lévők. Amikor ezeket megszegjük, mindig önmagunkat áruljuk el. Egykor azt mondtuk, hogy Madridban Prágáért harcolnak. A világ bármely városáért mindit ott harcolnak, ahol harcolnak. Nem hiszem, hogy Izraelben Prágáért harcolnak. De Prágában harcolnak Izraelért. Én úgy döntöttem, hogy Izraelbe megyek Prágáért harcolni." (Kulturny Zivot május 24.)

4. A Barák- és a Sejna-ügy. a.) R. Barák belügyminisztert 1963-ban 15 évre ítélték, sikkasztásért, külföldi valutával való üzérkedésért. Az ötvenes évek pereinek nyelvén fogalmazott vádirat bizonyos államellenes tevékenységről is beszél, a vádnak ez a pontja azonban csak zavaros frázisokat sorol fel, s híján van mindenfajta bizonyítéknak; Barákot ez év (ti. 1968) májusában engedték szabadon s rendelték el ügyében a perújrafelvételt. Barákról már annakidején olyan hírek terjedtek el, hogy Novotnyt hivatott felváltani az első titkár funkciójában. Akár így van, akár nem, büntetése a Csehszlovákiában kiszabható legmagasabb börtönbüntetés semmiképp sem áll arányban a váddal; b.) J. Sejna hadsereg tábornok, nemzetgyűlési képviselő, a nemzetgyűlés elnökhelyettese, a CSKP KB tagja ez év (1968) februárjában Magyarországon és Jugoszlávián keresztül az USA-ba szökött. A Sejna-ügy kivizsgálására alakult bizottság júniusban közzétett jelentése szerint Sejna mintegy 600 ezer koronával tartozott, funkcióját, valamint A. Novotny fiához fűződő barátságát felhasználva több száz ezret sikkasztott. Sejna azután szökött meg, hogy a CSKP KB januári plenumán, ahol a Novotnyt feltétlenül támogató "erős emberek" egyike volt - látta, véget ér erkölcsstelen kiskirálykodása. A két ügy közös tanulása az, hogy a személyi hatalom rendszerében lábbal lehetett tiporni a jogot, s egyesek szeszélyétől illetve érdekeiktől függött, hogyan működött a büntetőrendszer és az igazságszolgáltatás.

5. A Barnabita-bizottság esete. 1963-ban a CSKP vezetősége egy kb. ötven tagú, főként történészekből, de politikusokból, újságírókból, a pártközpont funkcionáriusaiból is álló bizottságot hozott létre, hogy a rendelkezésükre bocsájtott, addig részben titkos dokumentumok alapján ítéljék meg a Szlovák Nemzeti Felkelést, s ennek kapcsán tegyék lehetővé a Felkelés 1949-ben

letartóztatott, s több évre, számos esetben életfogytiglanra ítélt vezetőjének és résztvevőjének az ún. "szlovák burzsoá nacionalistáknak" a rehabilitációját. A bizottság a volt barnabita szerzetesrendjének kolostorában dolgozott, innen a neve. A bizottság munkája során nyilvánvalóvá vált, hogy a szlovák nemzet legújabbkori történelmének legjelentősebb eseménye, a Felkelés nem csak mint történelmi tény fontos, hanem objektív értékelése az 1945-öt követő egész - időszakot új megvilágításba helyezi: fényt derít a londoni és a moszkvai emigráció viszonyára, a cseh és szlovák országrészek asszimetrikus kapcsolatának kezdeteire és ennek okaira, a "burzsoá nacionalizmus" vádjának teljes alaptalanságára és tarthatatlanságára, a szlovák nemzet legjobb fiainak, a Felkelés kommunista, baloldali vezetőinek a meghurcoltatására, s az akkori, 1963-as pártvezetőség súlyos felelősségére, bűneire. A bizottság munkája során - amellyel egybeesett a Kulturny Život c. szlovák hetilap nagyarányú publicisztikai tevékenysége - kialakult a szlovák nemzetnek s a Szlovák Kommunista Pártnak (melynek A. Dubček 1963 óta első titkára!) az az egysége, mely 1968 januárjában tulajdonképpen eldöntötte a küzdelmet a megújulást akarók javára. Csehszlovákiában mindenki tudja, hogy "a Dubček-team, a szlovákok nyerték meg a mérkőzést s cseheknek is"; míg a CSKP állandóan konfliktusba került a cseh társadalom legkülönbözőbb rétegeivel, csoportjaival, addig a Szlovák Kommunista Párt lényegében 1963 óta maga mögött tudhatta a szlovák társadalom egészét. Ez persze néha gyengítette a haladó erőket, hiszen nem volt szabad ürügyet szolgáltatni Novotny-nak a közbeavatkozásra. V. Michalik például ezzel magyarázza a szlovák írók passzivitását, felemás felelését a múlt évi írókongresszuson: "A gondolkodó emberek előtt világos volt legalább a CSKP KB tavaly februári plénuma óta, hogy a párt vezető szervében létrejött a személyi hatalom ellenzőinek egy harcos csoportja, melyben a szlovákok jelentős szerepet játszanak. Sokan tudták közülünk, hogy Novotny minden jelentéktelen apróságra, az elégedetlenség minden jelére figyel Szlovákiában, hogy felhasználhassa ez ellen a csoport ellen. Az év második felében még Pozsonyban is megjelentek emberei, akiknek Dubček háta mögött elégedetlenségét kellett provokálniuk, hogy azt lehessen mondani, ti akartok rendet teremteni az egész országban, mikor otthon sem tudtok rendet tartani." (...) (KZ, május 17.)

Visszatérve a Barnabita-bizottság jelentésére: kiderült, hogy Novotnyéknak a bizottság felállításával csupán az volt a céljuk, hogy egyes túlságosan kompromittált személyektől (pl. Siroky) megszabaduljanak. Mikor látták, hogy a bizottság jóval túlmege ezen a célon, a több mint ezer oldalas jelentést - amit a mai napig nem hoztak nyilvánosságra - egyszerűen elsüllyesztették. 1963 így lett - 1956 után - Csehszlovákiában a személyi kultusz felszámolására tett második hamvában holt kísérlet éve. (...)

Csehszlovákia útja a szocializmus felé

A szocializmushoz vezető út fő kérdése az, hogy a kommunista párt milyen szerepet játsszon. "A párt vezető szerepét a múltban gyakran úgy fogták fel, mint a hatalom monopol jellegű összpontosítását a pártszervek kezében. Ez annak a hamis tételnek volt a következménye, hogy a párt a proletariátus diktatúrájának az eszköze. (...) A párt célja nem az, hogy a társadalom univerzális "gondnoka" legyen, hogy minden szervezetet, az élet minden lépését direktíváival megkösse. A párt feladata elsősorban abban áll, hogy szocialista kezdeményezést segítsen életre, hogy rámutasson a kommunista perspektívák útjaira és lehetőségeire, hogy a kommunisták rendszeres meggyőző munkájával és személyes példamutatásával megnyerje e célok számára az összes dolgozót. Mint a társadalom leghaladóbb rétege - s ezáltal társadalmunk perspektivikus célja - érdekeinek a képviselője, a

párt nem lehet a szociális érdekek egész skálájának a képviselője. A sokoldalú érdekek politikai kifejezője társadalmunkban a Nemzeti Front." (A CSKP Akcióprogramja) Az utóbbi hónapokban vita folyt arról, hogy mi biztosítja a demokrácia kialakulását, azt, hogy a kommunista párt nem monopolizálja a hatalmat; e vita keretében merült fel a többpárt-rendszer kérdése. V.Havel, a világhírű drámaíró azzal érvelt a többpárt-rendszer mellett, hogy amennyiben "a kommunista párt nem teszi lehetővé ön maga erős ellenőrzésének leggyorsabb kibontakoztatását kívülről, úgy nincs biztosítéka, hogy egy bizonyos idő után lassanként megint nem degenerálódik. Az egész társadalom demokráciája nélkül soha nem lehet tartós a párton belüli demokrácia sem." (LL. április 4.) Többek között a publicista J.Lederer vitatkozik Havellel: "Havel arról elmélkedik, hogy a politikai arénában mi versenyezhetne a kommunista párttal. Éppen e versenyben látja a demokrácia biztosítékát. Nem hiszi, hogy ez a valami a kommunista párttal folytatott versenyben a közvélemény lehetne. Elveti a kommunista párton belüli demokratizációt is, mint a demokrácia biztosítékát. Kétkedik abban, hogy versenyre kelhetnének a kommunista párttal, ezzel az alaposan megszervezett erővel, független egyének. Nincs meggyőződve arról sem, hogy a kommunista párt opponensének és ellenőrének a szerepét a társadalmi és érdekvédelmi szervek be tudnak tölteni. S végül kétkedik, hogy a demokrácia biztosítékát képezhetné a Nemzeti Front meglévő nem-kommunista pártjainak a megújulása. "Mindezeknek a koncepcióknak a felemássa - írja Havel - közös okra vezethető vissza: egyik sem teszi lehetővé az igazi választást. Valódi demokráciáról komolyan csak ott beszélhetünk, ahol a népnek bizonyos időközönként lehetősége nyílik, hogy szabadon válasszon, ki uralkodjék. Ez viszont legalább két egyenrangú alternatíva létezését tételezi fel. Azaz két önálló, egyenjogú és egymástól független politikai erőt, melyek közül mindegyiknek egyforma esélye van, hogy az államban vezető erővé váljék, ha úgy dönt a nép." Havel két politikai párt rendszerét kívánja, a kommunista és a demokrata pártét. Osztom Havel aggodalmait a demokratikus biztosítékok különböző alternatíváit illetően, amennyiben minden alternatívát izoláltan, csak önmagában gondolunk el. Csakhogy az egész dolog másként fest, ha ezeknek az alternatíváknak az összességét tekintjük. Ez az összesség új minőséget képvisel - a biztosítékok többé-kevésbé zárt (ha nem is végleges) körét." (...). (LL. április 25.)

A szocialista demokrácia fejlődése, a társadalom politikai irányításának új rendszere

Az előző kérdéskörrel szorosan összefügg a szocialista demokrácia kibontakoztatásának a problémája. Ez azoknak a garanciáknak a törvénybeiktatását jelenti, melyekről már volt szó. Maga az akcióprogram hangsúlyozza, hogy a szocialista demokrácia s általában a demokrácia ellentéte a nem-demokrácia, nem pedig a burzsoa demokrácia. Ezért a szocialista demokráciának nem tagadnia kell a burzsoa demokráciát, hanem annál több demokráciát kell nyújtania.

A szocialista demokrácia alapjainak a lerakását (sajtótörvény, rehabilitációs törvény, föderalizáció; a különböző klubok megalakulása, melyek közül említsük meg a "K 231"-et, a politikai rehabilitációra szoruló klubját, melynek júniusban kb. 30 ezer tagja volt, a KAN-t, az Elkötelezett Pártonkívüliek Klubját, aztán a Sajtószabadság védelmezésére alakított munkásszervezetet, s az eddigi egyetlen belügyminisztériumilag engedélyezett szervezet, az Emberi Jogok Társasága, mely az ENSZ 1948-as

közgyűlésén elfogadott Emberi Jogok Általános Deklarációját tekinti működési alapjának). tekinthetjük - a múlttal való leszámolás mellett - a csehszlovák forradalom első időszakában elért legfőbb eredménynek. A szocialista demokrácia továbbfejlesztésének elméleti lehetőségeit még nemigen érintették. Talán csak R.Kalivoda szólt komolyan erről: "A szocialista demokrácia marxista koncepciójának alapvető kérdése nem az, hogy hogyan adjunk szocialista formát a parlamenti közvetett (képviselői) demokráciának, hanem a közvetlen demokrácia kibontakoztatása és az előfeltételek fokozott megteremtése ahhoz, hogy az a közvetlen demokrácia fokozatosan átalakulhasson szocialista önkormányzattá. Mert a marxista szocialista politikai mozgalom végcélja nem a szocialista demokrácia, mely még tartalmaz bizonyos korlátozottságot, hanem a szocialista önkormányzat. (...) Szeretnék távirati stílusban három konkrét módra rámutatni, melyben a közvetlen demokrácia már ma formálódik vagy formálódhatna. 1. A pártvezetés, a pártaktíva és a szocialista közvélemény közötti kölcsönös információcsere, melynek eszközei elsősorban a tömegkommunikációs eszközök, a sajtó- és szólásszabadság. (...) 2. Az a folyamat, amely a szakszervezetekben megy végbe. A szakszervezeteket egészen újszerűen mint a dolgozók közvetlen szervezeteit fogják fel s így a szocialista szindikalizmus csírái jönnek létre. (...) 3. Egyenlőre a legelhanyagoltabb, holott a mai helyzetben talán a legfontosabb kérdés szocialista üzemeink közvetlen irányítása és igazgatása a dolgozók kollektívái által, az üzemi és munkástanácsok kérdése." (RP. május 3.)

A szocialista demokrácia elengedhetetlen feltétele, hogy ne legyen a társadalomnak büntudata, a múlt sötét erdővel a nyilvánosság előtt le kell számolni. Ami megdöbbenő, hogy Csehszlovákiában 1949-től 1967-ig tart a törvénytelen perek időszaka. (...)

A szocialista demokrácia másik lényeges jegye Csehszlovákiában a cseh és szlovák nemzet egyenjogosításának kérdése. A föderáció első tégláit már lerakták a Cseh Nemzeti Tanács megalakításával, mely a nemzeti kormány hatáskörét betöltő Szlovák Nemzeti Tanács cseh megfelelője lesz. De a szimmetrikus modell megteremtése még rengeteg - elsősorban gazdasági - problémával jár. Hogy milyen aránytalanságok léteztek e téren, azt jól szemléltetik a következő adatok: "Szlovákiában a népesség természetes növekedésének intenzitása kétszerese illetve háromszorosa volt a cseh országrészekben tapasztalhatónál. 1948-tól 1966-ig a munkaképes korban lévő lakosság 330 ezerrel nőtt, míg a cseh országrészekben csak 100 ezerrel. (...) Az egy főre eső évi jövedelem a cseh országrészekben körülbelül 2500 koronával, azaz 30 %-kal magasabb mint Szlovákiában. A lakások lakottsága Szlovákiában körülbelül 25-30 %-kal magasabb, mint Csehszlovákiában. Míg a szlovákiai népesség növekedése 1948-1966 között az egész ország népesség-növekedésének 50 %-át tette ki, az egészségügyi, szociális, tanügyi, kulturális beruházások csak 35 %-ra rúgnak. Így például a kórházi ágyak száma Szlovákiában százalékosan az 1946-1947-es csehszlovákiai színvonal alatt van." (K.Peknik KN. április 19.)

A nemzetgazdaság és az életszínvonal

Csehszlovákiában hivatalosan már 1966 óta működött az új mechanizmus. A "beépített fékek" azonban gyakorlatilag teljesen hatástalanították az új mechanizmust. Az akcióprogram is erre vezetett vissza a mai súlyos gazdasági helyzetet: "Annak mélyebb oka, hogy a gazdasági irányítás önmagát túlélő módszerei fennmaradhattak, a politikai rendszer deformációiban rejlett. (...) Ebből fakadnak mai nehézségeink, melyekkel a dolgozók nap mint nap szembetalálkoznak: sok éven át lassan nőttek a bérek, stagnál az életszínvonal és az infrastruktúra terén egyre jobban lemaradunk a fejlett

ipari országokkal szemben, a lakásállomány katasztrófális és nem megfelelő a lakásépítkezés, közlekedési rendszerünk állapota csőd előtt áll, áruink és szolgáltatásaink minősége rossz, életkörülményeink kultúrálatlanok, s egyáltalán, az emberi faktort érzékenyen érintő, a szocialista társadalom számára döntő humánus erőt és a kezdeményezőkézség kibontakozását lehetővé tévő feltételek rosszak. Az emberekben keserűség halmozódott fel, s egy olyan érzés, hogy minden kifejtett erőfeszítés, minden elért siker ellenére a szocialista társadalom túlságosan nehézkesen, sorsdöntő késedelmeskedéssel s az emberi kapcsolatok terén erkölcsi-politikai defektusokkal terhesen halad előre." (...) (A CSKP Akcióprogramja)

Az, hogy a gazdaság idáig süllyedt, szoros kapcsolatban állott az antidemokratikus politikai módszerekkel. Ezt állapítja meg az Akcióprogram is: "Nehézségeink fő láncszeme a bürokratikus munkastílusban, a szektás maradványokban illetve recidivákban, magában a pártban rejlett. (...) A pártszervek átvették az állami-gazdasági s a társadalmi szervek feladatait. A párt- és állami irányítás helytelen összenövesére került sor, mely egyes elemeket monopol hatalmi helyzethez juttatott. Mindez szakértelem nélküli beavatkozásokat, a kezdeményezőkézség elfojtását minden szinten, közönyt, az átlagosság kultuszát és egészségtelen anonimitást vont maga után." (A CSKP Akcióprogramja)

Ezért a demokratizációs folyamat eddigi legnagyobb eredményének kell tartani azt, hogy a vállalati önállóság és a munkástanácsok életbeléptetésével magában a gazdasági alapon jönnek létre a közvetlen demokratikus önkormányzat feltételei. (...)

Csehszlovákia nemzetközi helyzete és külpolitikája

Csehszlovákia külpolitikájában az 1968-as év semmiféle lényeges változást nem hozott. Jól esik megemlíteni, hogy a szocialista tábor országai között éppen Magyarország iránt viseltetnek Csehszlovákiában nagy szimpátiával, azért a megértésért és erkölcsi támogatásért, amivel hazánk a csehszlovák megújulási folyamatot kíséri.

Amit változásként könyvelhetünk el, az, hogy a demokratikus légkörnek megfelelően, az egyéniség érvényesülésének szellemében, eltér, helyesebben nem minden esetben esik egybe X.Y. állampolgár külpolitikai véleménye és hivatalos állami külpolitika. (...)

Több szemleíró támadta a csehszlovák külpolitika nagyhatalmi jellegét, s hangsúlyozta, hogy a reális történelmi-társadalmi és földrajzi helyzetet felmérve ama marxi elvek alapján kell külpolitizálni, hogy a nemzetek egymás közti érintkezését is ugyanazoknak a demokratikus elveknek kell irányítaniuk, mint az egyének érintkezését: "Hogyan hivatkoznak vajon Marx örökségére azok, akik Csehszlovákiában 1967-ben úgy döntöttek, hogy a nigériai központi kormánynak Delfin-típusú lökhajtásos repülőgépeket adnak el, melyek az afrikai viszonyok között pusztító fegyvernek számítanak: Csehszlovákia ezáltal, ahogy az egész világon tudják (csak nálunk nem), dicstelenül beavatkozott egy olyan konfliktusba, amelynek semmi köze az osztályharcához vagy a forradalmi harcához, hanem amely tisztán törzsi-nemzetiségi háború s a haladó Afrikában szégyenletes hírnévre tett szert. (...)

Sürgősen alá kellene írunk és ratifikálnunk kellene két, tavaly elfogadott nemzetközi dokumentumot, a gazdasági, politikai és kulturális jogok paktumait. Így nyilvánosan véget vetnénk annak a középkori elvnek, hogy az állam azt tehet polgárával, ami csak neki tetszik, s elfogadnánk az emberi jogok betartásának kérdésében bizonyos formájú nemzetközi ellenőrzést is." (...) (J.Sedlívý, LL. Április 18.) Végülis ily módon függ össze a külpolitika is a szocialista demokrácia egész rendszerével, s teszi lehetővé, hogy egymást megbecsülve vitázzunk eddig kényesnek tartott kérdésekről is.

A "Kétezer szó" és az "Ezer szó".

A Práce c. csehszlovák lap 1968. június 27-i számában közölt szöveg alapján adjuk a "Kétezer szó", s a Rudé Právo 1968. július 5-i száma alapján az "Ezer szó" c. felhívás teljes magyar fordítását.

Kétezer szó a munkásoknak, a parasztoknak, az alkalmazottaknak, a tudósoknak, a művészeknek, mindenkinek.

Először a háború fenyegette népünk életét. Utána is rossz idők következtek. Olyan eseményekre került sor, amelyek népünk lelki egészségét és jellemét veszélyeztették. Népünk többsége reménykedve fogadta a szocializmus programját. A vezetés azonban méltatlanok kezébe került. Nem lett volna olyan nagy baj, hogy ezek az emberek nem rendelkeztek kellő államvezetési tapasztalatokkal, szakértelemmel és filozófiai képzettséggel, ha legalább több köznapi bölcsességet és méltányosságot mutatnak, hajlandók lettek volna meghallgatni mások véleményét és hagyták volna, hogy fokozatosan náluk alkalmasabbak váltsák fel őket.

A kommunista párt, amely a háború után az emberek nagy bizalmát élvezte, ezt a bizalmat fokozatosan tisztségekre váltotta át, amíg csak meg nem szerzett minden tisztséget, de semmi egyébbe már nem rendelkezett. Kereken ki kell mondanunk, ezt, amit egyébként tudnak azok a kommunisták is közülünk, akiknek a következmények épp olyan nagy csalódást okoztak, mint másoknak. A vezetés téves irányvonala a pártot politikai pártból és eszmei szövetségből hatalmi szervezetté változtatta, amely nagy vonzerőt gyakorolt a hatalomvágyó egyénekre, a gyáva számítókra, és a lelkiismeretlen emberekre. Ezek beáramlása hatást gyakorolt a párt természetére és magatartására, hiszen a párt belső felépítése nem volt olyan, hogy kellemetlen következmények nélkül befolyást szerezhettek volna a tisztességes emberek, akik folyamatosan úgy átalakíthatták volna, hogy állandóan alkalmazkodjon a modern világhoz. Sok kommunista harcolt e hanyatlás ellen, de nem tudta elejét venni annak, ami bekövetkezett.

A kommunista párton belüli viszonyok adták a modelljét és az indítékát a hasonló állami viszonyoknak. A párt egyesítése az állammal arra vezetett, hogy a párt elveszítette a végrehajtó hatalomtól való különállás előnyét. Az állam és a gazdasági szervezetek tevékenységének nem voltak kritikusai. A parlament elszokott a tanácskozástól, a kormány a kormányzástól, a vezetők a vezetéstől. A választásoknak nem volt jelentőségük, a törvények elveszítették tekintélyüket. Nem bízhattunk meg azokban, akik bármiféle testületben is képviseltek bennünket, és ha megbízhattunk bennük, akkor sem mentünk velük semmire, mert semmit sem értek el. Még ami ennél is rosszabb: úgyszólván már egymásban sem bízhattunk. Hanyatlott az egyéni és kollektív tisztesség. Becsületességgel semmire sem lehetett menni, és beszélni sem lehet arról, hogy bárkit is tehetsége szerint értékelnének. A közügyek érdektelenné váltak a többség számára, amely már csak magára és a

⊕ Szerzője Ludvik Vaculik író, a felhívást ismert személyek aláírása követte.

0
 pénzre gondolt. Amellett rossz viszonyainkhoz az is hozzátartozik, hogy ma már a pénzben sem lehet bízni. Megromlottak a kapcsolatok az emberek között, a munkából már nincs öröm. Röviden: olyan idők következtek be, amelyek népünk lelki egészségét és jellemét veszélyeztetik.

A mai helyzetért valamennyien felelősek vagyunk, a kommunisták közülünk azonban nagyobb mértékben. A fő felelősök mégis azok, akik részesei vagy eszközei voltak az ellenőrizhetetlen hatalomnak. Egy önfejű csoport hatalma volt ez, amelyet Prágából a pártapparátus segítségével kiterjesztettek minden járásra és községre. Ez az apparátus döntötte el, hogy kinek mit szabad tennie és mit nem, ez az apparátus irányította a szövetkezeti és az üzemi dolgozókat és a nemzeti bizottságok tagjait. Valójában egyetlen szervezet sem volt saját tagjaié, meg a kommunista párt sem. E kormányzók fő bűne ugyanaz volt, ami a fő eredménye: saját akaratukat a munkásság akaratának tüntették fel. Ha felülnénk ennek az ámitásnak, akkor ma a munkásokat kellene hibáztatnunk gazdaságunk hanyatlásáért, az ártatlan emberek ellen elkövetett bűntettekért, a cenzúra bevezetéséért, amely megakadályozta, hogy mindezt megírják. A munkásokat kellene hibáztatnunk a téves beruházásokért, a kereskedelmi veszteségekért, a lakáshiányért. Magától értetődően senki sem hiszi, hogy ez a munkásság bűne. Mindenki és főleg minden munkás tudja, hogy a munkásság gyakorlatilag semmiről sem döntött. A munkás funkcionáriusokat valaki más szavaztatta. Miközben sok munkás azt hitte, hogy kormányoz, egy specialisan nevelt párt- és állami funkcionárius réteg kormányzott az ő nevében. Ez a réteg ténylegesen a megdöntött osztály helyét foglalta el, s maga lett az új felsőség. Az igazság kedvéért mégis meg kell mondanunk, hogy a funkcionáriusok közül egyesek tudatára ébredtek a rossz történelmi játéknak. Ma arról ismerhetők fel, hogy jóváteszik az igazságtalanságokat, kijavítják a hibákat, visszaadják a döntési jogot a tagságnak és az állampolgároknak s korlátozzák az adminisztratív apparátus hatáskörét és létszámát. Velünk együtt szembehelyezkednek a párttagság körében jelentkező maradi nézetekkel. A funkcionáriusok nagy része azonban ellenzi a változásokat s még van súlya. Még mindig kezében vannak a hatalmi eszközök, főleg a járásokban és a községekben, ahol titkon és megfoghatatlanul élhet ezekkel.

Az év eleje óta tart nálunk a demokratikus megújodás folyamata. Ez a kommunista pártban kezdődött. Ezt meg kell mondanunk, s tudják ezt azok a nem kommunisták is közülünk, akik innen már semmi jót nem vártak. Egyébként hozzá kell tenni, hogy ez a folyamat máshol nem is kezdődhetett. Egyesegyedül a kommunisták élhettek két teljes évtizeden át valamiféle politikai életet, csak a kommunista kritika fért oda, ahol az ügyeket intézték, csak a kommunista párton belüli ellenzéknek volt meg az az előnye, hogy érintkezésbe került az ellenféllel. A demokratikus kommunisták kezdeményezései és erőfeszítései ezért csupán törlesztések abból az adósságból, amellyel az egész párt tartozik a nem kommunistáknak, akiket nem egyenjogú helyzetben tartott. A kommunista pártnak tehát nem jár semmiféle köszönet. Csupán el kell ismerni, hogy derekasan igyekszik kihasználni az utolsó alkalmat saját és a nemzeti becsületének megmentésére. A megújodási folyamat nem hoz magával semmi olyasmit, ami különösebben új lenne. Olyan eszméket és javaslatokat hoz, amelyek közül sok régibb a mi szocializmusunk tévedéseinél, némelyik pedig a látható történelmi felszín alatt keletkezett, már rég ki lehetett volna mondani, csak éppen elfojtották. Ne legyenek olyan illúzióink, hogy ezek az eszmék csupán az igazság erejével győznek. Győzelmeiket inkább a régi vezetés gyengesége tette lehetővé. A régi vezetőségnek láthatóan előbb ki kellett

merülnie a húszéves uralkodásban, amelyben senki sem korlátozta. Teljesen meg kellett érlelődnie minden hibás elemnek, amely a régi rendszernek már az alapjaiban és ideológiájában benne rejtett. Ezért becsüljük túl az írók és diákok kritikájának jelentőségét. A társadalmi változások kútfője a gazdaság. Az igaz szónak csak akkor van jelentősége, ha már helyesen kialakított viszonyok között hangzik el. Málunk pedig ilyen viszonyokon, sajnos, az értendő, hogy általánosan elszegényedtünk, s teljesen felbomlott a régi kormányzati rendszer, amelynek keretében bizonyos típusú politikusok békében és nyugalomban kompromittálták magukat, a mi számlánkra. Az igazság tehát nem győzedelmeskedik. Egyszerűen az igazság maradt meg, miközben mindenünket elherdálták! Ezért most nincs ok nemzeti diadalmamorra. Csak az új remények indokoltak.

Reménységgel fordulunk hát mindenkire ebben a pillanatban, noha ezt a reményt is minduntalan veszély fenyegeti. Hónapokig tartott, amíg sokan közülünk elhitték, hogy beszélhetnek, sokan azonban még most sem hiszik ezt. Úgy nyilatkoztunk azonban már és annyira kitárulkoztunk, hogy feltétlenül végre kell hajtánunk szándékunkat, a rendszer humanizálását. Máskülönben a régi erők kegyetlen megtorlására számíthatunk. Főleg azokhoz fordulunk, akik eddig még vártak. Közeleg az idő, amely hosszú évekre sorsdöntő lesz.

A döntés ideje közeleg, és közeleg - a nyár, a maga ünnepeivel és szabadságolásaival, amikor régi szokás szerint mindent ott akarunk majd hagyni. Lefogadhatjuk azonban, hogy a mi kedves ellenfeleink nem engedélyeznek maguknak nyári pihenőt. Mozgósítani fogják lekötelezetteiket, s már a nyáron igyekeznek majd úgy rendezni a dolgukat, hogy nyugodt karácsonyi ünnepük legyen. Ezért figyeljük majd, mi történik és igyekezzünk megérteni az eseményeket és reagálni rájuk. Mondjunk le arról a lehetetlen kívánságról, hogy minden esetben valaki felülről a dolgok egyetlen magyarázatát adja és készen találja nekünk az egyetlen és egyszerű következtetést. Mindenki maga kell, hogy levonja saját következtetéseit, saját felelősségére. Közös elfogadott következtetést csak vitában lehet kialakítani, ehhez pedig szólásszabadság kell, ami tulajdonképpen egyetlen demokratikus vívmányunk ebben az évben.

Az elkövetkező napokra mindenképpen saját kezdeményezésekkel és saját döntésekkel kell készülnünk.

Mindenekelőtt el fogunk utasítani minden olyan nézetet, amennyiben felmerül, hogy lehetséges bármiféle demokratikus megújulás kommunisták nélkül, sőt esetleg ellenük. Ez igazságtalan, de ésszerűtlen is lenne. A kommunisták kiépített szervezetekkel rendelkeznek, s ezekben támogatnunk kell a haladó szárnyat. Tapasztalt funkcionáriusai vannak, s természetesen mindenkor kezükben vannak a döntő emelők és nyomógombok. A közvélemény elé az új akcióprogramjuk került, amely egyszersmind a legnagyobb egyenlőtlenségek kezdődő megszüntetésének programja. Senki más nem rendelkezik hasonló konkrét programmal. Követelni kell, hogy minden járásban és községben helyi akcióprogrammal lépjenek a közvélemény elé. Csakhamar szokásos és rég várt, helyes aktusra kerül sor. A CSKP kongresszusra készül, amely megválasztja majd az új központi bizottságot. Kívánjuk, hogy jobb legyen, mint a mostani. Ha a kommunista párt most azt mondja, hogy a jövőben vezető helyzetét az állampolgárok bizalmára és nem az erőszakra kívánja alapozni, ezt annyiban higgyük el, amennyiben hihetünk azoknak az embereknek, akiket küldötteknek delegálnak majd a járási és kerületi konferenciákra.

Újabbban nyugtalanítja az embereket, hogy a demokratizálási folyamat megállt. Ezt az érzést részben a zajló események okozta fáradtság váltja ki, részben tény, hogy elmúlt a megdöbbenő leleplezések, a magas szintű lemondások és a szokatlanul bátor, megmámorosító szókimondás ideje. A szemben álló erők küzdelme azonban csak némileg palástolt. Folyik a harc a törvények tartalmaért és betűjéért, a gyakorlati intézkedések hatóköréért. Amellett az új embereknek, a minisztereknek, az ügyészeknek, az elnököknek és a titkároknak időt kell hagynunk a munkára. Joguk van bizonyos időre, amíg vagy bizonyítanak, vagy megbuknak. Ezenkívül a központi politikai szervezetben többre ma nem lehet számítani. Amúgy is akaratlanul bámulatos eredményeket mutattak.

A jövőendő demokrácia gyakorlati értéke attól függ majd, hogy mi lesz a vállalatokkal, és a vállalatoknál. Tekintet nélkül vitáinkra, végső soron azok kezében vagyunk, akik gazdálkodnak. Keresetteknek kell lenniök és érvényesülniök kell a jó gazdáknak. Igaz, valamennyiünket rosszul, egyeseket pedig még ennél is rosszabbul fizetnek, ahhoz képest, amit a fejlett országokban tapasztalunk. Kívánhatnánk több pénzt. Pénzt lehet nyomni és ezzel - elértékteleníteni. Kívánjuk hát inkább azt, hogy az igazgatók és az elnökök mondják meg nekünk, mit és mennyiért akarnak termelni, s kinek és mennyiért eladni, mennyi lesz a jövedelem, s ebből mennyit fordítanak a termelés korszerűsítésére, és mennyit lehet szétosztani. Látszólag unalmas címek alatt a lapok a demokráciáért, és a hűsösfazékért folyó heves harcot tükrözik. Ebbe a munkások, mint vállalkozók, úgy avatkozhatnak bele, hogy a nekik megfelelő embereket választják a vállalati igazgatóságokba és a vállalati tanácsokba. Ugyanígy az alkalmazottak akkor járnak el a maguk szempontjából a leghelyesebben, ha a képviselőkként természetes vezetőiket, pártállásra való tekintet nélkül az arra alkalmas és becsületes embereket delegálják a szakszervezeti szervezetbe.

Mivel a jelenlegi központi politikai szervektől most nem lehet többet várni, a járásokban és a községekben kell többet elérni. Követeljük azoknak az embereknek a távozását, akik visszaéltek a hatalmukkal, megkárosították a közvagyon, becsstelen vagy brutális módszereket alkalmaztak. Meg kell találnunk a módját annak, hogy távozásra bírjuk őket, alkalmas módja lehet ennek a nyilvános kritika, a határozathozatal, a tüntetés, tüntető munkabrigádok alakítása, adakozás a soron kívüli nyugdíjaztatásra, a sztrájk, a bojkott. El kell vetni azonban a törvénytelen, méltatlan és durva módszereket, amelyeket felhasználhatnának Alexander Dubček befolyásolására. Általánosan el kell utasítanunk a durva levelek írását, úgy hogy amennyiben ilyesmi még előadódik, olybá lehessen venni, hogy a levelet az illető maga íratta. Élesszük fel a Nemzeti Front tevékenységét. Követeljük a nemzeti bizottságok nyilvános ülésezését. Az olyan problémákat illetően, amelyeket senki sem akar észrevenni, alakítsunk saját polgári bizottságokat. Egyszerű az egész, összejön néhány ember, elnököt választ, rendszeresen jegyzőkönyvet vezet, közzéteszi határozatait, megoldást követel, nem hagyja lehurrogni magát. A járási és helyi sajtót, amely többnyire hivatalos szócsövé degenerálódott, változtassuk valamennyi pozitív politikai erő fórumává, követeljük, hogy a szerkesztőbizottságokat a Nemzeti Front képviselőiből alakítsák meg, vagy alapítsunk más lapokat. Alakítsunk bizottságokat a szólásszabadság védelmére. Minden gyűléshez szervezzünk saját rendfenntartó szolgálatot. Ha különös híreket hallunk, ellenőrizzük ezeket, menesszünk küldöttséget az illetékes fórumokhoz, s válaszukat akár a kapukon is tegyük közhírré. Támogassuk a biztonsági

szerveket, amikor valóban bűnös tevékenységet nyomoznak. Nem arra törekszünk, hogy a kormányzás megszűnését és az általános bizonytalanságot idézzük elő. Térjünk ki a szomszédainkkal való perpatvar elől. Ne rágódjunk a politikai összefüggéseken. Leplezzük le a spicliket.

A nyári megélénkülés országszerte felkelti az érdeklődést a csehek és szlovákok államjogi kapcsolatainak rendezései iránt. A nemzeti kérdés megoldási módjának tekintjük a föderalizálást, amely egyébként csupán egyike a jelentős demokratizálási intézkedéseknek. Ez az intézkedés magában véve a szlovákoknak sem kell, hogy meghozza a jobb életet. A rendszer kérdése - külön a cseh országrészekben, és külön Szlovákiában -, ezzel még nem oldódik meg. A párt- és állami bürokrácia uralma Szlovákiában még inkább tarthat tovább, mert hát "nagyobb szabadságot harcolt ki".

Újabban nagy nyugtalanságot okoz az a lehetőség, hogy külföldi erők avatkoznak be fejlődésünkbe. A túlerővel szemben csak azt tehetjük, hogy szilárdan kitartunk a magunké mellett és mi nem kezdeményezünk. Kormányunknak tudatára kell adnunk, hogy akár fegyveresen is kiállunk érte, amennyiben azt fogja tenni, amire megbízást adunk neki. Szövetségeseinket megnyugtathatjuk, hogy szövetségi, barátsági és kereskedelmi egyezményeinket betartjuk. Ingerült szemrehányásainkkal és érvekkel alá nem támasztott gyanakvásunkkal csak megnehezítjük kormányunk helyzetét, s magunkon nem segítünk. Az egyenjogú kapcsolatokat amúgy is csak olyan módon biztosíthatjuk, hogy megjavítjuk belső viszonyainkat, s a megújítási folyamatot addig visszük előre, míg egyszer a választásokon olyan államférfiakat választunk meg, akiknek lesz bátorságuk, érzékük és politikai rátermettségük ahhoz, hogy ilyen kapcsolatokat teremtsenek meg és tartsanak fenn. Egyébként ez általában minden kis ország mindegyik kormányának problémája.

Ezen a tavaszon, akárcsak a háború után, újra eljött a nagy alkalom. Újra lehetőségünk nyílt arra, hogy kezünkbe vegyünk közös ügyünket, amelynek szocializmus a neve, és olyan arcot adjunk neki, amely jobban megfelelné egykori jó hírnevünknek és saját magunkról eredetileg alkotott viszonylag jó véleményünknek. A tavasz elmúlt és már nem tér vissza. Télen majd minden kiderül.

Ezzel befejeztük a munkásokhoz, a parasztokhoz, az alkalmazottakhoz, a művészekhez, a tudósokhoz, a szakemberekhez és mindenkihez intézett felhívásunkat, amelynek megírását tudósok kezdeményezték.

Ezer szó

írta: Josef Smrkovsky

A minden téren, mindenekeelőtt azonban a politikában és a gazdaságban végbemenő nagy és döntő strukturális társadalmi változások kezdeti időszaka alig féléves „jubileumát” érte meg ezekben a napokban. E változások fontosságát és nehézségeit a kortárs is érzi, de nagyságuk majd csak történelmi távlatban mutatkozik meg. Ez az időszak azonban csak akkor kerül be „nagy korként” a történelembe, ha sikeresen fejeződik be, ha sikeresen bevégezzük azoknak az eszményeknek a szellemében, amelyek fájdalmasan törtek maguknak utat az utóbbi években, de a CSKP KB decemberi és januári pléniumainak drámai napjaiban mégis csak döntő áttörést hajtottak végre. Ezeket az eseményeket elválaszthatatlanul összefoglaltuk három fogalomban. A szocializmus, a demokrácia és a humanizmus ez a három fogalom.

E fogalmak nemcsak törekvésünk politikai célját, hanem e cél fokozatos elérésének útját, vagyis tevékenységünk, minden lépésünk etikáját is meghatározták. E három érték szétválaszthatatlansága az én egyéni politikai célom is. Már akkor vallottam ezt, amikor ez azt jelenthette számomra, hogy „visszahelyeznek Ruzyneba”. S mélyen elgondolkodom ezeken az értékeken most is, amikor újra elektromos feszültséggel terhes a légkör. Ezekkel az értékekkel mérem, itthon és külföldön, mindazokat, akiknek állásfoglalása és tettei valamiképpen befolyásolják az események menetét országunkban. Ezekkel mérem és fogom mérni saját lépéseimet is.

Mind a három érték létezéséhez kötöm saját politikai egzisztenciámat is. Semmi mást nem akarok és nem fogok szolgálni. Ebből folyik az is, hogy kik a barátaim, kikkel akarok szövetséget, megértést, kikkel akarok közös nyelvet találni és közös utat keresni. Ebből folyik az is, hogy milyen veszély ellen akarok velük együtt harcolni. Hangsúlyozom, és nem először, hogy a fő veszélynek azokat az erőket tekintem, amelyek nem mondtak le arról a törekvésükről, hogy visszahozzák a január előtti rendszert. Azokat az erőket tartom a fő veszélynek, amelyeket a személyi hatalom rendszere nevelt. Csakhogy van más veszély is. Létezik a jobboldali szélsőség. Nem is annyira saját súlyuknál fogva veszélyesek a jobboldali szélsőségesek, mint inkább azért, mert magatartásuk megsokszorozza a konzervatívok erejét és kilátásait. A konzervatívok csak az alkalomra várnak és minden alkalmat megragadnak, hogy káoszt idézzének elő, s lejárassák a CSKP új vezetősége által képviselt haladó erőket és haladó politikát.

A Kétezer szó című nyilatkozat szerzője és aláírói is azok között vannak akikkel szeretnék közös nyelvet találni, mert hinni akarom, hogy célunk azonos. Mást nem is tehetek. Hiszen nemcsak a nyilatkozat szövegét olvastam el figyelmesen, hanem az aláírók névsorát is. Név név után: Jan Werich, Emil Zatopek és Dana Zatopkova, Vera Caslavská, Ludvik Vaculik és Jiri Hanzelka, és így tovább, tudományunk, kultúránk és termelésünk kiválóságai. S egyidejűleg ezek a nevek számomra mindenekeelőtt a tudatos és elkötelezett honpolgárság fogalmát jelentik. Ezért a Kétezer szó mögött teljesen becsületes szándékot látok. Mindamellettt találok benne olyan szavakat, amelyek nemcsak elhamarkodottságok, hanem – bocsássanak meg ezért nekem az aláírók és a szerző – egy kis politikai romanticizmust is árulnak el. Romanticizmus például, ha azt várják, hogy „törvénytelen, méltatlan és

durva módszerek elvetésre. szólító elvont felhívásuknak nagyobb hatása lesz, mint konkrét tüntetési, bojkott, stb. felhívásaiknak. Hiszen a tüntetések, a bojkott stb. magukban rejtik a törvénytelenység, a durvaság és az antihumanitás ösztönösen robbanó gyutacsát. Politikai romanticizmus az is, hogy nem veszik kellően figyelembe azt, hogyan olvassák nálunk, sajnos az újságokat, hogyan tudják egyes, akár egyedülálló szavak elkódósítani a szerző álláspontjának lényegét.

Romanticizmus - amikor - gondolom, lebecsülik a szándék és a következmények közötti összefüggést. Romanticizmus, amikor kellő tájékozottság hiányában nem vesznek figyelembe minden - belső és külső - tényezőt, amely meghatározza társadalmunk fejlődését, és megújítási erőfeszítéseinek megítélését. Azoknak az embereknek azonban, akikre ma rábízta az ország irányítását és közvetlenül felelősek az ország sorsáért, figyelembe kell venniük minden összefüggést és végig kell gondolniuk minden lehetséges következményt. Ettől még nem utasítják el azt, amit én "politikai romanticizmusnak" neveztem. A hasznos és szükséges ellenzéki séget is látják benne, amely tágitja politikai gondolkodásunk határait és megóvjá politikánkat a konvencióktól és a kitaposott utaktól.

Ezért elgondolkodom a Kétezer szóra való közvetlen reagálásunkon is, amelyet a CSKP KB Elnökségének álláspontja foglalt magába. Ebből az álláspontból sokminden vita tárgya lett a kommunista párton belül is. Kifogásolják például, hogy ugyancsak az elhamarkodottság jellemezte. Ezért határozottan amellett vagyok, hogy ebben az ügyben, a párt tagságának számos határozatban és rendkívüli konferencián kifejtett véleményével összhangban, figyelembe véve a nem kommunista közvélemény állásfoglalását is, eredeti álláspontunkból kiindulva pozitív lépést tegyünk előre. Jelenleg határozottan mellette vagyok annak is, hogy a CSKP KB Elnöksége alaposan foglalkozzon a január előtti viszonyok híveinek erősödő támadásaival, mert ezek az emberek, főleg anonim törvénytelen akciókkal, letérnek a törvényesség és a legalapvetőbb társadalmi erkölcsi elvek alapjáról.

Nyíltan beszélni szeretnék saját nemzetgyűlési felszólalásomról is, amely Kodaj képviselő interpellációjával kapcsolatban hangzott el. Először is kérem, vegyék figyelembe, hogy a rendtartásnak megfelelően, mint a Nemzetgyűlés elnökének kötelességem volt tudomásul venni és vitára bocsátani ezt az interpellációt. Nagyon sajnálom, hogy a dolognak ezt a procedurális oldalát nem vették eléggé tekintetbe egyes újságírók - például a Práce szerkesztője június 30-i jegyzetében. Ezzel teljesen alaptalanul azt a benyomást keltették, mintha én ezzel az interpellációval tartalmilag maradéktalanul azonosítottam volna magam.

S ha az egész ügyet tragikusnak minősítettem, ezzel nemcsak a közvetlen reagálás adóját róttam le, hanem - főleg az utóbbi napokban állandóan visszatérő - nyugtalanító érzéseimnek is kifejezést adtam. Ezt az érzésemet néhány órával előtt a nemzetgyűlésben is kifejeztem, a rehabilitációs törvény tárgyalása során. Nemcsak belső viszonyainkra gondoltam, hanem a tágabb összefüggésekre is, amikor beszédem végén ezt mondtam:

"Amikor visszaemlékezem az 50-es évekre, nemcsak az önkény és a jogtalanság legfeljebb néhány száz aktív megalapozójára és hordozójára gondolok állandóan. Talán még sokkal inkább elgondolkodtat a tízezernél több határozat, amelyet a gyárakban és a szövetkezetekben, a hivatalokban

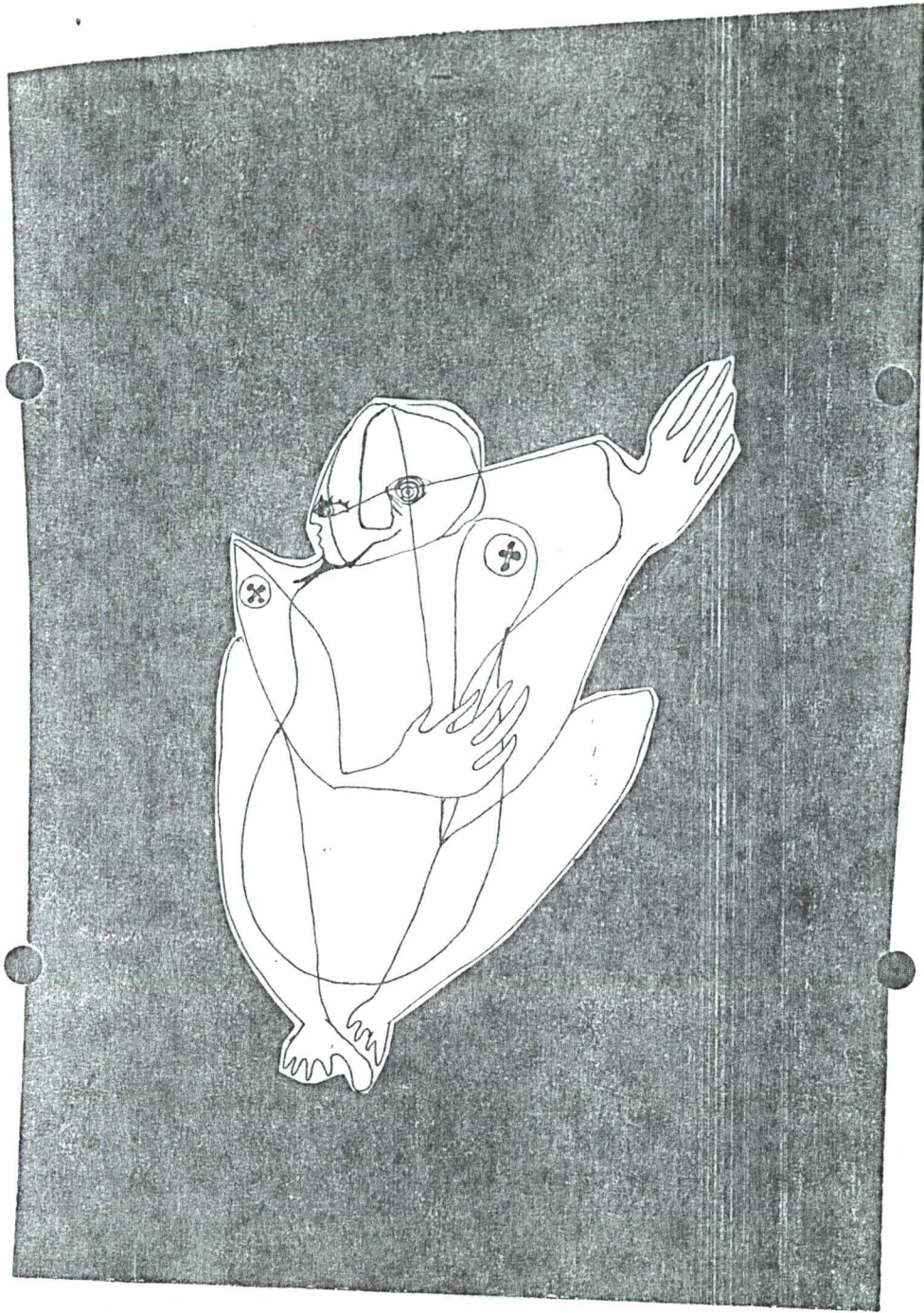
és más intézményekben fogadtak el. Ezekben a határozatokban az egyszerű emberek, akik meg voltak győződve arról, hogy helyes az, ami történik, még keményebb ítéleteket, még írgalmatlanabb megtorlást követeltek. Elgondolkozom azon, hogy milyen gazul manipuláltak az emberek tudatával és lelkiismeretével és milyen bajjós légkört kellett kialakítani ahhoz, hogy ha csak egy pillanatra is, sikerüljön megfagyasztani az emberek lelkét és kiváltani belőlük a gonosz szenvedélyeket, sőt a hisztériát.

Higgyék el nekem, hogy a múltnak ettől a mementójától most, ezekben a napokban nem tudok szabadulni. Emlékeztetnem kell erre mindazokat, akiknek lehetőségük van a közvélemény formálására, állampolgáraink állásfoglalására alakítására. S ma korántsem csak a hivatalos politikai képviselőknek van lehetőségük erre, mint ez az ötvenes években volt. Ebben részt vesz ma a tömegtájékoztatási eszközök dolgozóinak hadserege. Minden ilyen dolgozónak nagy lehetőségei vannak, de nem kevésbé nagy a felelőssége is. Ezért sürgős felhívással fordulok nemcsak önökhöz, képviselő elvtársnők és elvtársak, hanem a hetedik nagyhatalom képviselőihez is:

Emelkedjünk korunk nagy humánus követelményeinek színvonalára! Ne engedjük meg, hogy erőfeszítéseinket, amelyeket azért teszünk, hogy társadalmunk életében visszahozzuk az igazi humánus elveket, tönkretegyék az antihumanitás új megnyilvánulásai. Ne engedjük, hogy előidézzék a revans és a bosszú légkörét. Ne engedjük - s ezt különösen a szívemen viselem -, hogy az olyan emberek ellen tett intézkedések, akiket majd ez a törvény felelősségre von, bármiképpen is sújtsák ezeknek az embereknek a családtagjait, főleg a feleségeket és a gyermekeket.

Úgy gondolom, hogy párt- és államszervezetünkben az emberek szükséges kicserélését szintén ebben a szellemben - méltó módon, humánusan és demokratikusan - kell végrehajtani. Tudatában kell lennünk annak, hogy mire törekszünk. Arra, hogy az emberek a funkcióikból távozzanak, ne pedig a társadalomból. Legyünk tudatában annak, hogy nagy ügyet hajtunk végre, amelyet nem ronthatunk el embereknek a társadalomból való kiközösítésével és kitagadásával."

Ezzel befejezem a munkásokhoz, a parasztokhoz, a tisztviselőkhöz, a művészekhez, a szakemberekhez és mindenkihez intézett felhívásomat. Lelkiismeretem sugallatára írtam. Az a felelősség diktálta, amelyet "mindazok" mandátuma ró rám, akik sorstársaim voltak az elmúlt időkben.

T. Nyulak!

Európának néhány száz esztendeje vezető eszméje a mengeleizmus. A kísérletek átterjesztése a fizikából és a kémiából a biológiába és az orvoslásba, onnan a vallásba, a politikába, a művészetbe félelmetes és visszariasztó, mégis élünk vele, élnek vele, élnek velünk.

A mengeleizmus lényege: emberkísérlet másokon.

Az idő rövidsége itt nem engedi meg, hogy akár a Fény Századától szemrevételezzük ennek a dühödt Isten-pótlék eszmének a próbálkozásait az utópisták falansztereiben, az újvilági szektákban, a természet leigázásában, a polgárpukkasztásban örökké kipukkadó művészizmusokban. Mindez múlt, játék, szolid buli a huszadik század száz- és százmillió ember-nyulat használó társadalomkísérleteihez képest.

Vajon kinek van ehhez joga?

Ki itt az Isten, aki rendelkezik élőekkel, sőt a holtakkal is? Vagy akár egyetlenegy másik embersorssal?

És mivé lesz az ember, ez a végtelen lény, János evangélista szavaival: Isten barátja, ha szavakkal és számokkal kifejezhetetlen céljait, gondolatait, szerelmességét, üdvösségvágyát, művészetét, boldogságszomját úgynevezett társadalmi célkitűzésekkel bármilyen kísérlet jegyében korlátozzák? Mondanom se kell, hogy a legeslegjobb szándékú és legeslegtudományosabb alapról induló célkitűzésekkel. No persze erőszakkal és manipulációval: monopolizált oktatási rendszerrel, szelektált tudományokkal, eufemizmusokba záptított nyelvvel, a kísérletet szolgáló agymosodákkal: a sajtóval, a rádióval, a tévével, filmmel?

Hány véggessel lehet a végtelent megmérni?

A kísérlet gyümölcse minden évszakban a csőd. Vagy ahogy a miniszterelnök egy képviselői kérdésre válaszolva finom eufemizmussal beletörődött: "először honosítsuk meg a "nyugati" munkát, termelést, utána jöjjön a bér, majd ezt követően az ár. Ha ezt a menetrendet meg tudnánk valósítani, akkor nagyobb lesz a termelés..." Másszóval a "keleti" munka, termelés és bér meg a többi, az egész kísérlet, amit velünk? rajtunk? végrehajtottak negyven esztendőn át, gallyra ment. Két nemzedék üdve, sorsa, boldogsága oda.

Éppen ezért a mostani csőd csak többedsorban gazdasági. A gazdasági csőd csak tünete az évek óta mélyülő környezeti, egészségügyi, szellemi, erkölcsi, biológiai, kulturális, nemzeti pusztításnak.

A kísérlet ettől még folytatódik, mert, hogy ismét a miniszterelnököt idézzem: "túl sokba van ez nekünk".

És nekünk? Szüleinknek? Mennyibe lesz a gyermekeinknek, akik a sajátunk helyett kísérleti életre kényszerültünk, kényszerülünk élni?

Ez a kérdés szónoki.

Óva intek a számolástól. Egyrészt mert könnyen egy másik mengeleizmus csapdájába eshetünk, másrészt a számolás erőszakhoz vezet, az erőszak pedig újabb erőszakhoz és újabb erőszakhoz, még súlyosabb válsághoz.

Nem a mi dolgunk számolni, bőven elegendő, ha tudják, hogy mi tudjuk.

És megint egy reform.

A sokadik, egyre vékonyabb hitelű, de mégis és hátha. Annak ellenére, hogy eldőlt, hogy a reformtanfolyam díját újra nekünk kell megfizetnünk, és nincs szó arról, hogy a velünk való kísérletezés véget érne. Azonban nincs más választásunk: gondolkozzunk.

A reform arról szól amiről a forradalom: valamely társadalmi alakulatot meg kell változtatni, mert az akadálya lett az emberek élettörekvéseinek: a szellemieknek, a gazdaságiaknak, a szociálisaknak. Másszóval az a bizonyos társadalomalakulat elvesztette legitimitását, polgárai szemében nem szent többé, rendelkezései erőszakos gesztusok, nem pedig törvények.

A nemzeti egységet sosem a nép bontja meg, a nemzet és az állam fogalmai nem fedik egymást, sőt ellentétesek: a nemzeti egység megbomlott.

Reform és forradalom közt a legláthatóbb különbség az irányukban van: az előbbi felülről indul, az utóbbi alulról.

Történelmünknek ma gyakran idézgetett korszaka a múlt század második negyede, az úgynevezett reformkor. Politikusaink gyakran hoznak onnan példákat, mintegy összevetve a maguk működését Kőlcseyék, Széchenyiék munkásságával. Sajnos a párhuzam egyelőre erőltetett, mi több, görbe.

A reformkor nemesei politikusai nem egyszerűen a népet akarták megreformálni, hanem előbb önmagukat. Közelebbről: saját nemesi kiváltságait nyirbálták meg - a nép az ország s reménylették, önmaguk javára, de mindenképp kockázatra.

Vajon mostani vezető rétegünk bír-e a reformkoriakéhoz hasonlítható bátorsággal és felelősségérzettel ahhoz, hogy helyreállítsa a nemzeti egységet, és evégett

1. átalakítsa a hatalmát eddig lehetővé tevő jogi - szakszerűbben: ex-lex - állapotot olyanná, ami a modern jogállamiságnak megfelel. A nép-népképviselői jogforrások megszüntetésétől kezdve a szocialista összeköttetésnek nevezett, intézményesített korrupciós hálózat főlpszámolásáig;

2. hogy lemondjon tudás - most divatos szóval: információs - monopóliumáról. Nota bene: az információs világforradalom kellős közepén;

3. hogy földadja anakronisztikus, sok esetben jogsértő ideológiai hegemoniáját;

4. hogy tagjai egyenként is személyes és konkrét felelősséget vállaljanak és élére álljanak a nemzeti érdekl kezdeményezéseknek.

Röviden: hogy el tudjon állni a fejlődés útjából és az ország érdekét ne tévezze össze se a hatalmával, se a hiúságával.

Még rövidebben: igazat mondjon.

A kockázat persze óriási és ezt meg kell érteni. A reformerek alól kicsúszhat a talaj. Az apparátus haszonélvező tömegei mindezt túl soknak találják, holott lehet, hogy kevés, mert százötven évvel ezelőtt, a reformkori Magyarország kevésbé volt leszakadva az akkori fejlett világtól mint a mai Magyarország.

Ez a kockázat a politikusok kockázata. A politikusok pedig előttük ismeretlen kül- és belpolitikai tényezőkkel is számolni kényszerülnek. Erről most én nem beszélek, nehogy igazságtalan legyek.

Van azonban valami, ami az egész reformot és az ő helyzetmegítélésüket zavarja és ez az ő ideológiájuk. Rebesgetik, hogy ma már nem hisz benne senki, de mégis a régi recept, a Kísérlet szerint mennek a dolgok. Ebben a mostani reformban is. Vagyis a kérdések elsősorban gazdasági kérdések és megoldhatók kellő mennyiségű tőke és munka investálásával.

Ideje volna végre tudomásul venni, hogy nem.

A történelemből tudni illene, hogy hiába megy itt be ennyi és ennyi munka és pénz. Amott nem jön ki semmi. Hiába ment be a Kísérletbe az államosított nagytőke, a részvények, a nagybirtok, a gyárak, a kulákvagyonok, a kisparasztiak, a tervekölcsön, a békekölcsön, a totó- és lottójövedék, a szüleink és az általunk termelt értéktöbblet, az államkölcsönök és a külföldi adósság milliárdjai, a világgazdaság és a

magyar gazdaság közti szakadék egyre mélyül.

Félek, hogyha Samu bácsi betenne a Nemzeti Bank trezorjába 50 milliárd dollárt, tíz év múlva ugyanitt állnánk.

Az ország ugyanis nem szódagyár: nem szénsav, víz, pedálozás és egyszerű elméleti összetétele. A legcsekélyebb mértékben sem beruházás és kihozatal kérdése. Sőt, a gazdasági megoldások gazdasági téren sem előre visznek, hanem a csődbe. Azért mert a gazdaság nem alapja a társadalom úgynevezett felépítményének: az erkölcsnek, az államéletnek, a művészetnek, a vallásnak, a családi életnek és értékrendnek, hanem egy bizonyos része, amely éppoly nélkülözhetetlen mint a többi, akár a szervezetben a máj, a szív, az agy.

A legnagyobb ostobaság volna kijelenteni, hogy a gyomor az alapja például az agynak, és így előbbre való, azzal együtt, hogy az ilyesmi tetszik azoknak, akik az emészthető élvezeteket jobban kedvelik a szellemiekénél. Nota bene, a mai orvostudomány újra tudja, hogy gyomrunk egészsége éppenséggel és elsősorban idegrendszerünk állapotától függ...

Természetesen örülnénk, ha a reform megvalósulna, ha az élet és munka elé tornyosuló mesterséges akadályok elhárulnának. De tisztában kell lenni azzal, hogyha a csoda és önkizsákmányolásunk fokozása folytán és adóforintjaink kamatoztatásából az ország ki is lábalna a gazdasági csődből, a válságból mégsem tudna. Azért mert egy hibás körben vagyunk, az pedig nem vezet sehová, mert kör. Minden megoldás rossz: értékválsághoz vezet, konzumidiótizmushoz, környezeti katasztrófához, terrorizmushoz, erőszakhoz. Egyszerűen azért, mert az ember éhsége materiális szinten kielégíthetetlen. Nincs annyi pénz, hatalom, hús, bor, nő amennyivel a testi ember beérné. Nincs annyi nyugati munka, nyugati termelés, nyugati bér, amennyi...

Keringhetünk még az itteni taposómalomban, vagy akár a nyugatiban, előbb utóbb föl kell tenni a kérdést, nagyobb-e a világ ennél a körnél? Ha nagyobb, mennyivel? Merre? Miként? Hol a nyitja?

Másodszorban be kell látnunk a létezés evidenciáit, hogy az emberi történet egy valóságos és változatlan értékrendhez való viszony története. Nincsen értékválság, emberválság van. Mi nem tudunk alkalmazkodni azokhoz a törvényekhez, melyeknek a fölismerése emberré tett bennünket hajdanán. Vagy nem merünk, vagy elvakult kísérletezésünkben alkudozunk ezekkel a törvényekkel.

Mindenki tudja, hogy szeretet nélkül lehetetlen létezni. Evidens, hogy a beszéddel mint elvonatkoztatással együtt meg kellett jelennie a becsületnek. Becsület nélkül semmiféle közlés és kapcsolat nem lehetséges: sem üzleti, sem politikai, sem családi. Nyilvánvaló, hogy tudás nélkül az ember elvesz a világban. Ahogy elveszett a törzs, amelyik nem találta föl a tüzet, úgy tűnik el az a nemzet a történelem mostani színpadáról, amelyik nem tanítja meg gyermekeit az ősök tiszteletére, szeretetre, becsületre és komputerkezelésre.

Természetesen lehet másmilyen, sőt bármilyen értékrendet kifundálni és kísérletbe vonni, csak éppen nem következmények nélkül. Minden ország egészségügyi-, ökológiai-, kriminalisztikai-, kulturális helyzete, de még a pénztárkönyvei is pontosan mutatják mekkora az ottani szeretetlenségi, becstelenségi és butasági hányados.

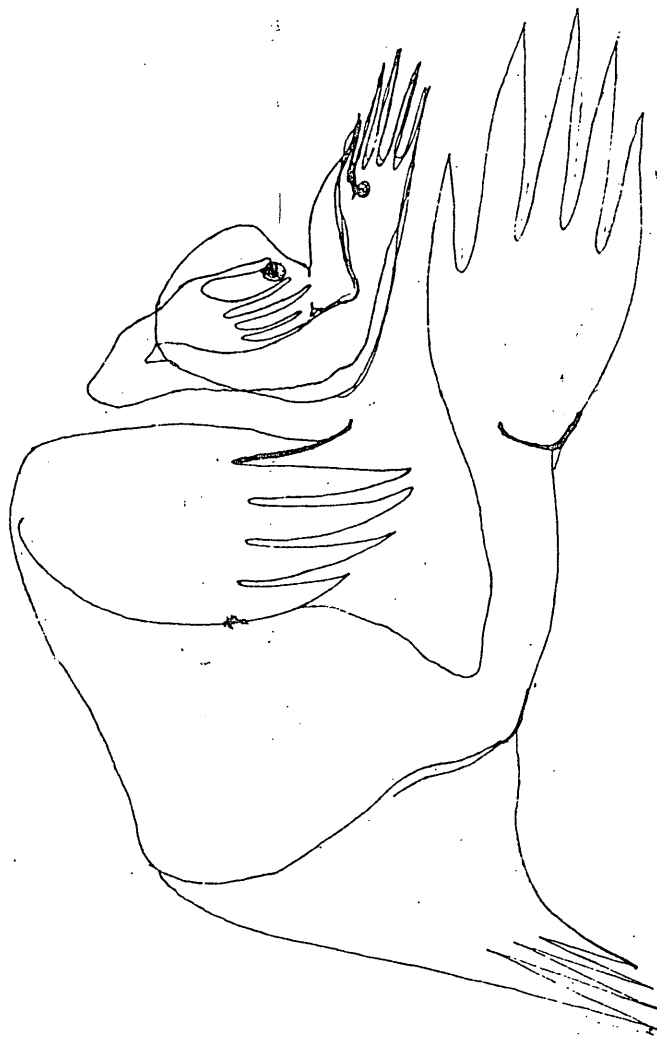
Tanulhatnánk végre például Japán, vagy az ázsiai kis tigrisek példájából, hiszen bizonyos tekintetben már mindegyik zsebrevágja nem Magyarországot, de az egész KGST-t. Ezek az országok a maguk szerkezetátalakítását nem az adóprés megszorításával, hanem például oktatási reformmal kezdték...

Harmadsorban a reformot valamennyiünknek önmagunkban kell végbevinnünk. A saját személyiségünkben kell lebontani azokat az akadályokat, amelyek a szeretetünk, a tudásunk, a becsületünk útjában állnak, és magunkban kell megvalósítanunk a törvényeket, családunk, környezetünk és talán az egész magyarság javára.

Amit mi magunkban nem valósítunk meg, ami nem a sorsunk, az nincsen, legföljebb üres intellektuális játék.

Befejezésül hadd idézzem Illyés Gyula csodálatos és tökéletes magyarság-definícióját: ilyen nehéz nyitott, keserűen felelősségteljes meghatározást kevés nemzet visel: magyar az, aki vállalja. Vállalni pedig cselekvést jelent, sorsot.

Czakó Gábor

4 mondat - 15 korrekció

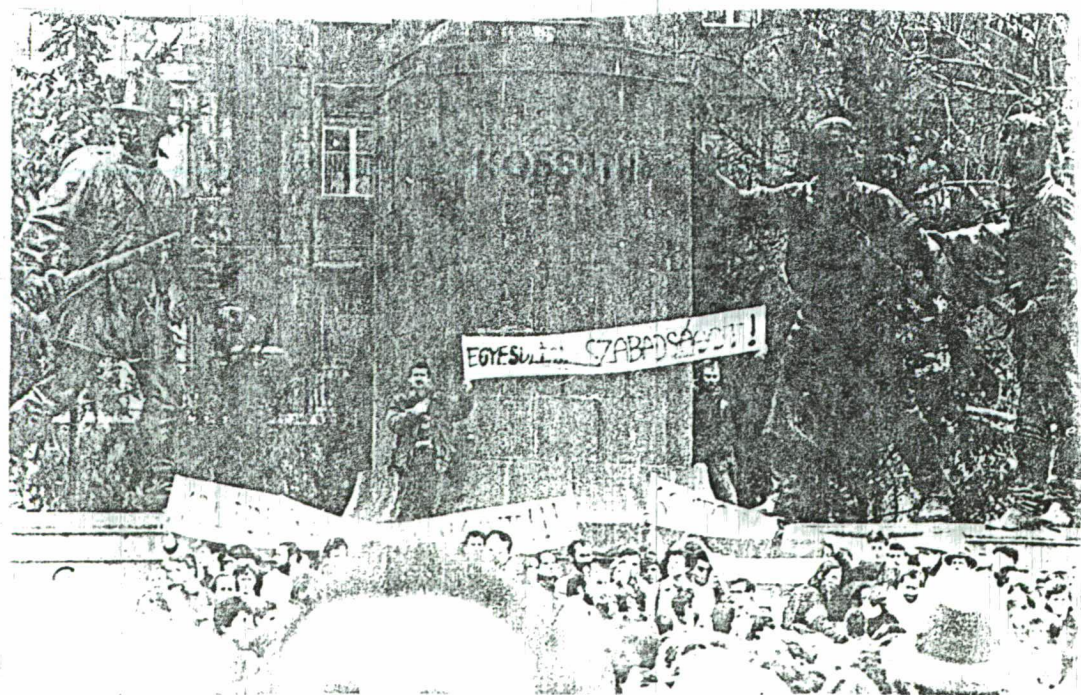
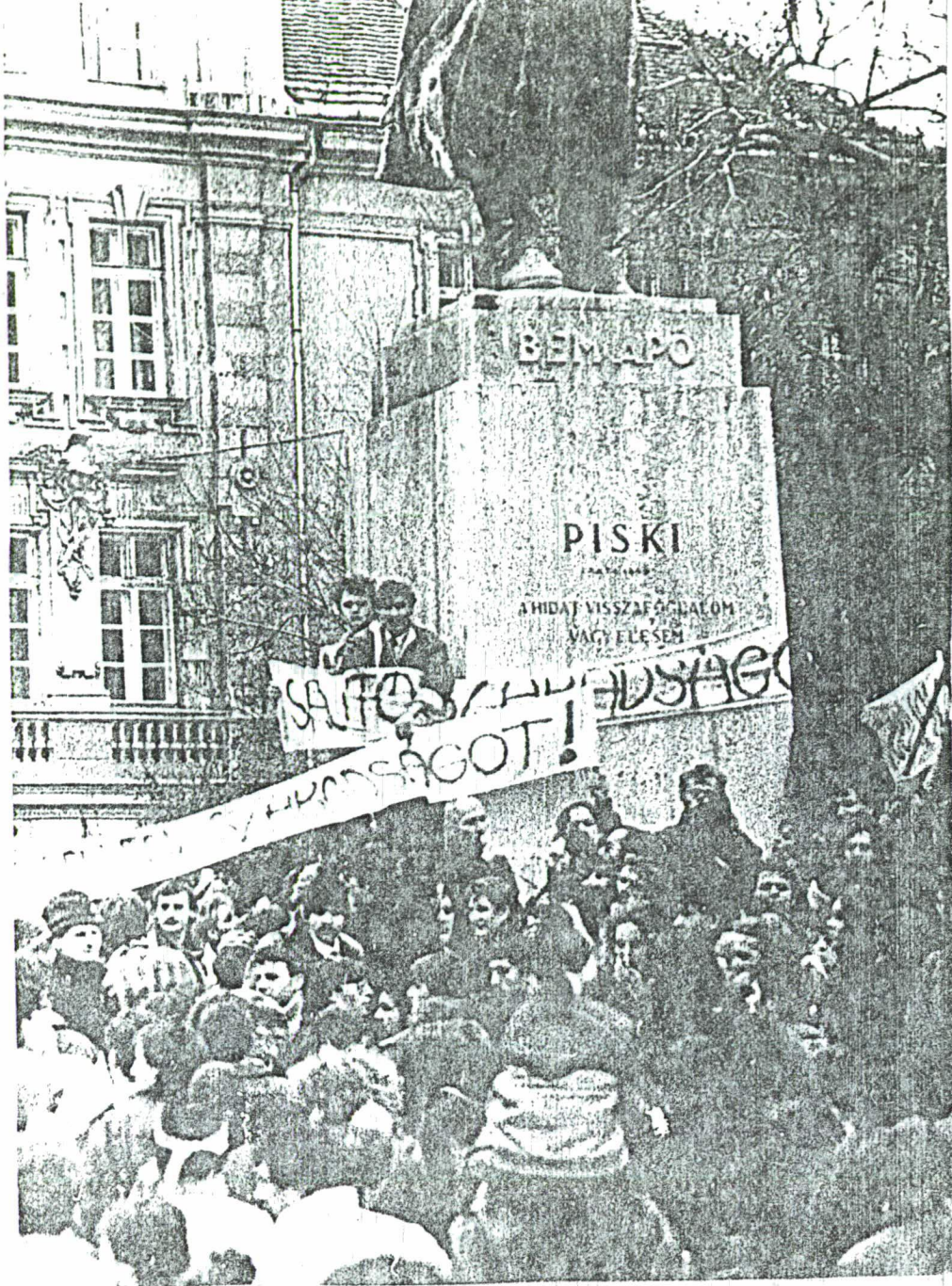
Van valami pervers abban, hogy miközben a 12 pont első helyén a sajtószabadság követelése áll s vaskosan tapsolnak rá az egybegyűltek, a sajtóban még most is csak a terjedelmesen egyforma hírek jelenhettek meg március 15-ről. Mindent megtudhatunk belőlük: ki, hol koszorúzott, az ünnepi beszédben és műsorban mi hangzott el, a színészek milyen ruhában voltak - hogy a hatalom megint milyen jól teljesítette a történelmi múlttal szembeni kötelességét. Folytatta a hagyományt, hogy az évforduló elősorban a maga számára legyen esemény: alkalom arra, hogy enyhíteni próbálja a vele szembeni bizalmatlanságot és közmegegyezésre szólítson fel. (Jellemző, hogy ennek megfelelően a szabadságharc eszméjéből a reform lett hangsúlyos és az, hogy a márciusi ifjak is engedelmeskedtek az idősebb generációnak.) De, hogy mit jelent valójában 1848, mit a forradalom, hogy miért nem ünnepek az ünnepeink, s miért gyűlik össze évről-évre nagyobb tömeg az utcákon - nos, most is sikerült elterelni a figyelmet e kérdésekről.

Az alábbiakban az MTI-kommentár egy részletéhez csatolunk néhány lábjegyzetet, hogy a közhely - ismét, de nem elégszer - bizonyítást nyerjen: a tényeknél nincs jobb manipulációs eszköz. (Vagyis a hír most is úgy akar igaz maradni, hogy közben mégse mondjon semmit.)

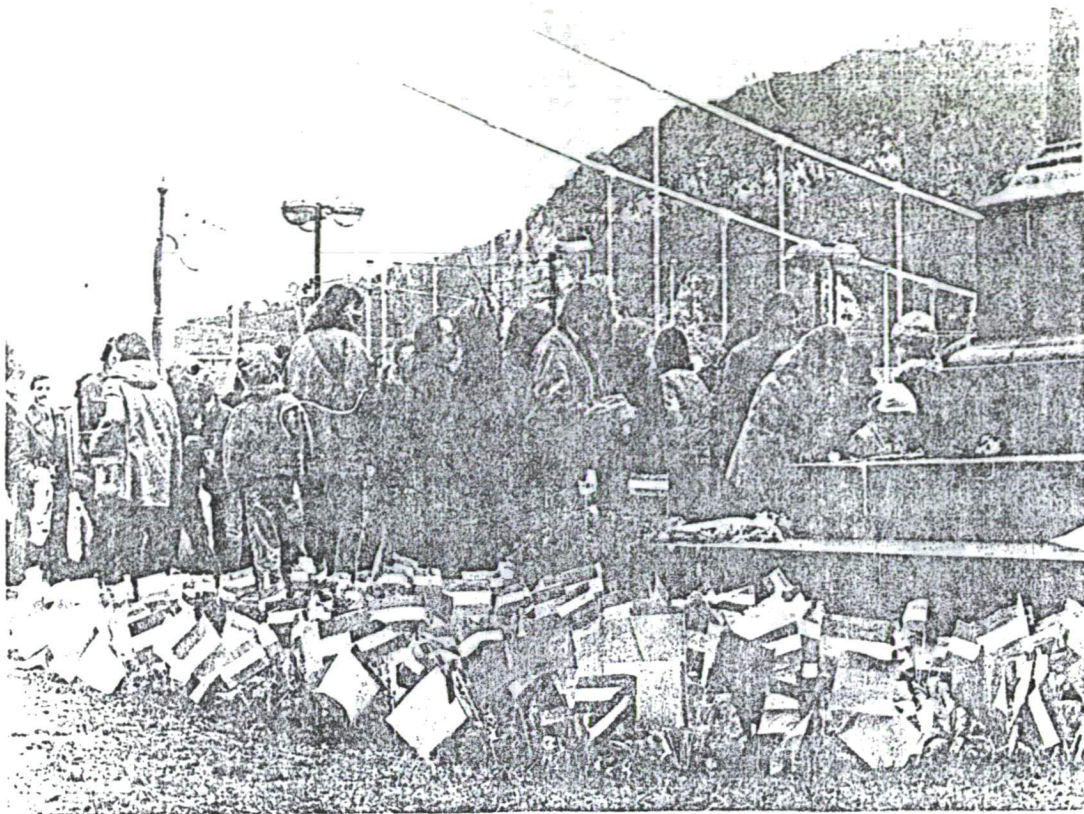
"A Petőfi-szoborhoz a nap szinte minden szakában kisebb-nagyobb csoportok érkeztek: több ezren helyezték el a megemlékezés koszorúit, virágait. Néhány ezer^② fiatal végigjárta az emlékhelyeket, felkereste a Batthyány-örökmécsést, Kossuth Lajos szobrát, Bem tábornok Duna-parti bronzalakját, Táncsics Mihály emlékművet. Dalokkal, versekkel^③ idézték fel a forradalom, a szabadságharc történetét, alakjait, rögtönzött beszédek hangzottak el az akkori történelmi események máig ható tanulságairól,^④ a mai helyzetben szükséges reformokról, a demokrácia kiszélesítését célzó tennivalókról.^⑤ Kisebb csoportok sikertelen kísérletet tettek arra, hogy az ünneplő fiatalokat megnyerjék sajátos politikai céljaik számára."^⑥

1. legalább tízezer s nem csak fiatalok
2. dalok: Himnusz, Szózat, Székely himnusz, Kossuth Lajos azt üzenté, Gábor Áron rézágyúja
- versek: egy volt, a Nemzeti dal (Jellemző, hogy a felvonulók akadozva tudták csak végigmondani.) Ezen kívül a tömeg élén haladó ellenzéki képviselők három transzparenst vittek: "Gyülekezési szabadságot!", "Valódi reformokat!", "Sajtószabadságot!" felirattal. A felvonulók több ezres kórusban kántálták, hogy "Demokráciát! Demokráciát!", az ablakból szemlélődőknek pedig, hogy "Gyertek le!"
3. ti., hogy az elmúlt 140 év ellenére a 12 pont valamilyen formában máig aktuális
4. radikális és gyors reformokat a gazdaságban és a politikai intézményekben egyaránt ezek közül néhány: pártállam helyett alkotmányos jogállamot, új, demokratikus választásokat, a parlamentnek felelős új kormányt, az erdélyi magyarok megsegítése, szabad lapalapítás stb., valamint ki kell mondani, hogy 1848 és 1918 mellett 1956 is forradalom volt
5. egy kisebb csoport volt (az ellenzék őriztbe nem vett vezetői) s nem kellett kísérletezniük: elmondták a fenti követelnivalókat,

(A rendőrség egybként - egyetlen reális lehetőségként, hogy minden a békés mederben maradjon - nem avatkozott bele a többőrás felvonulásba, legfeljebb néhány helyen - a Petőfi szobornál és a Batthyány-örökmécsesnél - igyekezett a hangszórókból áradó mozgalmi dalokkal ill. a Himnusszal elnyomni a szónokok hangját.)

Ez a március 15-e demonstráció volt, 32 év óta a legnagyobb. Jószándékú figyelmeztetés.

- r - n

Volt-e szellemi élet Magyarországon?

és mi lesz azután?

Látszólag kislétszámú érdeklődőt vonzott Tamás Gáspár Miklós előadása a Tamási Aron Klubban, március 9-én. Ennek az lehetett az oka, hogy csak az előző napon tettek ki néhány hirdetőplakátot, így nagyrészt a tanárképző főiskola diákjai voltak jelen - az egyetemen nagyon kevesen értesültek az eseményről. Talán az előadó személye indokolta a megkésett tájékoztatást? Ki tudja. Maga az előadás viszont annál nagyobb feltűnést keltett. Igaz, a plakátokon a Mai polgári filozófiák szerepelt címként, de az előadó már bevezető mondataival kinyilvánította, hogy ez alkalommal a mai, magyarországi, illetve kelet-európai filozófiai szituációról beszélne. Két kijelentést helyezett előtérbe, melyeket a későbbiekben, ha nem is bizonyított - célja sem ez volt - de, legalábbis illusztrált. Az egyik lényeges tétel az, hogy a marxizmus **mára**, mint élő filozófia Magyarországon és Kelet-Európában meghalt, a 70-es évek kísérletei után véglegesen megszűnt újat alkotni. A másik kijelentése szerint a marxizmus után beállt szellemi helyzetben - tehát a jövőben - a nyugati filozófiák behatolása kilátástalan.

A szerteágazó és sok új információt nyújtó, illetve különleges alapelvű előadás fő vonalát talán egy történeti fejlődésvonal mentén lehetne megragadni. Tamás Gáspár Miklós nyilvánvalónak tartja, hogy a reformkor, illetve az 1848/49-es szabadságharc bukása után Magyarországon, az európai szellemiségtől való eltávolodás figyelhető meg, melyre a két világháború közötti időszakból olyan példát hoz fel, hogy az ország egyetemsein mindössze húsz hivatásos filozófus dolgozott. Erre az időre a szubjektivizmus és historicizmus a jellemző. Ezután tért rá a II. világháború utáni helyzetre, mely a kommunista pártok győzelmét és ezzel együtt a marxizmus uralomra jutását jelentette. Ennek kettős hatása volt. Egyrészt, a mostani kutatások nyomán feltárulkozó kultúra- és

hagyományrombolás, másrészt azonban egy pozitív hatás, mely szerint a magyar gondolkodás a marxizmus révén szembesült az európai szellemi dilemmákkal - mint amilyen pl. a darwinizmus volt -, végeredményben az európai racionalisztikus, modernizációs törekvésekkel. Erre korábban nem került sor, ami azonban nem jelenti azt, hogy ezeknek az eszméknek ne lett volna itt előzményük, előkészített talajuk. A marxizmus térhódításának másik következménye pedig az volt, hogy egy népes hivatásos réteg foglalkozott filozófiával és kapcsolódott be az európai szellemi mozgásba - tudva azt, hogy az 50-es évek elején még a nyugati országokban is erősen hatottak a marxista - kommunista eszmék. Ez tehát elvileg nagy esélyt jelentett az európai felzárkózásra. Ezeknek a filozófiáknak azonban semmiféle valóságalapjuk nem volt, ezért a kísérlet szükségképpen kudarchoz kellett, hogy vezessen.

Az előadáson helyet kapott a marxizmus, illetve a leninizmus neoplatonikus jellegének a levezetése, kezdve azoktól a század eleji tankönyvektől, melyek Benedetto Croce hatását tükrözték és amelyekből Lenin és Lukács György egyaránt tanulhatott, a mélyebb filozófiai jellegű megközelítésig; mely szerint e filozófiák az absztrakt fogalmak realitását evidenciaként tekintik, és ez akkor is igaz, ha minden kijelentés valamilyen értelemben egy külső valóságnak felel meg. Figyelemreméltó tény, hogy a neoplatonikus szellemi irányzatok voltak mindig az igazi nagy eretnekmozgalmak ideológiái. A marxizmus is csatlakozott ahhoz a 19. századi kételkedő felfogáshoz, amely mindenáron a valóság leleplezésére törekedett, illetve ehhez nyújtott biztosnak látszó receptet (ld. még freudizmus).

A szellemi fejlődés szempontjából Tamás Gáspár Miklós fontosnak tartja, hogy a 60-as évektől a nyugati irányzatok közül csak a Nyugattal szembeni ellenséges vagy kritikai jellegű filozófiák találtak és találnak helyet a magyar szellemi gondolkodásban. A marxizmus fejlődésének legnagyobb tragédiája, hogy - egyetlen hatni képes európai modernizációs irányzatként - eltűnt, mintegy zárójelbe került. Ez részben annak köszönhető, hogy mint hivatalos ideológiát sokan elutasították. A mai irányzatok kontinuitást mutatnak a marxizmus előtti szellemi áramlatokkal, amit Tamás Gáspár Miklós rossz szemmel néz, minthogy ezek elutasítóan viszonyulnak az európai racionalisztikus, modernizációs áramlatokhoz. ő mindenképpen szkeptikusan fogadja a fejleményeket és semmiféle optimizmust nem tart most létjogosultnak a magyar szellemi élet jövőjét illetően.

Törvénytörés nélkül

Nem igaz, hogy a magyar közönség nem érdeklődik a dokumentumfilmek iránt. Csakhogy míg ezeknél a filmeknél a reklámra, a figyelemfelkeltésre fordított pénz egészen elenyésző, addig mondjuk a budapesti belvárosban a dolguk után siető felékszerezett hölgyek és urak a Hupikék törpikék című rajzfilmet reklámozó bódében gyönyörködhetnek. (Nincs kifogásom az effajta bódék ellen, tökéletesen illik a környezethez, és az ott megforduló emberekhez.) Nem kétlem, hogy a nagy kasszasikerre számító kommersz filmeket jobban megéri vetíteni, mint ezeket az "apró-cseprő", rég elfeledett (minek is bolygatni?) dolgokat felhánytorgató dokumentumfilmeket, azonban mégsem hiszem, hogy csak a várható anyagi sikertelenség lenne az oka a forgalmazás nehézkességének, annak, hogy eme dokumentumfilmek és a közönség randevúja rendszerint meghiúsul.

Egyébként abban sem hiszek, hogy egy dokumentumfilm feltétlenül anyagi kudarcot kell, hogy jelentsen. Gondoljunk csak a hosszas huza-vona után, szintén minden nagyobb hírverés nélkül bemutatott Szépleányokra, ami telt házak előtt ment az egész országban. Biztos vagyok benne, hogy kellő reklámmal, jó menedzseléssel ma Magyarországon sláger lehetne egy-egy dokumentumfilm. A kapuknak a glasznoszty jegyében történő résnyire nyitásával az emberekben hihetetlenül megnőtt az információigény, a tények (és nem a fikció, a játékfilm) iránti éhség. Érthető, hogy mindenki többet szeretne tudni arról, ami körülöttünk zajlik, és ami a közel vagy a távolabbi múltban történt. Ezért mondom, hogy ha sikert arathat nálunk egy, a Watergate-botrányt feldolgozó film, miért ne arathatna sokkal hatalmasabb sikert egy olyan, amely a sok hazai Watergate valamelyikét mutatja be? Alapanyag van bőven. Az pedig a kor követelménye most itt Magyarországon, hogy ezek a fontos filmek dokumentumformában készüljenek el: a "törvénytörés nélkül" elkövetett bűnök bemutatásakor egy filmnek önmagában megállónak kell lennie, mindenféle kétértelműség, homályosság, utalások, vagy bármiféle kommentár nélkül. Akit túl sokszor becsaptak, akinek túl sokszor állítottak egyik napról a másikra homlokegyenest ellenkezőt, nehezen hisz el már bármit is, és a társadalom józan többsége immár csak a szikár tényeket hajlandó elfogadni. Az emberek az elmúlt évtizedek alatt, megkeményedtek. A jó, a velünk együtt élő film is hasonló változáson ment keresztül: ezek a szikár, arcucsapó filmek egyre keményebbek. Véleményem szerint azért olyan göröngyös eme filmek útja a szélesebb nyilvánossághoz, mert igen sok erő létezik még, amelynek alapvetően nem érdeke a "tévedések" felidézése. Manapság úgy tűnik, már a Szovjetunió is elének vágott a demokrácia, a nyíltság, stb. jegyében folytatott valóságfeltárásban, "önboncolásban". Ennek egyik fő oka szerintem az, hogy a Szovjetunióban a "stagnálás" korszaka után olyan fontos személyi változások játszódtak le a vezetésben, amely annak bizonyos értelmű megújulásához vezetett, és amely belülről kiinduló változás jó esetben tovább hat a középkader-rétegekre is. Olyan fiatalabb (értsd: ötven év körüli) és bizonyos mértékig liberálisabb szellemű emberek kerültek a vezetésbe, akiket nem fenyeget az a veszély, hogy egész életük értelme kérdőjeleződik meg (vagy kerül idézőjelbe), ha nyilvánosság elé jut mindaz, ami pályafutásuk alatt történt. Ezért, elődeikkel ellentétben, már nem (pontosabban sokkal kevésbé) érdekük a történelem átírása, csak azért, hogy tetteiket igazolják. Sőt a múlt bűneinek hangsúlyozott bemutatása és az azoktól elhatárolódás taktikai szempontból kifejezetten hasznos is számukra - épp újszerű gondolataik elfogadtatása érdekében.

Nálunk ez a fajta változás még mindig nem elég mélyreható módon következett be. Sokan vannak, akik úgymond nem tartják az országot eléggé felnőttnek ahhoz, hogy megtudjuk, mi is történt s történik valójában, hogyan jutottunk oda, ahol most vagyunk. Ezért hárul aránytalanul nagy teher és felelősség az olyan alkotókra, mint amilyen Sára Sándor, Kósa Ferenc, vagy a Gulyás testvérek. Nagy nehézségek árán, olykor partizánakciónak tűnő műveikkel múltunk ismeretének olyan hiányait kellene kitölteniük, amelyekhez a rendelkezésükre álló eszközök elégtelenek. Ahhoz, hogy az évtizedeken át tartó történelmi agymosást kiheverjük, az igazság következetes és megalkuvás nélküli feltárása szükséges. és ekkor is még újabb évtizedek kellenek majd ahhoz, hogy eltorzított történelmi- és nemzettudatunk magához térhessen a kíméletlenül osztogatott pofonok után.

Győrei Péter

Kitántorogni Amerikából is

Gothár Péter: Tiszta Amerika

Előző filmjünkben, az Idő van-ban Esterházy és Gothár arra tettek kísérletet, hogy egy pongyola, felemás társadalmat adekvát módon: egy szándékoltan pongyola és felemás filmmel mutassanak be. A kommunikációképtelenség problémája azonban így kommunikálhatatlanná vált, s a film ugyanúgy elfőtt a levében, mint meg nem gondolt gondolatainkkal laokóoni harcot vívó szereplői a sajátjukban.

Azóta a szerzők rájöttek, hogy ezt az állapotot csak úgy lehet pontosan regisztrálni, ha kívülről mérik meg, más alaphelyzetekkel összehasonlítva. Sikerült is olyan koordinátarendszert találniuk, amelyben teljes egyértelműséggel rajzolódna ki a helyiértékek, és ahol értelmesen tehető fel minden valamirevaló XX. századi társadalomrajz legfontosabb kérdése: mit ér az ember, ha magyar?

A vizsgálat, vagy inkább vizsga színhelye Amerika, pontosabban New York (a kettő messze nem ugyanaz), ahol "minden igaz történet játszódik". Azért mondható ez, mert New York bizonyos értelemben az emberi létezés minimuma, ahol a dehumanizáció (a kamera mindvégig holdbéli tájakat idéző betonrengetegen, emberi és tárgyi roncsokon pásztáz) letagadhatatlan és nyilvánvaló - nem úgy, mint az Idő van színhelyén -, de ugyanezért az éhezőknek adott tányér leves sem filantróp, önigazoló gesztus, hanem egyszerűen azonos önmagával. De egy magyar történet nemcsak azért lesz igaz New Yorkban, mert itt minden élesben megy, hanem azért is, mert itt in vivo szemlélhetjük: hogyan darálja be, hogyan süllyeszti magába Atlantiszként Európát Amerika. New York egyben a modernizáció purgatóriuma is: aki a reptérről érkezve lemegy a metróba, hirtelen a kolozsvári pályaudvaron érzi magát, és Arany János Híd-avatása jut eszébe. Ráadásul ez Harlem, a kevesek, a vesztesek New Yorkja, a harmadik világ az első világon belül (s egyre inkább ide, a harmadik bugyorba sorolódik be már a második világ is). Itt csakugyan kiderül, amire a főhős, Tölgyesi kíváncsi: hogy lehet-e élni egyáltalán? Ez aztán az igazi, számunkra való és nem a magábanvaló Amerika. Ezért Just like Amerika és nem This is America. Lássuk tehát: mit mutat a tükör, hová szelektál a választóvíz most, amikor mint szorongó kivándorlókra, ránk is úgy vár az új világ?

A tükörben Tölgyesi Frigyeset látjuk, korunk hőst, emblemikus érvényű figuráját, aki önnön és mások szeretetlensége előtt úgy menekül, hogy belső emigrációját külsővé teszi. (Tegyük hozzá: elsősorban saját magunkra kellene ráismernünk, a film iránti szinte teljes értetlenség azonban mindennél jobban mutatja, hogy az Idő van diagnózisa még mindig érvényes.) Nem lesz szabaddá, csak elszabadulttá, egy bűnöző szubkultúrába kerül. Egy dezorganizálódott miliőbe, amely dzsungelháborút folytat a falanszter ellen: az ördöggel kísérelve meg kiűzni a Belzebubot, az elidegenedés buldózerre előtt a személyiség önkéntes fragmentálásával próbál meg elugrani. Tölgyesi látszólag sikeresen beilleszkedik (afrikanizálódásunkat vetíti előre ez?), hiszen még barátokra is szert tesz átmenetileg: két kiismerhetetlen színesbőrű clochard-ra. Harlem azonban nem a Csodák Udvara Victor Hugo Párizsi Notre Dame-jából. A vidám, marihuanás kavalkád a haláltáncot idézi - körbe-karikába keringenek a görkoris disco vendégei, szédítő virtustáncot jár az ablaktörő a "világvégre" tartó alagútban haladó autó üvegén, majd hazugul édesbús bécsi keringő vezet fel a leszámolást a rastafrizurással.

Mért ez a centrifuga kiperdít mindent, ami cseppfolyós, mindenkit, aki nem eléggé szilárd: aki az "igazít" keresve a halálra vágyik, hamar meg is kapja, amit akart. Pedig Frigyesünk harmiskártyás cimborája tisztában van vele: itt az a jelszó, hogy "ez így nem mehet tovább", és nem a viccbe menekülő pesti önáltatás: "a helyzet reménytelen, de nem komoly". Ez a világ csak úgy fogadja be az "édes Frigyes"-t, ha önként krampusznak, képmutogató álarcoznak öltözik, vagy önsorsrontó bohócot csinál magából - ilyenkor még azt is elnézik neki, hogy kelet-európai halandzsájával elbukja a keservesen összezsúfolt dollárokat, és Tölgyesi megrendítő őszinteséggel vállalja is autenticitását. Fuldokolva zabálja a hemendekszet, máskor pénzbedobálással próbálja megváltani kommunikálókészségét a telefontól; bratyizik, de "mindig magára gondol". Virtuskodik (pedig ahogy a szállodaportás mondja: tilosban parkolni nem hőstett), de a saját nevét sem meri elárulni. Az igazít keresi ő is, de nem tudja megkülönböztetni az igazi fát a hamistól, kivilágított műnövénytől. "Uram, nem látta Magyarországot?" játszik, és "Polak, Wegier dwa bratanki"-ra vetemedik. És közben játssza, egyre csak játssza a még otthon látott és nem értett repülősdijátékot, hogy lássa mindenki (őt magát kivéve): a szárnyakat lenyesték. Közhelyek ezek? Dehogya: toposzok, evidenciák a szegények bibliájából.

Pedig Tölgyesi - bár eredménytelenül próbálja meg elfojtani ballonkabátjával az aszfalt alól, a metró alvilágából előtörő enyészet-gőzöket - nem hiába járja meg a tisztítótüzet. Ő már tudja: nem mondhatja, hogy csak a hagymától könnyezik, ha egyszer valóban sír. Az éhező lengyelt se izetlen lözongokkal eteti már, hanem saját, utolsó betevő falatjával. Azt is tudja, hogy a lemaradás nem mentség, hanem tény, csak magát okolhatja, aki nem szállt be még az utolsó metróba sem. S mikor apósa megérkezik (ölelőle, ölelők megmenekülhetett el...), ő már túllépett rajta. Az apostoli nyelvi szegénységet ("itt azt mondod, amit bírsz!") szegezi szembe azzal a világgal, ahol nincs értéke a szónak, ahol 7 x 8 nem 56, hanem "már történelem", s ahol a levelek tartalma is letagadható, hiszen annak is örülni kell, hogy az ember büntetlenül rágalmazhatja a fejeseket, mert a dzsentrik idején ezt nem tehetné volna. Tölgyesi azzal is tisztában van, hogy itt már csak a felgyorsult időhöz mérhetjük magunkat, és nem a sajátunkéhoz, nem tagadhatjuk le egyetlen napunkat sem, igenis nem tehetjük meg nem történtté, ami megtörtént. Kimondja: nincs az a film, amelyben el lehetne mondani ezt a mondatot: én a rendszer elől hagytam ott a családomat.

Így egész az a Tölgyesi, aki (helyettünk?) megmérettetik és mégis könnyűnek találtatik: érte is elküldi a két aktatáskás embert az Úristen, mint ahogy Josef K-ért is, aki ugyanúgy nem tudta a törvényt, ahogy ő sem. Nem látta, hogy a játék véget ér, és hogy "ez így nem megy tovább". Nem tudott kapcsolatokat teremteni és megtartani, de agyarral és karommal sem bírta. Egy (önjelölt) Svejk még kidriblizhetett egy "durch Schlamperei gemildert" világot, de ez a szélárnyékban dekkolásra, növényyszerű vegetálásra berendezett vitalitás ragadozókkal szemben már elégtelen. S mikor hősrünk alákereng a Hudson-be, apósa szatyráival a kezében (ismét mintha Kolozsvár utcáin járnánk) most már Amerikából is kitántorog. Soha ennyi szeretetet és soha ennyi könyörtelenséget szerzőktől figuráik iránt - mások úgyse lesznek kímélettel irántunk, nem maradhatunk hát tovább a járókában.

Idő van - szól a bekiabálás az előző film címéből, de a szereplők nem értették: tovább járatták a labdát, csalták a játékot, hátha megússzák újabb kapott gól nélkül - ahelyett, hogy hátrányukat akarták volna behozni. A Tiszta Ameriká-ban már a lefújás pillanatában vagyunk, a tábla - még ha proféciaként is - a végeredményt mutatja.

A PIROSKA, A FARKASOK ÉS A COBRA

Minden elmesélt és elmesélhető történet néhány - ősrégi - történetre megy vissza. Ahogy minden könyv néhány alapműre, és a számtalan recept is alig egy-kettő "ősreceptre". ("... a szakácskönyvet ismerem, és tudom, hogy több mint húszezerféle tésztát sütnék. De ha jól megnézem, kitűnik, hogy ennyi nincs. Legfeljebb százhusz. A többi csak arányokban vagy töltelékben vagy formában különbözik. Mikor még jobban odafigyeltem, láttam, hogy alapanyag szerint százhusz tésztáról szó sem lehet. Megszámoltam, nem volt több, mint huszonhat. Még ez is sok. Még elemibb alapra tértem, s akkor kitűnt, hogy nincs több, csak hét." Hamvas Béla: Karnevál II. kötet 491.)

A Cobra című amerikai film történetének előképe, archetípusa a Piroska és a farkas. ("Találkozik az erdőben Piroska és a farkas. A farkas megeszi Piroskát. Itt a vége, fuss el véle. Parancsol? Valóban, ez a mese nem a hosszával tűnik ki. Hanem a szépségével. A ráció szépségével." Incze Zsolt: Jozef K. utolsó monológja - Palócföld 1987/6) Piroska és a farkas mellett azonban van még egy fontos szereplője a történetnek, illetve a történet egyes - a humanitárius világrend érdekében - továbbfejlesztett változatainak: a vadász. A filmben ezt a funkciót Cobra, a címszereplő látja el, akit Sylvester Stallone alakít. Cobra, a nagyvárosi hekus éppen ugyanolyan fanatikus, mint a "Halál kaszásai" elnevezést viselő, megnövekedett szabadidejükben mészárlással foglalkozó csapat tagjai. De Cobra a "jó ügy", a közbiztonság oldalán áll, és ez menti minden tettét. A jelenkori Amerika társadalmának modern szemetese, mai sintére, korszerű pöcegödör-tisztítója ő.

Cobra nem különösebben okos. Neki nincs jó dumája. (Ő a szókszavú hős. Kicsit talán gátlásos is. Amikor minden férfi néző már rég a karjaiba zárta volna a hosszú combú, szőke hölgyet, Piroskát, akire a kaszások farkascsapata fenekedik, és aki - láthatóan - majd meggebed a vágyakozástól, bár (félni ő sem fél, a vadászhoz hasonlóan, egyedül csak a mozinéző (hölgyek) szívét markolja a félsz, hiszen tudnivaló, hogy ez a nagy leszámolás éjszakája,) nos akkor Cobra a mordályát tisztogatja egykedvűen. Ebből is kitetszik milyen hidegvérű. A nagy leszámolás után mégsem ezen az éjszakán következik el, viszont a vadász bácsi és Piroska egymásra talál végül, igaz, csak miután a mordály már pengén ragyog. Mégis van Cobrában, még egy bölcsészhallgató számára is valami irigylésre méltó. De nézzük, hogy mit is kell tennünk, hogy hasonlatosak lehessünk ehhez a remek férfiúhoz. A recept egyszerű, könnyen követhető.

Először is végy egy régi autót, amely egy tank és egy superszónikus repülő ötvözeté legyen (1967-es amerikai modell). Légy agresszív (ha nincs szabad parkolóhely, csinálj magadnak). A parkolóhelyéről elmozdított autó vezetőjének pedig - magyarázatképpen - tépd le a trikóját, és kapd ki a szájából a cigarettát (így a fiataloknak is hathatós példát mutathatsz az antinikotinista küzdelemre). "Természetes kaját egyél!" (Álmát, vagy mélyhűtött pizzát hidegen, de mindezt kesztyűben fogyaszt higiéniai okokból.) A sokat ugráló főnöknek fogadd el feléd nyújtott békejobbját, majd vágd pofán. (A kezét azért kell megfogni, hogy el ne szaladhasson.) Kedvtelve játszd el - óvatlan pillanatokban bazári gyermekjátékokkal (ez olyan kisfiús).

A film kapcsán örömmek és bánatnak egyaránt hangot kell, hogy adjak. Örömmel töltött el, hogy két superhatalom megbékélése jegyében végre Cobra is helyes útra tért, bár korábbi tettei fölötti megbánásának nem mutatta

jelét, és orosz kolhozparasztok helyett - nem avatkozván más országok belügyeibe - immár csak közveszélyes amerikai hentesekkel bánik el nem éppen kesztyűs kézzel, jóllehet - mint arra már az előzőekben tettem utalást - kesztyűjétől egy pillanatra sem válik meg, kínosan ügyelvén arra, hogy a keze mindig tiszta maradjon. (Ime, egy újabb követésre méltó tulajdonság.) Cobra olyan hidegvérrel, szakmai felkészültséggel, műszerezettséggel munkálkodik, mint egy magánklinika operáló orvosa. Egyedül az asszisztencia tekintetében marad el még egy vidéki magyar kórház műtőorvosától is, ugyanis teljesen egyedül dolgozik. (Nem tolja a piszkos munkát másra!) Piroska csak azt a Ford kisteherert vezeti, amelynek a platóján állva lövi miszlikbe a sportszerűen csak fogukat, és nem a pisztolyukat csattogtató üldözőket Cobra. (Szerencséjére nincs vele Birizdó örvetető kocsi-parancsnoki minőségben, aki - ha ott lenne - ellentmondást nem tűrő hangon ordítana hátra Piroska mellől: Menetközben vagy ülve maradsz a seggeden kispajtás, vagy én hajítalak le, még mielőtt lepottyansz!)

Nem örülök viszont, mert láttam a jövőt. Na nem arra gondolok, hogy a bűnözés esetleg hová fog kulminálni nálunk is, hogy esetleg meg fog nőni az indokulatlanul elkövetett erőszakos, élet elleni bűncselekmények száma - a fejlődés, a társadalmi haladás eme tendenciáját ugyanis már most regisztrálni vélem néhány apró mozzanattól -, hanem arra gondolok, hogy lassan már nyakunkon az az idő, amikor a horrorfilmek után a fejlett kohászatot is importálni fogjuk, azaz az automatizált vaskohót, amelyben - mint a film utolsó, legizgalmasabb képsoraiban láthattuk - az egész munkafolyamat elvégzéséhez elég lesz egyetlen(!) ember. Elképzelni is szörnyű, hogy pl. csak Dunaújvárosban hány ezer munkanélküli lesz ezáltal. Persze lehet, hogy addigra a munkanélküli tömegeket ("Munkát, kenyeret!") majd ott is felszívja a szervezett bűnözés, a (mainál is szervezettebb) rendőrség, és a kézfegyvergyártás. (Legalább abból sem szorulunk majd behoztalra.)

Szimpatikus volt Cobra humora. Csak semmi elsőprő jópofájúskodás, semmi fergeteges röhögtetés. ("Ritka ronda ember - mondja egyszer Cobra, ez az egyébként gyermeki lélek. - Persze, hiszen fordítva nézed a képet" - mondja erre társa.) De Piroska szívébe is egy kedves poénnal lopta be magát Cobra. Ötperces filmbeli hallgatás után, amikor a hölgy már egy egész üveg paradicsomszószt rálocsol a tál szalmakrumplijára, csak hogy valamivel végre magára vonja hősünk figyelmét, az megjegyezte: "Csónakázni fognak a krumplik" - és hozzá egy félszeg, fiús félmosoly. Hát nem ennivaló?!

Terjedelmi okokból nem foglalkozhatom most a jelenet szimbólikus jelentésének részletesebb elemzésével. Legyen elég annyi, hogy a töméntelen paradicsompürével a rendező egyúttal - mesteri módon - a későbbi nagy vérfürdőt is előlegezi. Remekül illeszkedik ebbe a szimbólumrendszerbe, jelképileg ezzel teljesen egynemű Cobra - látszólag közhelyes - megjegyzése is, a csónakázással.

Cobra egyébként valóságos eposzi hős abban a tekintetben, hogy - hozzá méltóan romlott - ellenfeleivel a halálos végű összezsepások előtt mindig kellemesen eldiskurál. (Csak főnökei és Piroska előtt oly szótlan.) Elmondja, hogy mit tart ellenfeléről, hogy ő ki, és a másakra milyen sors vár. ("Mocskos tetű vagy. Most meg fogsz halni. - De nem löhetsz le. Véd a törvény. - Nálam véget ér a törvény. Lelőlek, mint a veszett kutyát.) Majd tűz. (Épp csak a hexameter sántít.) Más esetben a delikvenst Cobra egy óriási daru óriási kampójára aplikálja fel, olyan szabályosan, mint ahogy az a horgász nagykönyvben meg van írva, csak éppen gilisztával és horoggal. ("A horog hegye ne látszódjon ki a lazán felfűzött gilisztából. A giliszta éljen! és ordítson!") Aztán, az ily módon preparált illetőt megindítja a

kohó kemencéje felé, hogy az csakhamar messze világolva mutasson példát minden rossz embernek, hogy ily sors vár rájuk is, ha nem rázzák magukat gatyába. Nem lehet nem észrevenni azonban, hogy ez a képsor megint csak mélyebb jelentés, mélyebb értelem hordozója. A rendező itt nagyra néző, optimista hittel, amihez csak gratulálni tudunk, a rossz szellem, a kísértő, a gonosz közeljövőben esedékes visszaállítását jósolja meg, visszatranszporálást oda, ahová való, a pokol legmélyebb bugyraiba, ahonnan az az utóbbi időben megint előmerészkedett.

A Cobra című film még archetípusánál, a Piroska és a farkasnál is realistább, azaz véresebb, lévén ott csak három áldozat, a nagymama, Piroska, akiket a gonosz farkas véres húscapatokká, valóságos pörköltbe valóvá szaggat szét, pontosabban akiket bekap, illetve maga a farkas, akit a bátor vadász szitává lő egy géppágyúval, aztán föltrancsíroz, akarom mondani, akit oldalba lő és akinek felvágja a hasát, de most minek eufemizáljak, elvégre az állampolgárok nagykorúak. Ezzel szemben a filmben annyi a tetem, mint Chicagóban, a jelentős húsipari központban egy vágóhídon.

A vadász, Cobra végül is helyreállítja, rekonstruálja a megbomlott világrendet, a farkasok elnyerik méltó büntetésüket. Piroska is hál-istennek ép bőrrel megússza a farkaskalandot, egyedül Nagymamát, és a korábbi áldozatokat nem sikerül feltámasztania a vadász bácsinak. De hát Nagymamáért igazán nem kár.

Kiss László

JÓNAS CSABA

A JÓRAVALÓ ÉGI ISMERETEK GYŰJTEMÉNYE:
AZ ALLATOK
(részletek)

"Nem is tudom, kettőnk közül melyikünk
írja e sorokat."

J.L.Borges: Borges meg én

T A R T A L O M

- Balzsamozottak
- Örülten rázkódók
- Kőbor kutyák
- Malacok és szirének
- Megszámlálhatatlanok
- Olyanok, akik az imént törték össze egy vázát
- Olyanok akik távolról légynek tűnnek
- Másfajták
- Olyanok, akik ebben az osztályozásban szerepelnek

"Az, amit ma valóságként fogadunk el különböző elméletek ellentmondásokkal terhes, laza füzére. Nem lehetetlen, hogy tudósok és filozófusok generációi titkos szövetségben létrehoznak majd egy minden eddiginél rendezettebb és aprólékosabb roppant bizonyosságot, és lexikonokban hozzák nyilvánosságra e fantasztikus világ leírását, teljességgel megbabonázva az embereket. Szót se érdemel az a válasz, hogy a valóság is rendezett. Meglehet, de olyan isteni - akarom mondani embertelen - törvények szerint van elrendezve, hogy soha föl nem foghatjuk őket. Lehet, hogy ez a képzelt világ is labirintus, de ember kiokoskodta labirintus, amely arra való, hogy megfejtse. Az emberiség el lesz bővölve ettől a szabályosságtól, és újra meg újra elfelejti, hogy nem angyalok, hanem sakkjátékosok szabályossága ez. Megszokja e rendszert, és ezen érintkezés miatt bomlásnak indul a világ."

J.L.Borges

BALZSAMOZOTTAK

A Biblia első fejezetében a következő híres mondás található: "és mondá Isten: Legyen világosság: és lőn világosság"

Ez a mondat az egész emberi gondolkodás, a kultúra alapja.²

E mondat alapján kijelenthetjük, hogy a tiszta szó: a teremtés. A Teremtés szava magában foglalja a tárgyat, a tárgy azonos a szóval. A tárgyak és teremtmények Isten szavai.

Idővel az Abszolút Könyv, a Szentírás fogalma lép annak az istenképnek a helyébe, mely szerint Isten szóban rendel el illetve tilt meg bizonyos dolgokat az embereknek. A muzulmánok szemében a Kazár eredetije, a Könyv Anyja, Isten egyik attribútuma - éppúgy, mint az ő irgalma vagy az ő haragja is az - s nyelv előtti, Teremtés előtti létet tulajdonítanak neki. Ez a teremtesen kívül Korán valójában annak platóni ideája vagy archetípusa.

Különbség dolgában azonban a zsidók túltettek a mohamedánokon; a Kabbalisták érvelése szerint ugyanis a Biblia szó szerinti sugalmazás, és a szavakat alkotó betűkből származot az Úr parancsának ereje. A VI. század táján keletkezett Széfer Jeciráh (A keletkezés könyve) tudtunkra adja, hogy a Seregek Jehovája, Izráel Istene, a Mindenható Isten az egytől tízig terjedő tőszámokból és az ábécé huszonzét betűjéből teremtette a világot.

A keresztények még messzebbre mentek el. Abból a gondolatból, hogy egykor írt egy könyvet az Isten, arra az elképzelésre jutottak, hogy valójában kettőt írt, s hogy a második: maga az univerzum. Isten eszerint két könyvet tár elénk, hogy ne kövessünk el hibákat: az egyik a Szentírás könyve, amely felfedi előttünk az ő akaratát; a másik a teremtmények könyve, amely felfedi előttünk az ő hatalmát, s kulcsot ad az előbbihez. Bacon értelmezése szerint a világ visszavezethető azokra az alapvető formákra (sűrűség, súly, szín), amelyek egy véges számú sort alkotnak, egy "abecedarium naturae"-t, amellyel az egyetemes könyv íródik. Sir Thomas Browne szerint: "Röviden, minden dolog mesterséges, mert a természet az Isten művészete."

ÖRÜLTEN RAZKÓDÓK

Nem észellenes és nem is újkeletű az a gondolat, hogy (a szó szerinti olvasaton túl) jelképesen is értelmezhető a Szentírás. Minthogy az írás igaz eseményeket beszél el, be kell látnunk, hogy amikor az emberek véghez vitték őket, valójában egy isten által megszabott s kigondolt titkos drámát adtak elő vakon. E gondolat kiterjesztése szerint az univerzum története és benne a mi életünk is kiszámíthatatlan jelképes értelemmel bír.

Leon Bloy e gondolatok jegyében merített ihletet Szent Pál egyik szakaszából: "Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről-színre..." A Leon Bloy által kigondolt számtalan értelmezés közül érdemes néhányat megismernünk.

Mindent visszajáról látunk: ha adni akarunk kapunk, stb., akkor pedig ez azt jelenti, hogy mi vagyunk a mennyben, Isten meg a földön szenved. Az evilági örömek talán a pokol kínjai, amint visszajáról a tükröben látjuk őket. Nincs a földön egyetlen ember sem, aki biztosan meg tudná mondani, kicsoda, senki sem tudja, hogy mit tükröznek tettei, érzései, gondolatai, se azt, hogy mi az igazi neve, a Világosság jegyzékében szereplő, kitörölhetetlen neve... A történelem egy liturgikus szöveg, amelyben az "i"

betűk és a pontok is érnek annyit, mint egy-egy teljes szakasz vagy fejezet, ám egyiknek is, másiknak is meghatározhatatlan és mélyen titkolt a jelentősége.

Leon Bloy hithű katolikusként a kabbalisták módszerét terjesztette ki a Szentírás jelképes értelmezésére anélkül, hogy ennek tudatában lett volna. Mindkét esetben abból a hitből kaptak indítást, hogy egy végtelen értelem művében semmi sem esetleges. (Ma már föladván eme értelem keresését az emberek maguk szerkesztenek olyan rendszereket, ahol minden résznek meghatározott funkciója van. Ezzel a szerkesztésmóddal találkozhatunk a detektívtörténetekben, de éppúgy az idealista fikciókban is.) Leon Bloy feltételezése szerint ez a hieroglifikus jelleg – tehát az isteni eredetű írás, az angyali titkosírás jellege – érvényes a világ valamennyi pillanatára és valamennyi lényére. Ebbe az "organikus írásba" vél behatolni a babonás ember: ha tizenhárman ülnek egy asztalnál, az halált jelent; a sárga opál szerencsétlenséget hoz, a kéményseprő szerencsét... Mindez hajdan nemcsak egy elképzelhető módszer volt, hanem az emberek gondolkodásának alapvető eleme. E módszer legteljesebb megnyilvánulását – a valóság befolyásolását e jelképes értelmezés révén –, a mágia jelentette. Ennek egyik legkülönösebb fajtája az átviteli mágia – amikor a gyógykenőccsel nem a sebet, hanem a bűnös kést kell bekenni, s akkor kegyetlen gyógymódok nélkül is beheged a seb – könnyen párhuzamba hozható a tükrosók szektájának Leon Bloy-jal rokon eszméivel. Ők úgy vélték, hogy az alsó világ a fentinek a tükörképe, és a földi dolgok hatnak az égiekre, így például egy aventinusi kovács egy nagy vasgömböt szerelt a kislány vállára nehezéknak, hogy a gyerek égi mása olyan könnyű legyen, mint a pille (a gyerek meghalt). Ebben a világban az okság már agyrémévé fokozódik. A csoda itt is éppoly idegen elem, mint a csillagászok világában. A babonás ember nemcsak egy puskalövés és egy halott képe között lát szükségszerű összefüggést, hanem egy bántalmazott viaszfigura és egy halott, vagy egy jóslatszerűen eltörött tükör, vagy a kiborult só, vagy tizenhárom vendég rettenetes száma közt is. Ennek a világnak a továbbélése figyelhető meg az elbészélésekben, ahol egy esemény merő említésre is bekövetkezhet. A regény szükségszerűen a sejtések, visszhangok és hasonlóságok rendszere.

Egyetlen metafora lehetséges vonatkozásainak e kis töredéke alapján is megsejthetjük, hogy világ története elfér néhány metafora különböző megszólaltatásainak történetében.³ Persze tévedés lenne azt gondolnunk, hogy ezeket a metaforákat ember kitalálhatta. Az igazi metaforák ugyanis mindig is léteztek; a még kitalálhatóak pedig hamis metaforák, amelyeneket nem érdemes kitalálni.

KÖBOR KUTYÁK

Hosszú időn át tartotta magát az az elképzelés, hogy Isten szavakkal alkotta meg a világot. De mi szüksége lett volna Istennek a szavakra? A szavak csak a különböző tudattal rendelkezők közötti kapcsolatteremtést szolgálják, és használhatóságuknak a közös valóságtartalomba vetett hit az alapja. Az isteni gondolatoknak nincs szükségük ilyen különbségeket és azonosságokat feltételező rendszerre, Isten képekben gondolkodik.

Könnyen elképzelhető, hogy Isten legjobb képeit összegyűjtve valamiféle Abszolút Könyvet szerkesztett. A világ eme képgyűjtemény lehetséges értelmezéseinek állandóan változó rendszere. Isten a képek révén álmódja újra meg újra a világot. Ez az Abszolút Könyv magában foglalja az Univerzum minden lehetséges megnyilvánulási formáját.

Ez a könyv állandóan az isteni középpontban lebeg, s mit sem változtat rajta, hogy álmainkban olykor egy-egy képe nekünk is megjelenik, s akik

képesek pontosan emlékezni, azok megpróbálják szavakkal megragadni ezeket az illékony jelenéseket. Isten színe előtt azonban nem lenne kedves, ha az emberek minden titkot feltárhathának, hiszen úgy álmolta meg őket, hogy a kíváncsiság legyen az életük hajtóereje, s a teljes tudás állati sorba taszítaná őket. Ezért Isten csak ritkán és megfelelően adagolva küldi az álmokat, és már a történelem kezdetén helyesbítve a teremtésben elkövetett hibáját összezavarta az emberek nyelvét.

A végtelen könyv egyetlen fejezetét sem teszi ki a Földet elárasztó könyvtenger. S az emberi szavak, melyek az álmok megőrzését szolgálják oly esetlegesek, hogy az isteni Könyv egyetlen képéről számos felismerhetetlenül különböző könyv íródhatott a történelem folyamán. Tévedés azt gondolnunk, hogy ezeket az álmokat, ezeket a metaforákat, ezeket a könyveket ember kitalálhatta. Az igaziak ugyanis mindig is léteztek; a még kitalálhatóak pedig hamisak, amilyeneket nem érdemes kitalálni. A világtörténelem valójában e néhány álom különböző megszólaltatásainak a története. Az írók Isten kiválasztottjai, akiken keresztül ama Könyv egy-egy képe az emberiség tudatába kerülhet. Egy híres költő inkább fölfedez, mintsem kitalál. Az író többnyire nem ismerheti művének igazi lényegét. Ha egyszer már megvan az álom az íróban, semminemű célkitűzés nem hathat jóvátehetetlenül a készülő műre, mert az eredeti kép valódi. Az irodalmi célok és elméletek csupán ösztönzést adnak, s a kész mű többnyire figyelmen kívül hagyja őket, sőt ellentmond nekik. Minden igaz mű egyetlen, időtlen és névtelen szerző műve. Az írón csak a közvetítés hatékonysága múlik, az ő feladata a kép szavakra való lefordítása. Téves feltételezés, hogy nagy súlyuk van az írói szándékoknak és célkitűzéseknek. A költők egy isten írnokai, aki úgy mozgatja őket, mint ahogy egy mágnes mozgat egy vasláncot. Ha pedig a könyv tartalma független az írótól, akkor az író csak tolmács.

MALACOK ÉS SZIRÉNEK

Századunkban általánossá vált az a babona, hogy az esztétikum azonos az expresszivitással. E babona rabjai stíluson nem egy-egy oldal hatásosságát vagy éppen hatástalanságát értik, hanem a (feltételezett) szerző szembeötlő írói képességeit: hasonlatait, szavainak hangzását, apró mondattani és központoszási megoldásait.

E felfogás alapján két csoportba oszthatjuk az írókat: romantikusokra és klasszikusokra (itt persze eltekintek a klasszikus és romantikus terminus történelmi jelentésétől.)

A romantikus az író oldaláról közelít, és a művet a szerző szuverén önkifejezésének tartja. Saját személyét, egyéni észleleteit tolja az előtérbe, részletekbe menően leírja benyomásait. Bizalmatlan a nyelv iránt, hiszen olyat akar kifejezni, ami csak rá jellemző. Eszménye a tökéletes irodalmi mű; az olyan mű, amelyben egyetlen szó sem változtatható meg büntetlenül. Az ilyen mű a legkétesebb valamennyi közül. A nyelv változása megsemmisíti a mellékjelentéseket, az árnyalatokat, pedig hát éppen a tökéletes mű rendelkezik efféle erényekkel, így az avul el a legkönnyebben.

A klasszikus szerző nem bizalmatlan a nyelv iránt, leírásai az elképzelhetetlenségig általánosítók és elvontak. Fő szempontja a közvetítés, az átadás hatékonysága. A klasszikus szerző lejegyez, szinte szenvtelenül, nem engedi, hogy az egyénisége hozzáadjon vagy elvegyen az üzenetből. A nyelvnek a mindenki által hozzáférhető és azonosítható részét használja. A szerző a közös valóságalapból meríti hitét. A klasszikus szerző eszménye szerint az ami jó, senkinek sem a tulajdona, még az övé sem, csakis az olvasók elvont közösségéé, vagyis mindenkié. Az a kép,

melyet csak egyetlen ember tud megformálni, az senkire sem hat. A költői kép közkincs. A klasszikus szerző hisz az isteni álm igazában, és fő feladatának ennek a képnek a gondos megfogalmazását, lefordítását tartja. Közben azonban tudja, hogy ha a kép megvan, akkor egy-egy mondat csiszolatlansága éppoly közömbös az igazi irodalom számára, mint más szavak finomsága.

Az irodalom képek közlése nyelvi úton. Az írónak ezt tisztán kell látnia ahhoz, hogy ne misztifikálja a nyelvet. Az irodalom isteni gondolatok képeiből épül fel. Az írónak ezt tisztán kell látnia ahhoz, hogy ne misztifikálja saját szellemét.

Az a mű, amely halhatatlanságra pályázik, épségben átvészeli a sajtóhibák, az átdolgozások, a felületes olvasás, az értetlenség tűzpróbáját, mert tartalma isteni eredetű.

MEGSZÁMLALHATATLANOK

A XIII. század végén Raimundus Lullus egy olyan szerkezettel igyekezett megfejteni minden titkot, amelyben eltérő nagyságú, körkörös lemezek forogtak, s azok latin szavakkal jelölt részekre voltak osztva; a XIX. század végén Kurd Lasswitz egy olyan egyetemes könyvtár kódos képéről fantáziált, amely húsz-egynéhány írásjel valamennyi variációját magába foglalná, vagyis mindent, ami a világ nyelvein kifejezhető. Elképzelésükben közös, hogy kombinatorikus játékként fogják fel a metafizikát és a művészetet. E játék hívei megfeledkeznek arról, hogy a könyv nem csupán nyelvi szerkezet vagy nyelvi szerkezetek sora; a könyv az olvasóval folytatott dialógus, az olvasó szavait árnyaló tónus s az olvasó emlékezetébe jutó, tűnékeny, illetve maradandó képek sora.

Kimeríthetetlen az irodalom, mégpedig annál az egyszerű oknál fogva, hogy egyetlen könyv is kimeríthetetlen. A könyv nem önmagába zárt lény: viszony az, végtelen viszonyok tengelye. Egy-egy irodalom nem annyira a szövegében tér el korábbi vagy későbbi társaitól, mint abban, hogy hogyan olvassák: ha megadatna nékem, hogy úgy olvassak el egy ma írt oldalt, ahogy kétezerben olvassák majd, akkor tudnám, milyen isz az irodalom a kétezredik esztendőben. Az irodalomtörténetnek nem a "szerzők" élettörténetét kellene megírnia, nem is a pályájuk vagy a műveik sorsát, hanem az irodalmat alkotó vagy olvasó Szellem Történetét. Egy ilyen irodalomtörténet egyetlen "szerző" említése nélkül megírható, hiszen minden mű egyetlen, időtlen és névtelen szerző műve. Ez a felfogás a kritika módszereit is megváltoztatná, kiválasztásának két különböző művet – mondjuk a Tao Te King-et és az Szeregyejszkát – egyetlen írónak tulajdonítva őket, majd tisztességesen meghatároznák annak az érdekes hamme de lettres-nek a pszichológiáját... A mai irodalomtörténet babonái abból a felfogásból származnak, amely azonosítja az embert a szerzővel, s irodalomtörténeti jelenséggént képes tárgyalni egy fogfájás hatását a készülő műre. Ha az irodalom valóban ama Könyv töredékeinek lelőhelye, akkor teljesen fölösleges az életrajzokkal, az időrenddel foglalkozni, hiszen minden értékes mondat idézet ugyanabból a Könyvből, és előfordulásuk helye teljesen esetleges. Lehet, hogy a mondat, mely ma érthetetlen, azt a végkövetkeztetést fogalmazza meg, amelynek indoklását még nem álmodtuk meg, s lehet ugyanez fordítva is. Nincsen költő, nincsen művész, akinek művészete önmagában teljes értelmű lenne.⁵ Megérteni és értékelni őket annyit jelent, mint a múlt költőihöz és művészeihez fűződő viszonyukat tisztázni. A létező művek egymás között eszményi rendszert alkotnak, ezt pedig az új (a valóban "új") műremek létrejötte megváltoztatja. Hiszen a létező rendszer teljes az új mű nélkül is; hogy tehát a rend fennmaradjon

az új elem hozzáadása után, elengedhetetlen, hogy a létező rend, ha mégoly csekély mértékben is, egészében megváltozzék. Azt mondhatjuk tehát: a mű megváltoztatja a múltat ugyanannyira, amennyire a múlt irányítja a jelent.⁶⁻⁷

Az irodalmi mű, mint önálló létező csupán papír és betű, amely jelentésre vár. Ezt a képhalmazt jelentéssel az olvasó tölti meg. Az olvasó néhány "elszórt" nyelvi kijelentés révén egy világot képes megálmodni. Mint egyes mélytengeri halak hímjei rátapadnak a nőstényre ugyanúgy az irodalmi mű is akkor éri el rendeltetését, amikor az olvasóhoz érve rátapad annak tudatára és átszakítva az érfalakat eggyé válik vérkeringésük.

Isten a saját művét megálmodva tart életben bennünket. Nem lehetetlen, hogy egy másik szinten a mi irodalmunk lényei és világa is éppoly élő, mint amennyire mi vagyunk azok Isten számára. Szabadságunk legfőbb jele, hogy mi is képesek vagyunk egy valóságot álmodni, olyanféleképpen mint a gyermek teszi játék közben. Ilyenkor valamelyest elszakadunk az isteni világrend érthetetlen törvényeitől és saját világunkat hozzuk létre. Az irodalmi mű a játszótérünk. Az irodalmi műben nem magunkat látjuk meg, hanem általa alkotjuk meg magunkat.

A valóságteremtést hagyományosan az íróknak szokták tulajdonítani. Hadd álljon itt erről egy kis parabola, amelyet a Koránban találtam: Az Utolsó ítélet napján egy-egy élőlény minden ábrázolása megjelenik majd az úr színe előtt. Akkor az angyalok majd felszólítják a mestert, hogy keltsen életre művét; ez nem sikerül neki, mire egy időre a Pokolba vettetik. Az író "csak" egy összekötőkapocs az úr és az Emberiség között, aki egyben az úr akarata szerint megmutatja az ember szabadságának mértékét, és lehetőséget nyújt az emberi teremtésre. Frank Harris Shaw-életrajzában közli a drámaíró egyik csodálatos levelét, abból idézem a következő szavakat: "Én mindent és mindenkit megértek, s én semmi és senki vagyok."

A művészetről alkotott metaforák sorát szeretném gyarapítani két újabbal, bár inkább új értelmezést mondanék, mert nem akarom, hogy az Olvasó a hamis metaforák közé sorolja őket.

A műalkotás hasonlatos egy folyó medrének egy szűk metszetéhez: egy pillanatra megérinti és irányítja a rajta átrohanó életet.

Másik értelmezésem alapja az Alef. Az Alefet egy szemtanúja így írta le: "Ebben a mérhetetlen pillanatban sok-sok millió gyönyörű vagy borzasztó eseményt láttam; de egyik sem ejtett úgy ámulatba, mint az, hogy minden ugyanazon a helyen mutatkozott, de átfedés és áttetszés nélkül. Az én szemem mindent egyidejűleg látott: leírni csak sorjában tudom, mert ilyen a nyelv" Talán azok az eszmei tárgyak is, amelyeket a költők a nyelvben létrehoznak, részesülnek valamelyest a pillanatnyiságban feltáruuló kimeríthetetlen gazdagságból.

~

OLYANOK, AKIK AZ INÉNT TÖRTEK ÖSSZE EGY VÁZAT

Az irodalom tárgya nem a valóság,^a hanem a nyelv.

OLYANOK, AKIK TAVOLRÓL LÉGYNEK TÜNNEK

1. Az újabb adatok fényében megerősödni látszik az a feltételezés, hogy ezt a folyamatot a XVII. sz. elején indította el egy titkos társaság (tagjai között ott volt Dalgarno és később George Berkeley). Két évszázadnyi pangás után Amerikában bukkan föl ez az üldözött közösség 1824 körül. A társaság eddigi legmerészebb megnyilatkozása 1940-re tehető, amikor is "Tlön, Ugbar, Orbis Tertius" címen adtak közre egy munkát nyíltan felfedve céljaikat. (E társaság tagjai közé tartozott (feltehetőleg) Schopenhauer, Nietzsche, William James, Russel, Croce, Borges és még sokan mások, köztük a szerző szerény személye.)
2. Szavahihetőségét némiképpen aláássa az a tény, hogy szóban, illetve írásban maradt fenn. (Minden szentnek maga felé hajlik a karja.)
3. Ide kapcsolódik egy egészen friss (!) metafora, vagy metaforaértelmezés (nem könnyű eldönteni). Talán nem szentségtörés azt gondolnunk, hogy a világ, amelyben élünk egy kaleidoszkóp Isten kezében. Ahogy a kis darabkák elmozdulnak, új meg új, az isteni szemet gyönyörködtető minták alakulnak ki. Mivel Isten forgatja (általában) a kaleidoszkópot, a részecskék elmozdulása kis környezetben, rövid időtávon általunk is előre látható az okozatiság elve alapján. De az okok csak azt magyarázzák, hogy a világ miért úgy van ahogy van, azt nem, hogy miért nem másképp.
4. Lásd: "Pierre Menard, a Don Quijote szerzője"
5. Az itt következő gondolatot T.S.Eliot fejtegette ki (l. a 6. jegyzetig)
6. Lásd: "Kafka előfutárai"
7. Nem érdektelen ezen értelmezés abból a szempontból sem, hogy Borges egész élete a könyvtárakban telt el, és idejének nagy részét arra volt kénytelen elvesztegetni, hogy egy-egy eszme különböző előfordulásait előássa a szerzők szerint nyilvántartott könyvekből.
8. Bulgakov innen vette a "mester" nevet. De ha mégsem, akkor ez is csak azt bizonyítja, hogy minden könyv ugyanazon szerző műve.
9. Ebbe az osztályozásba mindannyian beleférünk, még a másfajta is. Én például viziló vagyok, amennyiben azonos vagyok a nevemmel, illetve annak jelképes értelmezésével.

MASFAJTAK

OLYANOK, AKIK EBBEN AZ OSZTALYOZASBAN SZEREPELNEK

"A jóra való égi ismeretek gyűjteménye: Az állatok"

HORVÁTH IVÁN

ÚJABB JEGYZETEK JÓZSEF ATTILA PÁRTTAGSÁGÁNAK MEGSZAKADÁSÁRÓL

„... nem egy szörny-állam ...”
(Thomas Mann üdvözlése)

„József Attila és a párt” címmel tanulmányom jelent meg a Gondolat-jel 1988/1. számában. Hálás vagyok a folyóirat közönségének, mely a publikációt kedvezően fogadta.

Az előző szám óta sok körülmény megváltozott. Ma már indokolatlan ilyesmiről 400 számozott példányban írni. Az én szerény dolgozatom is – sőt most már egy terjedelmesebb változat – néhány hónap múlva állítólag igazi nyomdába kerül. Szeretném azzal fejezni ki hálámat a folyóirat Olvasóinak, hogy az általuk érdeklődéssel fogadott témára vonatkozó újabb jegyzeteimet először mégis itt teszem közzé.

Ezek a feljegyzések aközben keletkeztek, hogy tovább foglalkoztam József Attila párttagságának megszakadásával, s evégett további forrásokat is tanulmányozni kezdtem.¹ Cikkem az előző folytatása; anélkül érthetetlen.

* * *

EGY ÚJSÁGCIKK ÉS KÉT VERS (1933). A most megjelent hatalmas adattár közli a „József Attila nem hajlandó meghalni!” c. riportot, mely eredetileg „A Hír” 1933. júl. 4-i számában, névtelenül jelent meg. A gyűjtemény szerkesztői szerint talán Faragó Dezső írta a cikket.² Bárki volt is, József Attila meghitt barátai közé kellett tartoznia; ez minden sorából világosan kiderül. A remekül tájékozott újságíró többek között erről is beszámol: „Helyzete bizonyára nem rózsás. Ő maga is rontott rajta, mikor olyan politikai mozgalomba keveredett, amelyet a nemzeti újjászületés férfiai ilyen kiváló költőnél sem nézhetnek jó szemmel. Ettől azonban már régen távol van.”³

Kézenfekvő lett volna pusztán avégett idézni „A Hír” e közleményét, hogy ennek segítségével is alátámasszuk feltevésünket. Valóban, e néhány mondat a költőnek a mozgalomtól való eltávolodásáról szól, nem pedig arról, hogy a mozgalom vetette ki magából a költőt. Azonban ne elégedjünk meg ennyivel. A cikk mögött gazdag háttérrel sejdíthetünk. József Attilának a párttól való eltávolodása nem azonnal járt együtt a szociáldemokrata párthoz való közeledésével. Ezt a közeledést – dachból-e, sértegetésből-e? – egy jobboldali epizód, mi tagadás, megelőzte. Csupán futó flört volt ez, súlytalan, mely a költői pálya egészére semmi következménnyel nem járt. Alig eredményezett műveket. Még kimutatni, bizonyítani sem könnyű.

Téglás Ferenc ama bizonyos szörnyű válaszcikke az „Új Harcos” 1933. júniusi számában jelent meg. A költőtől ettől az időtől az év végéig mindössze néhány verset ismerünk. Az egyiket, a Vigasz címűt⁴ már régóta úgy olvasom, hogy az nem valami tőkésről szól, mint felületesen talán hihetnők, hanem munkásideológusról, esetleg vezető kommunistáról. A költemény hőse nem akármilyen, hanem

¹ Most is mellőzném a 60-as években íródott, e kérdésnek szentelt szaktanulmányok kritikai elemzését. Nem a lebecsülés jele ez. A korszak fiatal kutatói, PÉTER László (1963), GYERTYÁN Ervin (1966) megdöbbentő éleslátásról tettek tanúbizonyságot, különösen, ha az egykorú tanulmányirodalom átlagához vetjük műveiket. Péter László egyike volt azon nagyon keveseknek, akik nemesak a párt eltávolító, hanem a költő eltávolodó törekvéseire is fölfigyeltek. Szintén nem foglalkozom a felszabadulás utáni, gyakran szükségképpen torzító emlékiratokkal. A korábbi ilyenmű forrásokkal viszont már igen.

² A cikk fontosságára Tverdota György hívta fel a figyelmemet.

³ Kortársak József Attiláról, I, 314.

⁴ JAÖV, II, 441. sz.

minden bizonnyal épp proletár eszmeiséget árul. Kiderül ez a 3-4. sorból, valamint abból a körülményből, hogy ez a hős korábban élvezte a beszélő és címzett bizalmát (utolsó sor). Ám, mivel gazdagember, eleve idegen tőlük. Más a sorsa (8). Hű sorstársak csakis olyanok lehetnek, akik nyomorognak (28). A sérelem, melyet a költemény hőse okozott, új keletű és váratlanul érkezett (29-31). E hős – minden látszat ellenére – a torlasz túloldalán áll; harchan kell legyőzni (31).

Stoll Béla időrendje közvetlenül a Vigasz elé sorolja A csodaszarvas c. verset, mely ugyancsak épp „A Hír” 1933. aug. 4-i számában jelent meg, egy hónappal az idézett riport után.⁵ Nem sejthetem, hogy „a nemzeti újjászületés férfiai”, akiket az újságcikk említ, végre „jó szemmel” nézték-e ezt a megrendítően gyenge költeményt.⁶ Mindenesetre József Attilának ezt a versét ennek az átmeneti jobboldali korszaknak lehet tulajdonítani.

E rövid korszak megvoltáról eddig is tudtunk: Szántó Judit – jelentős eltérésekkel – mindkét memoárjában beszámol róla,⁷ és semmi okunk nincs arra, hogy e vonatkozásban kételkedve fogadjuk szavait.

* * *

EGY LEVÉL (1934). Kéziratát az MTA Könyvtárában őrzik. Létezésére – még a 70-es évek végén – F. Csanak Dóra hívta föl Stoll Béla figyelmét, ő pedig nekem említette.⁸ Kiadatlan, de 1980 óta semmiképp nem ismeretlen.⁹ Fontossága megköveteli, hogy soron kívül közzétegyük.

Levelét a költő 1934. szeptember 24-i kelettel, Veres Péterhez intézte. Ismerjük közvetlen előzményét, Veres Péter 1934. február 8-i levelét;¹⁰ és ismerjük Veres gyors viszontválaszát is október 4-ről.¹¹ A Katalógus leírását azzal egészítjük ki, hogy a kézirat tintája ugyanolyan jellegzetes színű,¹² mint az e folyóiratban közzétett, „E sorok írója költő” kezdetű töredéké. Lehet, hogy egymáshoz közeli időpontokban keletkeztek ezek az írások. Tartalmilag roppant erős a rokonság közöttük. Íme a levél szövege:

Bp. 1934. szept. 24.

Kedves Barátom!

Tavasszal a „Népszava” szerkesztőségébe címezve kaptam magától egy levelet. Ezt a levelet későn vettem kézhez, éppen akkor, amikor Hódmezővásárhelyre utaztam s hogy sok tennivalóm közt meg ne feledkezzem róla, belecsaptam a hónom alá szorított könyvbe. Úgy volt, hogy végleg Hódmezővásárhelyre megyek, így a könyv aztán belekerült egy nagy ládába a könyvek tömege közé. Vásárhelyen aztán csak 4 1/2 hónapig tartózkodtam s most, hogy könyveim ismét a polcra ültek, előkerült a maga levele s azzal címe is. Ha tehát annak idején bosszankodott is, hogy nem válaszoltam, most már tartson meg barátságában, mert ugyan hibás is vagyok, de nem is.

Nem gondolom, hogy élénk emlékezetében volna mindaz, amiről annakidején írt. Szól egy bizonyos irodalmi csoportról – ilyen csoport azonban a valóságban nem létezik. Én semmiesetre sem tartozom sem erkölcsileg, sem művészileg közéjük – bizonyára olvasta mit írt a „T. Sz.” Külvárosi éj c. könyvemről. Én álmárxista, szociállásista, burzsuábérenc renegát vagyok. De költő. Ők viszont nem burzsuábérenc és nem költők. De nemcsak ők különböztetik meg magukat tőlem, hanem – amint látja – én is megkülönböztetem magamat tőlük. Másról meg kiről lehetne szó? A moszkvai irodalmi

⁵ JAÖV, II, 440. sz.; rendkívül figyelemreméltó körülmény, hogy a költő életében mindössze ez egyszer publikált „A Hír” lapjain, vö. STOLL Béla, in JAÖV, I, 531-549.

⁶ Olcsó megoldásai közül is kiemelkedik a 23-24. sor átvétele (vö. Szaboleska Mihály, A Grand Caféban).

⁷ SZÁNTÓ Judit, 1986, 24, 110-111.

⁸ Mindkettejüknek köszönöm, hogy lehetővé tették a kézirat közlését.

⁹ Katalógus, 1550. sz.

¹⁰ JAVL, 296.

¹¹ JAVL, 306.

¹² A maiak közül hasonló a Sheaffer „Peacock Blue” vagy a Pelikan „Türkis”.

propagandára meghívott Illyés Gyuláról? Illyés – cikkében írta ezt – örökösödési törvénnyel akarja arra kényszeríteni a parasztokat, hogy legalább négy gyermeket hozzanak világra. Ő a moszkvaiaknak való. Vagy hogy ne túlozzak, nem áll közelebb hozzánk, mint a nácikhoz vagy a bolsevistákhoz.

Az az irodalom, amelyre maga gondol, az maga az irodalom. Ez az irodalom hat, alkot és gyarapít, minden frázison túlmenően. Ezen belül pedig egy öntudatosabb írói csoportot összehozni, nem annyira anyagi, mint inkább erkölcsi erők híján nem lehet.

Ezen aztán nem is segíthet más, mint az idő. Természetes, hogy az időt mi hozzuk magunkkal.

Egyéb mondanivalóm nincs is. Szeretnék egyszer beszélni magával, örülnék, ha egyszer, amikor majd Pesten jár, fölkeresne.

Röstelltem, hogy annakidején válasz nélkül hagytam barátságos jelentkezését – most csak azért írok, hogy ezt a mulasztásomat helyrehozzam.

Barátsággal üdvözl

József Attila

Bp. VII. Korong u. 6. II. 8.

(MTA Könyvtár, Ms. 5495/52, másolata: PIM, JA 1015)

Néhány magyarázó megjegyzés elkelhet.

– „mit ír a 'T. Sz.'": A Társadalmi Szemle hírhedt bírálata.¹³
 – „a moszkvai irodalmi propagandára": az írókongresszusra.¹⁴
 – „legalább négy gyermeket": A motívum a Világosítsd föl c. költeményben is fölbukkan („hogy ne legyen a gyerek hiába").¹⁵ Illyés Gyula szóbanforgó cikkét nem találom, talán nem is létezett, és József Attila túloz. Illyés mindenesetre rokon eszméket fogalmazott meg egy először 1933-ban megjelent munkájában.¹⁶

– „nem áll közelebb hozzánk": Veres Péter kezdeményező levelének megszólítása („Kedves Elvtársam!") és különösen búcsúszava („Barátság") okvetlenül arra mutat, hogy szerzője öntudatos szociáldemokrata volt.

* * *

GARAI János (1934). Amikor azt óhajtuk érzékelteni, hogy a párt hivatalos álláspontja mily elutasító volt József Attilával szemben, gyakran idézzük Garai János Ha a költő jobbra tér... c. költeményét, melyben ő a párt hivatalos álláspontját szedte versbe.¹⁷ A költemény csakugyan tartalmaz néhány hajmeresztő kitélt („egy osztályharcos pöccgödörben / megannyi versed elrohad"), azonban szempontunkból egyúttal értékes történeli forrás is. Címe például esetleg azt fejezi ki, hogy József Attila cselekvően tért jobbra, hogy nem annyira eltávolítás, mint inkább eltávolodás történt. Garai szövege Nyárutó c. verseskönyvében, 1934-ben jelent meg, tehát bőven az „Új Harcos" ügye és az imént vázolt, kurta jobboldali epizód után. Jószerivel kizárható, hogy József Attila még ekkor is a KMP tagja lehetett volna. A Garai-versnek címe sem, de ajánlása végképp nem tökéletesen illik ahhoz a feltevéshez, hogy József Attilát kizárták. Inkább ahhoz illenék, hogy ő hagyta ott a pártot. „József Attilának küldöm, azok nevében, akik ittmaradtunk" – mondja az ajánlás.

Garai László baráti szívességéből tudom, hogy a gúnyvers c két sora –

„mert rájött arra, hogy a készpénz
 az osztályharcnál többet ér"

¹³ PÁKOZDY Ferenc, 1933.

¹⁴ Elemzését l. kötetünkben NAGY Csaba tollából.

¹⁵ JAÖV, II, 496. sz.

¹⁶ ILLYÉS Gyula, é. n., 36.

¹⁷ Kortársak József Attiláról, I, 342.

– a meg nem jelent, előszóban terjesztett változatban így hangzott:

„mert rájött arra, hogy a kápé
a KMP-nél többet ér”.

E szellemesebb változat is jól illeszkedik az általam kifejtett elképzeléshez. Garai János dalát olvasva így sokkal kevésbé lenne jogunk a megszokott szörnyülködéshez, hiszen nem a párt és József Attila közötti kapcsolat megszakadásának okai, hanem következményei között kellene az ő művét számontartanunk.¹⁸

* * *

FEJTŐ FERENC (1935, 1964). A ma is tevékeny társadalomtudós, akár mint József Attila barátja és szerkesztőtársa, akár mint olyan politikus, aki kommunistából lett nagytekintélyű szociáldemokratává, mindenképp perdöntő tanúnak ígérkezik, s ő bizony egyértelműen a kizárás mellett foglalt állást. Még a Vértes György könyve által kavart viharban jelent meg nevezetes párizsi cikke, amelyben elbeszéli, hogy a porig sújtott költő egy – a kizárásról hírt adó – kommunista kiadvánnyal a kezében látogatta meg őt.

Kritikával kell kezelnünk ezt az emlékezést is. Természetes, ha a kizárási verziót alátámasztó, első kézből származó kijelentések általában mind kommunisták emlékezéseiben olvashatók. Erről ők tudhattak elsősorban, s az adminisztratív lépésnek is ők tulajdoníthattak megfelelő jelentőséget. Még talán József Attila számára sem elsősorban ez, hanem az őt a párttól elválasztó elvi, politikai különbségek voltak súlyosak. Nos, amikor József Attilát kizárhatták (ha kizárták), akkor Fejtő Ferenc már nem volt tagja a KMP-nek. Ezért az ő emlékezését a kizárás vagy kilépés tekintetében nem tudom olyan hitelesnek elfogadni, mintha a KMP apparátusából eredne. Értesülései nem is onnan valók; forrásként magát a zokogó költőt nevezi meg. De József Attilát a párt nem egyszer keserítette el. Az a kiadvány, melyre Fejtő emlékszik, ha időrendi okokból nem lehetett is a „Sarló és Kalapács” a „plattform”-mal, miért ne lehetett volna akár a „Társadalmi Szemle” friss száma Pákozdy cikkével, akár az „Új Harcos”-é a Tégláséval?

A Fejtő Ferenc iránti tiszteletünk sosem az ő rendkívüli emlékezőtehetségének szól,¹⁹ és igenis elképzelhetőnek tartom, hogy őt ugyanúgy, amiként szerintem a késői Koestlert is, a kizárásnak a hazai szakirodalomban hosszú évekig egyeduralgó verziója valamennyire a hatása alá keríthette. Ne feledjük, hogy a Vértes könyve által kiváltott jogos felháborodás vezette tollát. Írása minden egyéb tekintetben alátámasztja azt az általam is képviselt verziót, hogy a pártnak a költőtől való elszakadását az időben megelőzte, jelentőségében pedig meghaladta a költőnek a párt politikájától való elszakadása.

Idézem: „József Attila akkor, a párt részéről történt számos sérelme ellenére, kommunistának érezte és vallotta magát. A kommunista pártban és a Szovjetunióban való bizalma az 1933-as németországi események miatt rendült meg. (...) József Attila ugyanis nem volt hajlandó Hitler uralomrajutásáért a felelősséget kizárólag a német szociáldemokráciára és a nyugati hatalmakra hárítani. (...) Ennek az álláspontjának egy cikkében adott hangot, amelynek, ha jól emlékszem, „Egység”²⁰ volt a címe és amely egy féllegális sajtótermékben²¹ látott napvilágot. (...) József Attilát emiatt a cikke miatt zárták ki a pártból. (...) Nem volt könnyű neki tudomásul venni a szakítást, de

¹⁸ Garai László azonban úgy véli, hogy a paszkvillus – mivel a Külvárosi éj c. kötetben megjelent József Attila-versekre utal – aligha íródott jóval 1932 után. (Én ezt a nehézséget nem látom valóságosnak.)

¹⁹ A kétely szükségességét példával indoklom. MIKLÓS Tamásnak a közelmúltban megjelent műveiben (1986/1987, 125; 1988, 179) jelentős szerepet játszik a Hegel, Marx, Freud c. József Attila-tanulmány datálása. Az 1936-37-ben íródott tanulmány keletkezése egyébként nem okoz nehézséget. Miklós Tamás azonban Fejtő tekintélyéhez folyamodott, s ő a tanulmány 1934-ig való hibás előrekeltezéséhez meg is adta a szükséges segítséget. Sajátos módon bizonyítani lehet, hogy a költő halála után néhány héttel ugyanő két évre későbbre tette a tanulmány megírásának kezdetét. (Mátsut, Miklós Tamással való vitámban részletesen foglalkozom a dologgal.)

²⁰ Helyesen: „Az egységfront körül”.

²¹ Az „Új Harcos”-ban.

annyira biztos volt a maga igazában, annyira helytelenítette a párt 'vonalát', nemcsak politikai, hanem esztétikai téren is, hogy ettől az időtől, – azaz 1934-től kezdve, – egyre inkább távolodott a párttól és egyben közeledett a szociáldemokráciához.”²²

Fejtőnek ez a visszaemlékezés 1964-ből való; a magam részéről így bátorodom még nagyobb történeti hitelt és fontosságot tulajdonítani egy ifjúkori írásának, annak a nagyszerű tanulmánynak, amelyet ő (Fülöp Ernő álnéven) a Medvetánc megjelenése alkalmából, a Korunk 1935. februári számában közölt. Fejtő bírálata két kérdést vet föl a számomra; sajnos, egyikre sem tudok válaszolni. Mégis közrebocsátom őket: hátha valaki – esetleg maga Fejtő Ferenc – megfelel majd rájuk.

A tanulmány záró mondatai így hangzanak: „S hiába folyik ellene a tehetségtelenek hadjárata minden oldalon s hiába igyekeztek többen – ezt meg kell végre mondanunk – József Attilától elhidegíteni a munkásság egy részét. És hiába reagált erre József sértett és gyermekded bosszúval, – tudjuk nagyon jól és ő is tudja, hogy József a dolgozók és haladó intellektuelek osztatlan táborának költője, értjük és szeretjük, betéve tudjuk és szavaljuk, mindenki ellenére és sokszor önmaga ellenére is.”²³

Első kérdésem: mi lehetett ez a rejtélyes, „sértett és gyermekded bosszú”? A „Miért nem én?” A jobboldali epizód? Netán mégis: a kilépés? Ne feledjük: Fejtő itt a kommunista befolyás alatt álló munkásság jóindulatát akarja József Attila számára visszaszerezni; azért ír épp a Korunkba, s azért álnéven...

Második kérdésem az „E sorok írója költő” kezdetű kéziratnak és Fejtő tanulmányának összehasonlítására vonatkozik. A töredéket figyelmesen elolvastva messzemenő párhuzam mutatkozik a töredék gondolatanyaga és aközött az értékelés között, hogy Fejtő, közvetlenül tanulmányának lezárása előtt, összefoglalóan jellemzi József Attila költészetét, így: „Összevetve a kötet verseit, kétségtelen, hogy József nem forradalmi vérmérsékletű költő, hangja inkább az idill és az elgondolkozás felé vonja s a harc inkább kényszer benne, mint természeti adottság. A szeretetre vágyó, kismizett proletárgyerek kérdezi belőle: 'minek is kell fegyvert veretni – belőled, arany öntudat?' De ki tagadná, hogy az emberek többsége békét és kenyeret akar s a harcot társadalmi kényszernek érzi? A békéért éppen és a kenyérért? Vannak költők, akiknél a harci kiállás öncélú heroikus pózzá merevedik – József figyelmeztet, hogy az emberségért és az emberségre megy a játék.”²⁴

Nos: mennyire mondható a két szöveg egymáshoz közeleink? Baráti beszélgetések nyomait viseli mindkettő, s ezért hasonlítanak? Vagy Fejtő olvasta az „E sorok írója költő” kezdetű szöveget, s a hatása alá került? Ha így lett volna, ez lenne az egyetlen dolog, amit erről a rejtélyes töredékről tudunk.

* * *

NAGY Lajos (1936). Csak erős fenntartásokkal vehető tekintetbe a Budapest nagykováház Gerlei Andor nevű szereplője, jóllehet az író köztudomásúlag József Attiláról mintázta e – Főja Géza értetlen és mégis találó kifejezésével – „szélkakas költő” alakját. Ne kísérjük most figyelemmel Gerlei összes páfordulásait; idézzük csak az ezeket kísérő verseket!

Először azt, amit az „Északi fény” című marxista szemlének szánt:

„Afrika fölött már bőszt eroplán száguld...”

És így tovább. Mindegyik szakasz végén a refrén:

„Uralkodó osztályt fennen fenyegetem,

A csizmámat olykor

Burzsujszemmel kenegetem.”²⁵

(Ehhez, tudjuk, a Szabados dal jó párhuzam.)²⁶

²² FEJTŐ Ferenc, 1964, 3.

²³ FEJTŐ Ferenc, 1935, 362.

²⁴ FEJTŐ Ferenc, 1935, 361–362.

²⁵ NAGY Lajos, é.n., 62.

²⁶ JAÖV, I, 322.sz.

Gerlei aztán átpártol az ugyancsak épp alakuló „Kelevéz”-hez, ezzel:

„Magyarok, magyarok,
Tirajtatok régi átok:
Fenckednek tireátok
Idegen agyarok.”²⁷

(Legjobb párhuzama talán épp A csodaszarvas.)

Gerlei végül a „Harmat”-hoz kerül: „Valami verset fog írni a lapnak.

Afrika fölött már bőszt eroplán száguld...

Kezdősornak ez maradhat. Az egész első versszak maradhat, persze a refrént, hogy uralkodó osztályt fennen fenyegetem... – ezt el kell vetni. Nem baj, más lesz a refrén. Valahogy így:

Az emberiséget én is csak szeretem...”

Gerleit egyik társaságból sem dobják ki; ő maga változtatgat, spekulál – de főleg azon, hogy ki fogja kifizetni a kávéját. Mutatis mutandis – de nagyon meg kell változtatni a megváltoztatandókat! – a mi fejtegetéseinkhez is hozzáilleszthetnők a regény egyik-másik értelmezését.

* * *

BAK RÓBERT (1938, 1939). József Attila lélektani önelemző prózájában alig szerepel a mozgalom; a kizárás meg éppen nem. Orvosa, Bak Róbert már a Szép Szó József Attila-émlékszámban közzétette a költő betegségéről szóló első tanulmányát. Ebben szintén nem kifejezetten kizárásról olvasunk: „A baloldali mozgalom keretében úgy érzi, hogy nem jutott olyan elismerés osztályrészül, ami munkássága révén kijárna neki, az aktív részvételtől sértődötten visszavonul.”²⁸ Egy németnyelvű tanulmányában, melyet néhány hónappal később írt, még határozottabban fogalmaz: nem is „sértődötten visszavonul”, hanem „er verlaesst die politische Bewegung”,²⁹ elhagyja a mozgalmat.³⁰

* * *

ARTHUR KOESTLER (1939, 1954). József Attila e barátjától két – e vonatkozásban erősen különböző – történetet ismerünk.

A korábbi az a nekrológ, amelyet más tekintetben is a József Attila-irodalom egyik legkiemelkedőbb darabjának kell tekintenünk. Ebben a kizárásról nem esik szó: a költő távolodik el a párttól. Koestlernél mintha annak a – szerintem hiteles, több más forrásból is adatolható – körülménynek is szerepelne valami nyoma, hogy József Attila 1937-ben (mint a francia típusú antifasiszta népfrontért harcoló „Szép Szó” szerkesztője) ismét kapcsolatba került az illegális kommunista párttal. Eredetijét³¹ nem, csupán magyar fordítását³² idézem: „József Attila – nemzedékének legjobbjaihoz hasonlóan – kommunista volt. De elfordult a mozgalomtól, amelynek torzulása épp a legjobbak közül sokaknak az életébe vagy a józan eszébe került. Amint a legjobbak közül sokan, ő sem volt rá képes soha, hogy csalódottságán úrrá legyen. Soha nem tudott megszabadulni a gyűlöletnek és a szeretetnek attól a keverékétől, amely a párthoz fűződő érzelmeit jellemezte, ahogy senki sem volt képes erre közülünk, ha ebbe az érzésbe belekóstolt. Mert a párt volt az a kártya, amelyre mindenünket föltettük, és amelyen mindenünket elvesztettük. Röviddel azelőtt, hogy kitört rajta az elmebaj, ismét közeledett a párthoz, illúziótlannal, viszolyogva, szeretettel, rezignáltan – taszítás és nem vonzás nyomán, annak a fölismerésnek végzetes kényszere által, hogy az ellentábor torz vonásai még szörnyűbbek.”

Koestler 1954-es önéletrészében a kizárás verziója mellett foglal állást: „Attila a húszas évek végén csatlakozott a kommunista mozgalomhoz, ahonnan 1930–1931 körül trockista elhajlásai miatt kizárták.

²⁷ NAGY Lajos, é. n., 118.

²⁸ BAK Róbert, 1938, 107.

²⁹ BAK Róbert, 1939, 1224.

³⁰ A cikkrészlet magyar fordítása BÓKAY Antaltól: Kortársak József Attiláról, II, 1530.

³¹ Arthur KOESTLER, 1939.

³² Kortársak József Attiláról, II, 1533. ford. SCHWEITZER Pál.

Mégis jó proletár maradt és mint egy igazi forradalmár, Attila jakobinus szenvedéllyel gyűlölte Sztalin 'bonapartizmusát'.³³ Koestler e későbbi változata talán részben az itthoni hivatalos álláspont hatására is alakult. Nemcsak a kizárás, hanem annak rendkívül korai időpontja is az MKP–MDP-korszak szentesített József Attila-életrajzára emlékeztethet, sőt Koestler még korábbi, még fantasztikusabb dátumot javasol. A párthoz való korai csatlakozás, a Bartha Miklós Társaság szerepének elhanyagolása is József Attila korabeli, hazai életrajzaiból kerülhetett Koestler művébe. A „trockista elhajlás” értelmetlenség; Koestler forrására e tekintetben még csak ötletem sincs.

* * *

ÚJABB ÖSSZEFOGLALÁS. Tanulmányom első részének visszhangja arra indít, hogy újra leszögezzem:

1) nem tartom helytelennek a kizárás hipotézisét, ám a kilépését (illetve egy kilépés utáni kizárását) mind valószínűbbnek érzem;

2) korántsem tartom semmiségeknél azt a számos sérelmet és megaláztatást, amely a párttag József Attilát a KMP részéről érte; de pszichologizálni, a pártról való véleményét e sérelmekkel magyarázni bizony elégtelen;

3) ugyanis József Attila valójában élesszemű clemzöként sorakoztatta fel tanulmányaiban a párt politikájával szembeni ellenvetéseit.

HIVATKOZÁSOK

BAK Róbert

1938: József Attila betegsége, in Szép Szó, VI (21), jan–febr., 105–115.

1939: Über die dynamisch-strukturellen Bedingungen des primären Beziehungswahns (részletek), in Kortársak József Attiláról, II, 1223–1226.

FEJTŐ Ferenc

1935: József Attila költészete, in Kortársak József Attiláról, 353–362.

1964: Tények és legendák József Attiláról, in Irodalmi Újság, máj. 1, 3.

GYERTYÁN Ervin

1966: Egy konfliktus és legendái, in Uő., 1985, 56–109.

1985: „Tisztán meglátni csúcsainkat.” Tanulmányok József Attiláról, Bp.

ILLYÉS Gyula

É.n. (1940)(2): Magyarok. Naplójegyzetek, I-II, Bp.

IAÖV = József Attila Összes Versei, I–II, közl. STOLL Béla, Bp., 1984.

JAVL = József Attila Válogatott Levelezése, s. a. rend. FEHÉR Erzsébet, Bp., 1976.

Katalógus = József Attila kéziratjai és levelezése (Katalógus), összeállította M. RÓNA Judit, Bp., 1980.

KOESTLER Arthur

1939: Ein Toter in Budapest, in Kortársak József Attiláról, II, 1227–1230.

1954: The Invisible Writing (részlet magyar fordításban), in Kortársak József Attiláról, II, 1492–1493.

Kortársak József Attiláról, I–III. szerk. BOKOR László, s. a. rend. TVERDOTA György, Bp., 1987.

³³ Arthur KOESTLER, 1954, 1492.

MIKLÓS Tamás

1986/1987: József Attila-tanulmányok szövegének és keletkezési idejének helyreállítása, in Medvetánc, 4–1, 143–182.

1988: József Attila metafizikája, Bp.

NAGY Lajos

É.n. (1936): Budapest nagykávéház, Bp.

PÁKOZDY Ferenc

1933: Külvárosi éj. József Attila újabb költeményeiből, in Társadalmi Szemle, febr. 87–88.

PÉTER László

1963: József Attila a dogmatizmus ellen, in Szegedi Egyetem, ápr. 10.

SZÁNTÓ Judit

1986: Napló és visszaemlékezés, s. a. rend. MURÁNYI Gábor, Bp.

TÖVÍSVIRÁG

"nincs szebb, mint a főkos előtt
vigyázzban álló láthatatlan röhögés"
(LGT)

"A cenzúra azért sem állhat fenn, mivel amit ma eltilt, holnap vagy holnapután megengedi, tehát nincs igazságalapja.

...
Middőn a cenzúra önkényből felállított s áll mostanáig, legalább az a jó van benne, hogy az ember szebb jövőben kecsegtetheti magát, remélheti, hogy ez a törvénytelenység megszűnik."

(Táncsics: Sajtószabadságról
nézetei egy rabnak)

- Demoralizáló hatása a cenzúrázott sajtónak van. A hatványozott bűn - a képmutatás elválaszthatatlan tőle, és ebből a főbűnéből adódik valamennyi fogyatkozása, amelyeknél fogva még az erényre való más hajlam is hiányzik belőle, ebből adódik utálatos - csak esztétikailag tekintve is utálatos - bűne, a passzivitás. A kormányzat csak saját hangját hallja, tudja, hogy csak saját hangját hallja, és mégis rendületlenül azzal áltatja magát, hogy a nép hangját hallja, és ugyanúgy a néptől is megkívánja, hogy ezzel áltassa magát. A nép viszont ezért részint politikai balhítbe, részint politikai hitetlenségbe süllyed, vagy egészen elfordulva az államélettől, magáncsöcselékké válik /63./...

(Marx: Viták a sajtószabadságról)

"nem az erőszak teszi lehetetlenné a szabad gondolatot, hanem a szabad gondolat hiánya okolható az erőszak térhódításáért"

(Szegedy-Maszák Mihály)

"Öregedő tapasztalat, hogy időtálló formában és szinten a politikának még soha nem sikerült az irodalmat irányítania, mivel az lényegénél fogva nem ismerheti a zsoldosságot s mindazt, ami vele jár."

(Mészöly Miklós)

"De valahogy mintha bibliai ideje volna annak, hogy nálunk a rengeteg elhallgatott és ki nem beszélt problémát egy magasabb szinten, emelten és nem aktuálpolitikai harcokban és sérelmekhez kötve próbáljuk megvitatni. Erre eddig nem volt példa nálunk."

(Nádas Péter)

Ezt a megnyugvást is éreztem. Hogy történt, ami történt, de hát végre helyre van hozva. Nincs helyrehozva, mert nem lehet helyrehozni. Hányszor lehet itt ezt hallani: Voltak, barátaink, hibák, de ki lettek javítva. Vannak, barátaink, hibák, de javítás alatt vannak. És lesznek is, de ki lesznek, barátaink.

(Esterházy Péter)

A politika az utcán történik.

A konzervatizmus, a rohadás és a csúfság szinonimája.

Minél többet szeretkezek, annál több kedvem van forradalmat csinálni.
Minél inkább vagyok forradalmár, annál több kedvem van szeretkezni.
Öleld meg szerelmedet, de anélkül hogy elengednéd puskádat.

Semmit nem fogunk követelni.
Semmit nem fogunk kérni.
Elvesszük.
Elfoglaljuk.

Mikor az utolsó szociológust megfojtjátok az utolsó bürokrata belével?
Lesznek-e még problémák?

Dühöngjétek!
Felejtsetek el mindent, amit tanultatok.
Kezdjétek az álmódással.

Egy ember nem ostoba vagy intelligens: vagy szabad vagy nem az.

Paris 1968

Legyetek realisták, kérjétek a lehetetlent!

Benzinnel átitatott rongy + szappanpor + föld + kanóc = Molotov koktél.

Mindannyiunkban alszik egy zsaru, akit meg kell ölni.

Mikor az ujj a Holdat mutatja, a hülye az ujját nézi.

Az erdő megelőzi az embert, a sivatag követi.

De Gaulle	NEM
Mitterand	NEM
Néphatalom	IGEN

UTOLSÓ LAPRA

A Gondolat-jel a Kar egészének lapja.

Szándékunk szerint független sajtóorgánum kíván lenni. A szerkesztők magukra is érvényesnek tartják a következő idézetet: "Bármiféle cikk megjelenésével, vagy meg nem jelenésével kapcsolatos dologban a szerkesztőség mindig vállalja saját döntését. A lapban való megjelenés csupán arra bizonyíték, hogy a szerzővel (szerzőkkel) egyetértünk a közlés kérdésében.

A publikáció gondolatisága, mondanivalója azonban (remélhetőleg) a mindenkori konkrét szerző(k) sajátja. A szerkesztőség tagjainak a már megjelent írások tartalmához való viszonya mindig tisztán olvasói jellegű, tehát személyes jog, magánügy." (G-j. 1985/2)

A "Tövisvirág"-ot folyamatos rovattá szeretnénk tenni. Bárki által talált érdekes idézeteket szívesen közlünk.

1988 március-május

E szám szerkesztésében részt vett: Tóth István (főszerk.),
Hafner Zoltán, Tóth Andrea

Enged.: Sényei Róbertné

Címünk: 6722 Szeged, Egyetem utca 2-6.

Magyar Irodalomtörténeti Tanszékek Könyvtára

"Gondolatjel"

287

Megjelent 400 számozott példányban

XX. század. - " ehhez képest Haynau nem hiéna (nem hogy hiéna, de) cicca"
(E. P.)